

MASARYKOVA UNIVERZITA

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra sociální pedagogiky

Aktivizace seniorů pomocí loutek

Diplomová práce

Brno 2017

Vedoucí práce:

Mgr. et Mgr. Markéta Sedláková

Autor práce:

Bc. Michael Schmidt

BIBLIOGRAFICKÝ ÚDAJ

SCHMIDT, Michael. *Aktivizace seniorů pomocí loutek*. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta pedagogická, Katedra sociální pedagogiky, 2017. 107 l., 48 l. příl. Vedoucí diplomové práce Markéta Sedláková.

ANOTACE

Diplomová práce “Aktivizace seniorů pomocí loutek” se zabývá komplexním popisem nové metody aktivizace seniorů využívající při práci se seniory loutky. V první části se zaměřuji na principy a zásady, které se v práci s loutkou u seniorů dodržují a které jsou nezbytné pro pozitivní dopad této metody. Tato část je zakončena celkovým uchopením metody a definováním její jasné struktury.

Cílem výzkumu je zjištění potenciálu využití loutek v rámci aktivizace seniorů. Výzkum se zabývá způsobem přijetí loutky a reagováním seniora na ni, výhodami či nevýhodami loutky v práci se seniory a významem fyzického kontaktu s loutkou. Cíle dosahují zkoumáním zkušenosti ze setkání seniorů s loutkou. Na zkušenost s loutkou u seniorů je nahlíženo z více perspektiv. Zkušenosti jsou analyzovány prostřednictvím interpretativní fenomenologické analýzy.

ANOTATION

The diploma thesis “The Activation of the Elderly by Marionettes” focuses on complex description of the new method of the activation of the elderly done by marionettes. In the first part of the thesis I focus on principles which need to be observed for positive influence of this method. At the end of this part there is an outline how the method should be used and a definition of the structure of this method.

The aim of the research is to find out the potential of using the marionettes in the activation of the elderly. The research focuses on the acceptance of the marionettes and reacting to them, the advantages and disadvantages of the marionettes at work with the elderly and the meaning of the physical contact. The goal is achieved by exploring the experience after the meeting with the marionettes. There are more points of view of the experience. The experience is analysed by the Interpretative phenomenological analysis.

KLÍČOVÁ SLOVA: senior, aktivizace, loutka, reminiscence, motivace, demence, humor, fyzický kontakt, radost

KEY WORDS: the elderly, activation, marionette, reminiscence, motivation, dementia, humour, physical contact, joy

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci „Aktivizace seniorů pomocí loutek“ zpracoval samostatně a uvedl jsem všechny použité zdroje.

V Brně 30. 3. 2017

.....

Bc. Michael Schmidt

Poděkování

Rád bych na tomto místě poděkoval vedoucí mé diplomové práce Mgr. et Mgr. Markétě Sedlákové, Ph.D., za podporu a mnoho cenných rad v metodologických otázkách. Dále bych chtěl poděkovat Lukášovi Musilovi za dlouhodobou spolupráci, která vedla k vytvoření metody Aktivizace seniorů pomocí loutek, a tudíž také k této diplomové práci. V neposlední řadě bych rád poděkoval Veronice Fráňové za nafocení dvou programů a připravení snímků pro specifický výběr a své sestře Renatě Schmidtové za jazykovou korekturu a celkovou pomoc v nesnázích.

„Mládi žije z nadějí, stáří ze vzpomínek.“

Francouzské přísloví

Obsah

OBSAH	7
ÚVOD	10
1. AKTIVIZACE SENIORŮ	12
1.1 CÍLOVÁ SKUPINA	12
1.2 PRÁCE S LIDMI S DEMENCÍ.....	13
1.2.1 Demence a její výskyt	13
1.2.2 Formy demence	15
1.2.3 Demence a osobnost postiženého	16
1.2.4 Jak správně komunikovat s člověkem s demencí	18
2. LOUTKA V AKTIVIZACI SENIORŮ	20
2.1 POZADÍ VZNIKU METODY.....	20
2.2 VYUŽITÍ LOUTKY	21
2.3 NÁVRAT DO DĚTSTVÍ	21
2.4 LOUTKA JAKO OSOBNOST	23
2.5 REMINISCENCE	24
2.6 FYZICKÝ KONTAKT	28
2.7 ZAPOJENÍ SMYSLŮ	29
2.8 HUMOR	32
2.9 DOPLŇUJÍCÍ ZÁSADY ASPL	33
2.9.1 Motivace.....	33
2.9.2 Neznegovat výpověď seniora.....	35
2.9.3 Empatie.....	36
2.9.4 Každý dostane předmět a s ním možnost promluvit	38
2.9.5 Zjednodušení komunikace	39
2.9.6 Zpětná vazba	39
2.10 SHRUTÍ ZÁSAD ASPL.....	41
2.11 PRŮBĚH LEKCE	42
3. METODOLOGIE VÝZKUMU.....	45
3.1 CÍL VÝZKUMU	45
3.2 STRATEGIE VÝZKUMU	46
3.2.1 Kvalitativní výzkum	46

3.2.2	<i>Interpretativní fenomenologická analýza (IPA)</i>	46
3.2.3	<i>Vizuální sociologie</i>	48
3.3	VÝBĚR ÚČASTNÍKŮ VÝZKUMU	51
3.4	SBĚR DAT	52
3.5	ETIKA VÝZKUMU	54
4.	ANALÝZA DAT A JEJICH INTERPRETACE	56
4.1	PRŮBĚH ANALÝZY	56
4.2	RESPONDENTKA Č. 1 – ANALÝZA DAT	58
4.2.1	<i>Grafické znázornění témat – Respondentka č. 1</i>	58
4.2.2	<i>Popis tématu: Radost</i>	59
4.2.3	<i>Popis tématu: Působení loutky na seniora</i>	61
4.2.4	<i>Popis tématu: Loutka jako osobnost</i>	62
4.2.5	<i>Popis tématu: Loutka iniciuje ke změně</i>	64
4.2.6	<i>Popis tématu: Fyzický kontakt</i>	67
4.3	RESPONDENTKA Č. 2 – ANALÝZA DAT	69
4.3.1	<i>Grafické znázornění témat – Respondentka č. 2</i>	69
4.3.2	<i>Popis tématu: Tady a teď – loutka u seniora</i>	70
4.3.3	<i>Popis tématu: Loutka ve skupině seniorů</i>	72
4.3.4	<i>Popis tématu: Vzhled loutky</i>	73
4.3.5	<i>Popis tématu: Dotek</i>	75
4.4	RESPONDENTKA Č. 3 – ANALÝZA DAT	77
4.4.1	<i>Grafické znázornění témat – Respondentka č. 3</i>	77
4.4.2	<i>Popis tématu: Emoce</i>	78
4.4.3	<i>Popis tématu: Fyzický kontakt</i>	79
4.4.4	<i>Popis tématu: Komunikace s loutkou</i>	80
4.4.5	<i>Popis tématu: Navrácení se do dětských let</i>	81
4.4.6	<i>Popis tématu: Nezapomenutelný zážitek přesahující hranice programu</i>	81
4.4.7	<i>Popis tématu: Chlapi to vnímají jinak</i>	81
4.4.8	<i>Popis tématu: Propojení lidí skrze loutku</i>	82
4.5	RESPONDENT Č. 4 – ANALÝZA DAT	83
4.5.1	<i>Grafické znázornění tématu – Respondent č. 4</i>	83
4.5.2	<i>Popis tématu: Lektor ve vztahu k seniorovi</i>	84
4.5.3	<i>Popis tématu: Příchod loutky vyvolá změnu</i>	86
4.5.4	<i>Popis tématu: Loutka jedná</i>	86
4.5.5	<i>Popis tématu: Dotek</i>	87
4.5.6	<i>Popis tématu: Vztah k loutce</i>	88

4.5.7	<i>Popis tématu: Důvěra</i>	89
4.5.8	<i>Popis tématu: Zvědavost</i>	89
4.6	ANALÝZA SPOLEČNÝCH TÉMAT	90
4.6.1	<i>Radost</i>	91
4.6.2	<i>Dotek</i>	92
4.6.3	<i>Vizuál loutky</i>	94
4.6.4	<i>Humor</i>	94
4.6.5	<i>Nečekaná reakce</i>	95
4.6.6	<i>Odlišnost od normálního života</i>	95
4.7	SHRNUTÍ ZÁVĚRŮ VÝZKUMU	97
4.8	SEBEREFLEXE VÝZKUMNÍKA	100
4.9	LIMITY VÝZKUMU	102
ZÁVĚR		103
POUŽITÁ LITERATURA		105
PŘÍLOHY		108

Úvod

Během svého studia oboru Sociální pedagogika a volný čas jsem realizoval praxi s cílovou skupinou seniorů. V rámci této praxe jsem k seniorům přinesl loutky, ke kterým jsem si našel cestu díky Martinovi Žákovi v předmětu Hra s loutkou. Setkání seniorů s loutkami bylo impulsem pro vznik metody Aktivizace seniorů pomocí loutek. Vzniku a vývoji této metody se se svým kolegou Lukášem Musilem zabýváme od roku 2013. Tato práce je prvním komplexním popisem této metody. Tématem diplomové práce je tedy samotná metoda Aktivizace seniorů pomocí loutek.

Diplomová práce je rozdělena do čtyř kapitol. První kapitola se zabývá cílovou skupinou aktivizace seniorů a demencí, která je výrazným faktorem ovlivňující aktivizaci seniorů.

Druhá kapitola, s názvem Loutka v aktivizaci seniorů, je celkovým a podrobným rozбором metody Aktivizace seniorů pomocí loutek. Na začátku se zabývám loutkou a jejím pojetím, následně popisuji všechny principy a prvky práce s loutkou u seniorů, které se v průběhu let k metodě přibalovaly. Kapitola tedy nabízí výslednou formu metody, jejíž zásady práce se vyvíjejí již čtyři roky. Kapitola končí uceleným průběhem programu, který zastřešuje celou metodu.

Třetí a čtvrtá kapitola se zabývají výzkumem. V třetí kapitole popisují metodologický základ výzkumu, který je postaven na interpretativní fenomenologické analýze s prvky vizuální sociologie. Čtvrtá kapitola je analýzou dat a jejich interpretace. V první části kapitoly analyzuji každý případ zvlášť a v jejím konci nabízím témata a závěry, které vzešly ze společné analýzy.

Cílem výzkumu je zkoumání potenciálu využití loutek v rámci aktivizace seniorů. K dosažení cíle mi pomohla hlavní výzkumná otázka: Jaký potenciál má loutka v rámci aktivizace seniorů? Potenciál loutek jsem se snažil odhalit skrze přímou či nepřímou zkušenost ze setkání s loutkou. Zrealizoval jsem čtyři polostrukturované rozhovory s využitím fotografií. Respondenty mi byli seniorka, sociální pracovnice, aktivizační pracovník a lektor programů Aktivizace seniorů pomocí loutek. Respondenti tedy

nabídli náhled na zkušenost s loutkou z více úhlů pohledu. Získaná data jsem podrobil interpretativní fenomenologické analýze (IPA).

1. Aktivizace seniorů

Aktivizaci seniorů tvoří, v přeneseném významu, veliká pavučina různých metod, technik a přístupů, jak pracovat se seniory. Cílem této práce není popsat tuto pavučinu, ale zaměřením se na podrobný popis metody Aktivizace seniorů pomocí loutek, dále jen ASPL. Kapitola zabývající se obecně aktivizací seniorů slouží pouze jako výchozí bod. Důležitost vidím v popsání cílové skupiny a demence, která, dle mého názoru, úzce souvisí s aktivizací seniorů v pobytových zařízeních.

S přibývajícím počtem seniorů se rozšiřují metody aktivizace seniorů a vzniká mnoho nových metod. Aktivizací seniorů se zabývá stále více lidí a je oblastí, u které můžeme očekávat veliký nárůst inovací a nových metod. Toto očekávání je založeno na zvyšování počtu seniorů ve světě, které je tématem následující podkapitoly.

1.1 Cílová skupina

Senioři mají v naší společnosti a celkově ve světě čím dál větší zastoupení. V roce 2014 bylo v České republice 17,4 % lidí ve věku 65 let a více. To je o 3,4 % více než v roce 2004 (ČSÚ, 2014). Může za to mnoho faktorů, např. rozvoj zdravotnictví. Problematikou stárnutí populace jsem se podrobněji zabýval již ve své bakalářské práci „Aktivizace seniorů v Dámském klubu z Vesny“, a tudíž nepovažuji za důležité se jí zde více věnovat. Ze statistik je zřejmé, že skupina seniorů je v naší společnosti nezanedbatelná a že se musíme zaměřit na oblast práce se seniory, abychom se postupně dokázali připravit na nárůst této věkové kategorie. Nabídka aktivit pro seniory, kteří žijí ve svých domácnostech, je v této době již celkem veliká a stále se zvětšuje. Senioři mají senior pasy, seniorské slevy a mnoho kulturních akcí či přednášek zadarmo. Vyžití seniorů, především ve městech, je veliké a senioři mají hodně možností, jak aktivně trávit svůj volný čas. To ale, dle mého názoru, nemůžeme zcela říci o seniorech žijících v domovech pro seniory a v domovech pro seniory se zvláštním režimem. Tito senioři jsou odkázáni jenom na aktivity, na které má jejich zařízení prostředky nebo pro něž má personální zajištění. Jsem si vědom, že nabídka aktivit v domovech se neustále zvětšuje,

ale i přesto si myslím, že je stále nedostatečná a že je zde více prostoru pro inovace a pro vymýšlení nových metod aktivizace seniorů.

ASPL je od svého začátku zaměřována na klienty domovů pro seniory a domovů pro seniory se zvláštním režimem. Se zaměřením na pobytová zařízení pro seniory se objevila důležitá složka, která programy ASPL dost ovlivňuje. Jedná se o zdravotní stav seniorů, kteří v těchto zařízeních bydlí. U seniorů je viditelná značně omezená pohyblivost, která není výraznou překážkou pro ASPL, ale také častý výskyt stařecké demence nebo demence jiného druhu. Demence se stala výrazným faktorem pro práci se seniory, ASPL se tedy musela blíže zaměřit na práci s klienty s demencí.

1.2 Práce s lidmi s demencí

Práce s lidmi s demencí nebyla původním cílem ASPL. Z důvodu, že se demence vyskytovala všude, kde se využívala metoda ASPL, byli jsme nuceni se na ni zaměřit, pochopit ji a naučit se, jak s lidmi s demencí pracovat.

1.2.1 Demence a její výskyt

Na celém světě žilo v roce 2015 odhadem 46,8 miliónů lidí s demencí. Podle očekávání se počet lidí s demencí každých dvacet let zdvojnásobí. Můžeme tedy předpokládat, že v roce 2030 bude na Zemi 74,7 milionů lidí s demencí a v roce 2050 počet lidí s demencí vystoupá na 131,5 miliónů. Organizace Alzheimer's Disease International navýšila odhad ze své Zprávy z roku 2009 o 13 %. Poměr výskytu lidí s demencí v rámci celého světa je závislý především na stárnutí populace, které v některých rozvojových zemích bude mnohem výraznější než třeba v Evropě. Počet lidí s demencí v roce 2015 byl podobný počtu obyvatel Španělska. Dále by se mohl blížit v roce 2030 počtu obyvatel Turecka a v roce 2050 by mohl být větší než aktuální počet obyvatel Japonska. Alzheimer's Disease International na základě těchto údajů odhadovala, že se v roce 2015 objevoval každé tři sekundy nový případ demence (Mátl & Mátllová, 2015, s. 9). Srovnání této organizace zároveň ukazují, že v regionu Střední Evropa, do nějž patří i Česká republika, je výskyt demence, oproti světovému průměru, nižší. Nemáme zcela přesná data o nynější situaci výskytu demence u nás, ale můžeme, podle dostupných dat z Evropské Unie, odhadovat, že počet lidí s demencí se u nás pohybuje

okolo 153 tisíc. Vyspělejší státy Evropy mají větší zastoupení lidí s demencí, a tak můžeme očekávat nárůst této nemoci ve spojitosti s ekonomickým a společenským rozvojem (Mátl & Mátlová, 2015, s. 9–10). Demence se objevuje častěji s narůstajícím věkem. Ve věku nad 65 let trpí demencí každý 13. člověk. V případě lidí nad 80 let se demence objevuje u každého pátého člověka a ve věku nad 90 let trpí demencí už každý druhý člověk (Mátl & Mátlová, 2015, s. 12). Z dostupných informací tedy víme, že se demence vyskytuje čím dál častěji a člověk, který pracuje se seniory, musí počítat s tím, že se se seniory s demencí setká. ASPL tedy musí reagovat na specifické potřeby klientů s demencí a musí s nimi pracovat. Zásady práce se seniory s demencí a omezení, která jsou s demencí spojená, ovlivňují metodu ASPL a ta se musí těmto zásadám a omezením přizpůsobit. Je tedy důležité se podívat na zásady práce se seniory s demencí a popsat si omezení, která jsou s demencí spojená.

Jestliže chceme pracovat s klienty s demencí, musíme přesně chápat pojem demence, znát její druhy a specifické zacházení, které klienti s demencí potřebují.

Pojem *demence* pochází z latiny a doslovně znamená *bez mysli*. Když si ovšem slovo rozdělíme na slova *de* a *mens*, tak je můžeme přeložit jako *odstranit* a *mysl*. Vznikne nám tedy trochu odlišný význam, který popisuje demenci jako odstranění mysli. Tento význam mně sedí pro demenci více. Demence je postupné „odstraňování mysli“ a až v poslední fázi můžeme říci, že je pacient „bez mysli“ (Buijssen, 2016, s. 13–14). *„Člověka postiženého demencí čeká postupný úpadek a nemoc je tak destruktivní, že v její poslední fázi se pacient stěží podobá člověku, jímž byl na jejím začátku. Během (dlouhé) první fáze je demence jako taková sotva patrná. Oči jsou jasné a otevřené, mysl je čistá a pacient chodí a pohybuje se, jak byl zvyklý. V konečné fázi nemoci je závislý na druhých ve všech svých potřebách a zapomněl už všechno, co se kdy naučil. Člověk s těžkou demencí končí svůj život tak, jak do něj vstoupil: jako bezmocné dítě. V tomto stádiu vnímá už jen atmosféru kolem sebe a uspokojuje pouze své nejzákladnější biologické potřeby“* (Buijssen, 2016, s. 13–14). Buijssen popisuje průběh této nemoci od počáteční po konečnou fázi. Pidrman (2007, s. 9) se dívá na demenci z pohledu vzniku, kdy popisuje demenci jako syndrom vzniklý následkem onemocnění mozku – chronického nebo progresivního charakteru. U člověka jsou narušeny korové funkce včetně paměti, myšlení, orientace, schopnosti řeči, učení a úsudku při nezastřeném vědomí. Úpadek těchto funkcí je doprovázen, nebo předcházen, zhoršením

kontroly emocí, sociálního chování nebo motivace. Diagnózu můžeme stanovit na základě klinického obrazu – psychiatrického a psychologického vyšetření. Demenci lze chápat jako získanou poruchu kognitivních funkcí, která má svou závažností veliký vliv na život pacienta. Příznaky demence můžeme rozdělit do tří skupin, které jsou nazývány A–B–C:

- narušení kognitivních funkcí (C – cognition),
- narušení aktivit denního života (A – activities of daily life),
- poruchy chování (B – behavior).

Mezi obecná kritéria demence patří (dle MKN-10 in Pidrman, 2007, s. 9):

- *„Zjevné zhoršení krátkodobé a dlouhodobé paměti.*
- *Dále alespoň jeden z faktorů:*
 - *narušení abstraktního myšlení,*
 - *narušení soudnosti,*
 - *narušení ostatních kognitivních funkcí,*
 - *změny osobnosti.*
- *Tyto poruchy se manifestují v obvyklých pracovních či sociálních procesech ve vztahu k okolí.*
- *Nejde současně o poruchu vědomí.*“

1.2.2 Formy demence

Demence je hromadný termín podobně jako rakovina a má mnoho forem. Nejčastější formou je Alzheimerova choroba. Asi 55 % lidí trpících demencí má tuto chorobu v čisté formě. Druhou nejběžnější formou je vaskulární demence, kterou trpí asi 15 % lidí s demencí. Samotná vaskulární demence má své formy. Nejznámější z nich je multiinfarktová demence (MID). Tato nemoc vzniká z mnoha malých mozkových infarktů. Infarkty přerušují příjem kyslíku do různých částí mozku a následkem je eroze mozkové tkáně. Zhruba v 15 % případů je pozorována kombinace více forem demence. Nejčastější kombinací je Alzheimerova choroba s vaskulární demencí. Když tedy

sečteme procentuální výskyt Alzheimerovy choroby v čisté formě s výskytem této choroby v kombinované formě, můžeme říci, že přibližně 70 % pacientů trpících demencí má Alzheimerovu chorobu. Zbývajících 15 % představuje velké množství forem demence, jejichž výskyt je vzácnější. Těmito nemocemi jsou Parkinsonova nemoc, Pickova nemoc, Binswangerova choroba, Lewy Bodyho a Huntingtonova nemoc. Tyto nemoci se vyskytují častěji u mladších pacientů (Buijssen, 2016, s.14–15).

1.2.3 Demence a osobnost postiženého

Chceme-li působit na vnitřní svět lidí trpících demencí, musíme pochopit, jak tito lidé vnímají realitu a jak komunikují s okolím. Demence působí na celkovou osobnost postiženého. Nejvýraznějším prvkem je problém s pamětí. Naše paměť se dá rozdělit na krátkodobou a dlouhodobou. Informace, které bezprostředně získáme, se nám ukládají do krátkodobé paměti, kde jsou uloženy po dobu 20–30 sekund. Během tohoto krátkého intervalu je zapotřebí přesunout informace do paměti dlouhodobé. K tomu nám můžou pomoci naše pozornost, opakování, vizualizace (lépe si zapamatujeme to, co vidíme), asociace, uspořádané struktury, chápání významu a humor (informace obalená humorným podtextem se lépe zapamatovává). Problém nastává tehdy, když je narušen proces ukládání informací do dlouhodobé paměti, která je celoživotní. Právě narušené ukládání informací je prvním zákonem demence. Lidé trpící demencí využívají převážně pouze krátkodobou paměť. Z tohoto důvodu potom senior s demencí pokládá stále stejnou otázku nebo povídá dokola stejný příběh (Buijssen, 2006, s. 19–24). S tímto se musíme vypořádat také my, lektori ASPL. Senioři mají často potřebu loutce vyprávět o něčem ze svého života. Po chvíli se ovšem informace stane smyčkou. V tu chvíli si uvědomujeme, že bude zapotřebí dovednější ukončení interakce a přejít k dalšímu seniorovi. Musíme tedy odhadnout „konec smyčky“, abychom nepřerušovali seniora v jeho mluvení, a rychle přejít k dalšímu seniorovi. Tím zamezíme netaktnímu odejití spojenému s přerušením seniora. S tímto se potýkají ti, kteří pracují s lidmi s mírnou formou demence. Druhý zákon demence popisuje postupnou destrukci dlouhodobé paměti. Dlouhodobou paměť můžeme připodobnit enormní knihovně s knihami, které popisují každou část života. Tyto knihy jsou nádherně chronologicky poskládané. Klient s mírnou formou demence má ve své „knihovně“ vcelku pořádek, mimo posledních pár let, kdy se u něj demence rozjíždí. Když se klient dostává

do horšího stádia nemoci, postupně se mu hroutí knihy z jeho života. Knihy se rozmazávají a mizí. To všechno se děje v opačném pořadí, než byly knihy řazeny. Nejdříve tedy mizí knihy z nedávného období a později ty z dřívějších let. V poslední fázi člověk ztrácí většinu svých knih a stává se podobným dítěti. V knihách je totiž zaznamenáno všechno vědění, které za svůj život člověk nasbíral. Jedná se o vzdělání, o dovednost řešit problémy, o společenské normy, vzpomínky, důležitá data, umění počítat, mluvit a všechno ostatní, co člověk za svůj život uložil do dlouhodobé paměti (Buijsen, 2006, s. 29–40).

Mizející paměť s sebou nese určité důsledky, které Buijsen (2006, s. 39) shrnuje jako:

- *„ztráta mechanických dovedností (vařit kávu, používat vysavač, řídit auto);*
- *ztráta paměti, pokud jde o poslední a dřívější události (například to, že člověk s demencí je v důchodu);*
- *úbytek sociálních dovedností a narušování norem chování (ztráta etikety);*
- *úbytek slovní zásoby, zhoršení schopnosti mluvit (afázie);*
- *dezorientace, pokud jde o lidi, neschopnost poznat partnera a děti;*
- *mrtví z minulosti jsou „vzkříšeni“;*
- *snížená schopnost sebeobsluhy: oblékání, mytí, čištění zubů, chození na toaletu;*
- *změna osobnosti;*
- *zhoršení funkce intelektu.“*

Důsledků spojených s úbytkem paměti je mnoho a těmto důsledkům se bohužel nedá zamezit. Jedinou možností je, pokusit se nástup těchto důsledků zpomalit. Zpomalování každého důsledku se dosahuje jinou formou práce. ASPL se zaměřuje na důsledky spojené se ztrátou paměti a zhoršením schopnosti mluvit. V programech jsou seniorům předkládány předměty, které se používaly dříve, nebo fotografie osobností z oblastí filmu a hudby, které byly ikonami dřívějších let. Seniorům jsou tedy nabízeny předměty, které v nich mají evokovat vzpomínky z dávných časů. Naše zaměření se na časy několik desítek let zpátky nám může zaručit, že velká část seniorů, účastníků se na programu, si vzpomene na dané věci i v pozdějším stádiu demence. Tím se snažíme

aktivizovat a trénovat paměť a zároveň dopřát seniorům příjemný pocit, který se dostaví s tím, když si na něco vzpomenou.

1.2.4 Jak správně komunikovat s člověkem s demencí

Zhruba devadesát procent naší komunikace je založeno na neverbální komunikaci a zbylých deset procent na verbální komunikaci. Je důležité se tedy zaměřit více na neverbální komunikaci. Senior s demencí vidí, když vás jeho odpovědi dovádí k šílenství a rozzlobí vás. V tu chvíli se i senior s demencí stává podrážděným. Tento jev je známý jako „zrcadlení“. Chceme-li, aby naše komunikace se seniory byla úspěšná, musíme se snažit, aby naše chování bylo klidné a uvolněné (srov. Glenner a kol., 2012). Tento předpoklad je někdy těžko realizovatelný. Mnohdy má člověk špatnou náladu a přistupuje k aktivizaci seniorů z povinnosti, a ne z pocitu, že chce. Když tato situace nastane u mě, stále si opakuji, že musím vypadat uvolněně a usměvavě. Pokud je mé chování plné energie a pozitivní nálady, tento postoj se snadněji přeneseme na seniory. A právě navození pozitivní nálady je stěžejní pro ASPL.

Glenner a kol. (2012, s. 44–49) popisují čtyři základní pravidla pozitivní interakce. Prvním pravidlem je již zmíněná snaha být příjemným, klidným a tím přispět k tomu, aby partner, nebo senior s demencí, byl také příjemný a klidný. Druhým pravidlem je posilování pozitivního sebehodnocení. Negování toho, co senior s demencí řekne, seniora shazuje a senior získává strach z toho, že cokoliv řekne, je špatně. Pomocí negativního hodnocení se senior naučí raději nevyjadřovat a uzavřít se do sebe. Věty stylu „Tohle je ale nesmysl!“ nebo „Co to máte přišerného na sobě?“ jsou pro člověka, a obzvláště seniora s demencí, velmi shazující. V těchto větách sice neznegujeme seniorovu výpověď, ale jeho rozhodnutí pro nějakou činnost nebo nějaké oblečení. Senior to může cítit jako negování jeho názoru. Z tohoto důvodu jsme do principů ASPL zařadili zásadu neznegovat a blíže se jí budeme věnovat v podkapitole Neznegovat výpověď seniora.

Třetím pravidlem je usnadňování porozumění používáním jednoduchých vět a jejich opakováním. V práci se seniory se často přistihují, že svoji myšlenku vyjádří moc složitou větou a senioři ji tedy nepochopí. Člověk musí neustále myslet na to, aby věty, které používá, byly co nejjednodušší a snadno pochopitelné. Toto platí zvláště pro práci

se seniory s těžším stádiem demence. Ovšem používání příliš jednoduchých vět při práci se seniory s mírnou demencí může seniory popudit a mohou se poté cítit, že se s nimi jedná jako s dětmi a mentálně narušenými lidmi. Tímto přístupem si tyto seniory můžeme zablokovat a propásnout tak příležitost k práci s nimi. Lektor tedy musí poznat, jak má jednat s každým seniorem zvlášť. Je zde kladen velký důraz na individuální práci a na osobitý přístup ke každému seniorovi. Když se vrátíme ke komunikaci se seniory s pokročilým stádiem demence, platí zde již zmíněné používání jednoduchých vět a jejich opakování. Je vhodné, když po seniorovi něco chceme, abychom s ním navázali oční kontakt a následně mu ukázali předmět, se kterým má v danou chvíli pracovat.

Tím se dostáváme ke čtvrtému pravidlu pozitivní komunikace, které se týká neverbálních signálů a jejich využití pro usnadnění komunikace. K tomuto pravidlu patří právě zmíněný oční kontakt, klidný a usměvavý obličej, otevřený postoj nebo ukázání předmětů, které jsou spojené s aktivitou, která se od seniorů vyžaduje. Když přicházíme k seniorům s loutkou v ruce, tak se snažíme, aby senior navázal oční kontakt s loutkou. Často se však stane, že senior upne svůj zrak na nás a my se snažíme postupně změnit jejich zaměření na loutku. Oči prozrazují, jestli má senior zájem o loutku nebo ne. Když loutka přichází k seniorovi a on na ni zaměří svůj zrak, tak lektor zatím zkoumá ve výrazu seniora náznaky, které by mohly něco vypovědět o tom, co senior chce. Když loutka upne svůj zrak na lektora, tak sice lektor lépe vidí, jak je senior otevřen komunikaci s ním, ale nevidí, jak senior reaguje na blížící se loutku. Lektor tedy s laskavým pohledem přichází k seniorovi a snaží se seniorovu pozornost přesměrovat směrem k loutce. U seniorů s mírnější formou demence se tak stane použitím jednoduché věty, kdy se lektor odkáže na to, že je přišla navštívit loutka. Při práci se seniory s horší formou demence musí lektor pozvednout loutku, aby se loutka dostala do zorného pole seniora, který navázal oční kontakt s lektorem. Senior se tedy zaměří na předmět zájmu, který je blíže než lektor. Pozornost se přenáší na loutku a u lidí v horším stádiu demence se již nevrací na lektora. Seniori v mírném stádiu demence věnují pozornost loutce i lektorovi a objekt zájmu průběžně mění (Glennner a kol. 2012, s. 44–49).

2. Loutka v aktivizaci seniorů

V následující kapitole se pokouším vysvětlit, z jakého důvodu využíváme loutky v aktivizaci seniorů a popisuji metodu ve své celistvosti. V práci používám označení loutka, ale přesnějším pojmem je marioneta. Při práci se seniory nepoužíváme žádný jiný druh loutek mimo marionet, které mají vrchní vedení pomocí vahadla a vodičích nití. Využití marionet objasním v podkapitole Využití loutky.

V této kapitole se zaměřuji na to, co nás vedlo k práci s loutkou se seniory, čím loutka může obohatit tuto práci a jaké jsou její výhody. V podkapitolách popisuji jednotlivé části metody ASPL a snažím se popsat tuto metodu jako celkový koncept. Již dříve jsem se o částečný popis této metody pokusil v knize *Aplikace mechanismů sociální pedagogiky do sociální a pedagogické práce – praxe a výzkum*.¹

2.1 Pozadí vzniku metody

S loutkou jsem se poprvé setkal při studiu oboru Sociální pedagogika a volný čas na Katedře sociální pedagogiky, Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. V rámci bakalářského studijního oboru jsem absolvoval specializaci Dramatická výchova, kde jedním z povinných předmětů byl předmět Hra s loutkou. Tento předmět probíhal formou vícedenního workshopu pod vedením slovenského loutkoherce Martina Žáka. Během workshopu jsem si, i se svým kolegou Lukášem Musilem, našel cestu k loutce. Velice mě zaujala interakce loutky s člověkem a vše, co tato interakce může nabídnout. Ve stejném semestru jsem měl povinnou sociální souvislou praxi, kterou jsme se s Lukášem rozhodli společně absolvovat v pobytovém zařízení pro seniory. Docházeli jsme denně na několik hodin do zařízení a snažili jsme se nabízet seniorům smysluplné trávení volného času – trénink paměti, procházky atd. Práce se seniory byla příjemná a přemýšleli jsme, jak bychom ji mohli obohatit. Rozhodli jsme se, že k seniorům vezmeme loutky, ke kterým jsme si postupně vytvářeli vztah.

¹ Gulová, L. (ed.) (2015). *Aplikace mechanismů sociální pedagogiky do sociální a pedagogické práce – praxe a výzkum*. Brno: Masarykova univerzita.

„Když jsme s loutkami poprvé vyrazili do penzionu pro seniory, tak jsme neměli žádná očekávání. Říkali jsme si, že loutky jsou v této době brány za věci z let minulých, a proto jsme mysleli, že senioři se rádi podívají na hračky z jejich dětství. Věděli jsme, že loutkařská tradice v České republice byla velice silná a že se dříve obvykle chodilo na loutková představení. Chtěli jsme tedy dát příležitost seniorům zavzpomínat a podívat se na krásné loutky, které jsme měli s sebou.“²

2.2 Využití loutky

ASPL je založena na práci s loutkou. Na začátku je důležité se podívat na marionety, dále jen loutky, a zaměřit se na to, v čem mohou být pro práci se seniory přínosem. Loutka je ústředním prvkem metody ASPL a všechny zásady a principy, probírané níže, s ní úzce souvisí.

Marionety jsou v české zemi nejznámějšími. Mohou za to, dle mého názoru, Kašpárek Matěje Kopeckého a Spejbl s Hurvínkem od pana Skupy. Marionety tedy vyvolávají nejvíce vzpomínek na dětství. To však není jejich jedinou výhodou. *„Anatomie marionety jako celé postavy se nejvíce blíží anatomii lidského těla“* (Rödl a kol., 1977, s. 88). Jednou výhodou je právě zmíněná anatomie těla a druhou je, že *„právě tyto loutky (pozn. marionety) jsou jaksi nejúplnější, celé od hlavy až k patě. Navíc mají pevnou podlahu (tedy zem) i vzduch nad hlavou“* (Dvořák, 1997, s. 52). Marioneta se svým vzhledem blíží nejvíce člověku, a tudíž je mnohem snadnější k ní přistupovat jako k nějaké osobě. A právě vnímání loutky jako osobnosti je pro práci s loutkou se seniory stěžejní a zabývám se jí v podkapitole Loutka jako osobnost. Již zmíněné vyvolávání vzpomínek na dětství je první věcí, kterou přítomnost loutky v seniorovi vyvolává.

2.3 Návrat do dětství

Setkání s loutkou se stává motivem pro vzpomínání. Když senior vidí loutku, často vzpomíná na to, jak chodil jako dítě na loutková představení. V této době se loutkářství,

² Příloha č. 1 – První zkušenost s loutkou u seniorů

dle mého názoru, pomalu vytrácí. Ovšem v době, kdy byli dnešní senioři dětmi, bylo loutkářství rozvinuté a nebylo dítěte, které by se s loutkou nesetkalo.

Loutkové divadlo se v českých zemích vyvíjí již více než 200 let a stalo se podstatnou složkou kulturního dědictví českého národa. Podle historických pramenů se můžeme domnívat, že nejpozději od 70. let 18. století se u nás vyskytují první loutkáři hrající česky. U nás je loutkářství neodmyslitelně spojeno se jménem Matěj Kopecký a s jeho rodinou, která doprovází vývoj loutkového divadla u nás. Již v první polovině 20. století zachovávali rodinnou tradici loutkáři sedmé generace rodu Kopeckých. Z nich nejvýznamnějším byl Antonín Kopecký. Dalšími významnými loutkářskými rody byli Dubští, Lagronové a Kočkové. V první polovině 20. století se u nás rozšířilo amatérské loutkářské hnutí. V té době nebylo v českých zemích města či vesnice, kde by amatérští loutkáři nehráli pro radost, zábavu i estetickou výchovu dětí. Toto období vytvořilo dobré základy pro rozvoj významných umělců, jakými byli Josef Skupa a jeho žák Jiří Trnka. Josef Skupa přinesl českému loutkářství nezapomenutelné postavy Spejbla a Hurvínka. Spejbl, starostlivý a komicky popletený otec, a Hurvíněk, prostořeký a zvědavý neposeda, se stali nerozlučnou dvojkou v roce 1926 a od té doby není dospělého, který by tuto dvojici neznal. Nedlouho poté se v roce 1929 otevřelo brněnské Loutkové divadlo Radost, které založil Valentin Šindler, a které udržuje loutkářskou tradici doposud. V roce 1936 bylo otevřeno Dřevěné divadlo v Praze, již zmíněným, Jiřím Trnkou. Ten již předtím působil dlouhou dobu pod Skupou, který jej hodně naučil. Trnka začínal s příběhy broučků, které byly volnou adaptací Karafiátových broučků, a příběhem Vasil a medvěd, dnes více známým jako Míša Kulička. Trnka se později stal světově známým tvůrcem loutkových filmů (srov. Dubská, 2004). Loutkové divadlo našlo své uplatnění také při okupaci, kdy bylo využíváno v útulcích pro židovské děti nebo v koncentračních táborech. Loutkové divadlo mělo za úkol dát zapomenout a odreagovat se od hrůzné skutečnosti. Děti nacházely v loutkovém divadle radost a veselí, a zapomínali na nepříjemnou atmosféru, strach a nejistotu dospělých kolem nich (Dubská, 2004, s. 246).

2.4 Loutka jako osobnost

Při první návštěvě penzionu pro seniory měla být loutka pouhým objektem, který měl nastartovat paměť a proces vzpomínání. Podívání se na loutku mělo vyvolat vzpomínky na dětství a chvíle, kdy se s loutkami senioři setkali. Loutka tedy měla způsobit myšlenkový návrat do dětství.

„Senioři ovšem loutku hned oslovili a začali s ní komunikovat. S tímto jsme nepočítali a ani jsme na to nebyli připraveni. Senioři započali interakci s loutkou a nám nezbylo nic jiného než na tuto hru přistoupit. V penzionu byla jedna Němka, která neuměla česky, a německy se s ní nikdo bavit nechtěl nebo neuměl. Němka byla proto věčně nevrlá a špatně se s ní pracovalo. Když přišel Lukáš s loutkou babičky k této paní, tak jsme se udivili. Němka si začala s babičkou povídat. Do teď nevíme, co babičce říkala, ale víme, že měla asi pětiminutový monolog v němčině směřovaný k babičce, která jenom přikyvovala.“³

Senioři započali s loutkou komunikovat a tím se z objektu stával subjekt. Protože „...to, že se k předmětu chovám jako k subjektu, je jedna z možností, jak částečně, v náznaku docílit jeho vnímání jako subjektu. (...) Objekt je něco, s čím je jednáno, subjekt je něco, co jedná“ (Richter, 1997, s. 33). Senioři tedy samovolně změnili podstatu loutky a přijali ji za subjekt. Loutka tedy začala jednat „sama za sebe“. „Objekt vyznačuje subjekt (postavu) tím, že zaujímá ke svému okolí proměňující se vztahy – to je prvý plán řešení základní antinomie loutky: aby neživé mohlo vůbec zobrazovat živou bytost“ (Richter, 1997, s. 42). Právě vztahy, které popisuje pan Richter, změnily podstatu předmětu jako objektu. Vznikla osobnost, která jednala „sama za sebe“ a byla „oprostěná“ od toho, kdo ji držel. Oproštěnost loutkoherce samozřejmě není zcela reálná. Loutkoherce ovšem začne jednat podle charakteru, který loutce přiřadil. Loutkoherce jedná za loutku a svoji osobnost potlačuje.

V klasickém loutkoherectví se osobnost loutkáře vytrácí a upozadňuje se za loutku. V práci s loutkou u seniorů je tomu částečně jinak. Senioři občas potřebují, aby

³ Příloha č. 1 – První zkušenost s loutkou u seniorů

při komunikaci mezi nimi a loutkami byla další osoba. Lektor tedy střídá role. V jednu chvíli se lektor zcela upozadí za loutku a v druhý okamžik se lektor vynoří a stane se komunikačním mostem mezi loutkou a seniorem. Lektor tedy střídá dvě roviny práce s loutkou – ztrátu své osobnosti ve prospěch loutky a komunikaci „sama se sebou“, kdy jedná za sebe i za loutku.

Loutka a její jednání může být motivem vzpomínání. Loutka sama o sobě vyvolává vzpomínky a může být využita pro potřeby reminiscence, které se věnuji v následující podkapitole.

2.5 Reminiscence

Senioři mají za sebou dlouhý život a během něj si zažili mnohé radosti i strasti. Každá prožitá situace se určitým způsobem zaryje do paměti člověka a uchovává se v ní. Všeobecně používaný pojem pro toto uchovávání je *vzpomínka*. Člověk si uchovává vzpomínky na prožité události a tyto vzpomínky mají vliv na jeho osobnost. Na začátku této práce jsem použil francouzské přísloví, které zní: „*Mladí žijí z nadějí, stáří ze vzpomínek*.“ Mladí lidé myslí na budoucnost a přemýšlí o tom, co bude. Zatímco staří lidé se zaobírají tím, co bylo. Toto přísloví klade důraz na vzpomínky ve spojitosti se stářím, ale nemyslím si, že chce říci, že pro mladé lidi vzpomínky nejsou důležité. Osobně vnímám velkou roli vzpomínek ve svém životě. Vzpomínky mě pojí s lidmi, kteří se stali součástí mého života. Vzpomínky udržují mé vztahy s rodinou a přáteli. Kdybych ztratil vzpomínky, tak bych se cítil neukotveným a necítil bych vazby k tomuto světu. Vzpomínky tedy mají veliký vliv na psychiku člověka. Bohužel se stářím je spojené postupné zapomínání a vzpomínky se stávají zamlženými a stahují se do pozadí. Reminiscence pracuje se vzpomínkami a snaží se je zachovávat a oživovat.

Vzpomínání může být prostředkem k dosažení integrity osobnosti a může napomoci k získání pocitu celistvosti. Vzpomínání napomáhá adaptaci na stárnutí a stáří. Senior potřebuje vnímat své pozitivní stránky a musí si zachovat sebepojetí. Senior by tedy neměl být konfrontován s tím, co již nezvládá, ale mělo by být vyzdvihováno to, co ještě zvládá. Jednou z těchto činností je právě vzpomínání. Vzpomínání tedy zvyšuje pocit vlastní hodnoty a udržení pocitu osobní identity. Identita starého člověka je ukrytá

v jeho vzpomínkách, a dokud si na ně vzpomíná, tak si svoji identitu může pomoci nich udržovat. Vzpomínky mohou přinášet radost, a tak může být proces vzpomínání spojen s příjemným pocitem. Ze vzpomínek senior může čerpat inspiraci a povzbuzení v nelehkých životních situacích, jako je smrt blízké osoby nebo konfrontace se zdravotními problémy a omezeními spojenými se stářím (Špatenková & Bolomská, 2011, s. 12–14).

Pojem reminiscence pochází z latinského slova *reminiscere*, které znamená vzpomenout si, rozvzpomenout se a obnovit v paměti. Českým synonymem k pojmu reminiscence je výraz *vzpomínka* či *vzpomínání* (Janečková & Vacková, 2010, s. 21). Nejčastěji používanou definicí je definice dle Woods a kol. (1992) která „*Reminiscenci definuje jako hlasité nebo tiché (skryté, vnitřní) vybavování událostí ze života člověka, které se uskutečňuje buď o samotě, nebo spolu s jinou osobou či skupinou lidí.*“ „*Přestože bývá reminiscence označována jako reminiscenční terapie, v pravém slova smyslu terapií není. Možná by bylo vhodnější popisovat ji spíše jako práci se vzpomínkami nebo pouze jako reminiscenci*“ (Špatenková & Bolomská, 2011, s. 22).

ASPL využívá prvky reminiscence, ale není reminiscencí v pravém slova smyslu. Podobnost mezi metodou ASPL a reminiscencí vnímám v požadavcích na dovednosti, které by pracovník reminiscence a lektor ASPL měli mít. Reminiscenční pracovník by měl být schopen:

- stimulovat interakci účastníků ve skupině,
- podporovat členy skupiny v prozkoumávání vlastních pozitivních i negativních vzpomínek,
- naslouchat a citlivě reagovat na neverbální komunikaci,
- motivovat,
- umožňovat hladký průběh setkání,
- dodávat podněty k vybavení si vzpomínek,
- citlivě usměrňovat reakce ostatních na něčí vzpomínky,
- identifikovat účastníky, kteří potřebují terapeuta (Sim, 1997).

Požadavky, které jsou kladeny na lektora v aktivizaci s loutkou, jsou stejné, až na podporování v prozkoumávání negativních vzpomínek a identifikování seniorů, kteří by potřebovali terapeuta. ASPL se zaměřuje na pozitivní prožitek a podporování vybavování si pozitivních vzpomínek, které podporují psychický stav seniorů. Zároveň lektori ASPL nemohou během jednoho setkání identifikovat seniory, kteří potřebují odbornou pomoc, a ani to není cílem programu.

Reminiscence se drží určitých zásad, které je nutno dodržovat. ASPL dodržuje z těchto zásad: nezahlcování seniorů přílišným množstvím materiálu, vybírání témat aktivizace podle věku seniorů, důraz na zážitky seniorů, využití vhodných stimulačních pomůcek, dostatečný prostor a čas pro odezvu a naslouchání seniorům. Možné nedostatky ze strany ASPL vidím v nedostatečném dodržování zásady, že obsah reminiscence musí být vybírán podle kulturního zázemí a prostředí, ze kterého senioři přicházejí. Například při programu „Krásy naší země“, kde se mluví o cestování po České republice, se nejednou objevilo, že senioři z dané skupiny skoro vůbec necestovali a navštívili pouze místa bezprostředně blízko jejich bydliště. V reminiscenci je také brán důraz na to, že senioři určují téma, které jim vyhovuje a reminiscenční pracovník nemá lpět na určitém tématu, když senioři míří jinam. V aktivizaci s loutkou je zachovávána jasná struktura programu a jasné téma, avšak naplnění tématu záleží dosti na seniorech a na tom, jak téma prohlubují a drží se jej (Sim, 1997). V případě, kdy se reminiscence zaměřuje na práci s lidmi s demencí, tak se k zásadám přidává veliký důraz na emoce a vytvoření příjemné atmosféry. Senior i v pozdním stádiu demence vnímá rozpoložení pracovníka, který k němu přichází a který s ním jedná. Nastolení atmosféry, ve které se senior může cítit dobře, výrazně napomáhá ke zlepšení stavu klientů. Reminiscence, skrze vzpomínání si na to, co člověk zažil a dokázal, také zvyšuje sebevědomí a sebeúctu klientů (srov. Špatenková & Bolomská, 2011).

Reminiscence plní mnoho funkcí. Mnozí autoři navrhnou dělení těchto funkcí do tří kategorií:

- *„intrapersonální – vzpomínání napomáhá udržet vnitřní emoční rovnováhu a vědomí sebe sama, hraje zásadní roli při hledání smyslu života, pocitu identity a životní koherence;*

- *interpersonální – vzpomínání se odehrává v rozhovoru s druhými, vzpomínky poskytují podněty pro přátelskou sociální interakci, např. společenskou konverzaci; také velmi intimní vzpomínky, nesdílené s druhými, plní interpersonální funkci, pokud udržují kontakt s blízkými, kteří již nejsou přítomni;*
- *poznávací, informační, výukovou – vzpomínky pomáhají při řešení problémů, nabízejí dřívější zkušenost, jsou předávány jako informace o minulé době, o prožitých historických událostech; jsou součástí role seniora, stařešiny, mudrce, přirozené autority, učitele“ (Cohen, 1998).*

„Protože vzpomínky na zážitky ve vzdálené minulosti mohou být uloženy mnohem déle než ty z nedávné fáze života, doporučujeme rozhovor přímo spojovat s dřívějšími zvyky, zájmy, zálibami a zkušenostmi pacienta s demencí. (...) Je samozřejmě lepší připomínat zážitky, o kterých víte, že na ně má (pozn. pacient s demencí) příjemné vzpomínky. Protože minulost se často prolíná s přítomností, navedení pacienta s demencí na tyto rané zážitky je někdy jediný způsob, jak s ním můžeme získat kontakt a umožnit mu, aby se cítil dobře“ (Buijsen, 2006, s. 66–67). V naší práci se snažíme pracovat s tématy, u kterých můžeme předpokládat, že na ně budou mít senioři pozitivní vzpomínky. Když se se seniory bavíme o hercích a zpěvácích první poloviny minulého století, tak lze očekávat, že známé a líbivé písničky navodí u seniorů pozitivní náladu a že pohled na portrét oblíbených českých filmových herců je potěší. Samozřejmě mohou mít senioři nějakou negativní událost ze svého života spojenou s nějakou písničkou nebo s nějakým filmem, ale tomu se těžko můžeme vyhnout. Abychom předešli nepříjemným vzpomínkám, snažíme se od začátku motivovat seniory k pozitivnímu myšlení a vytvořit příjemnou atmosféru, kterou provází smích a dobrá nálada. Když seniory pozitivně naladíme, je větší předpoklad, že se seniorům budou vybavovat pozitivní vzpomínky. V programu „Kufr plný vzpomínek“ dostávají senioři různé předměty ze života loutky babičky. Když následně mluví o tom, v čem je předmět pro loutku babičky důležitý, tak do vykládání často reflektují sami sebe. Protože mluví za babičku a její předmět, jsou emočně oproštěni a riziko negativních pocitů se snižuje. Zároveň pozitivní nálada vede seniory k tomu, aby říkali pozitivní věci o babiččiných

předmětech. Babička si schovala dané předměty, jelikož byly pro ni z nějakého důvodu důležité a zatím vždy byl ten důvod, který senioři předmětu přiřadili, pozitivní.

2.6 Fyzický kontakt

Mezi další důležité prvky, které jsou nosné pro programy ASPL, patří zřetel na fyzický kontakt. Již od dávné minulosti je dotek v čínské medicíně považován za léčivý prostředek. Nedostatek doteku kumuluje stres a může způsobit onemocnění různých orgánů. Mnoho problémů s krkem či zády je spojeno právě s nedostatkem tělesného kontaktu. Dotek přináší signály, které mohou vyvolávat neurohormonální reakce. Jednou z reakcí je produkce hormonu oxytocinu. Oxytocin pozitivně ovlivňuje procesy učení a paměti, sociální chování, reakce na stres, podporuje utváření partnerských vztahů a má významný vliv na léčbu zhoubných nádorů. Oxytocin je uložen v zásobárnách v hypofýze a jeho uvolnění vyvolávají doteky, mazlení a hlazení. Oxytocin je také spojen s pocity intimacy, lásky, něhy, a i se stavem štěstí. Důležitost fyzického kontaktu je tedy nesporná (srov. Nevolová, 2015).

Seniorům často dostatečný fyzický kontakt chybí a loutky tento kontakt mohou nahradit. Senioři, kteří žili několik let sami v domácnosti, z důvodu, že jim třeba zemřel manžel nebo manželka, často strádají v oblasti fyzického kontaktu. Důležitost fyzického kontaktu a fyzické blízkosti nás provází celým životem a ve stáří rozhodně neustupuje. Mnozí senioři však nedokáží navázat fyzický kontakt a k někomu se fyzicky přiblížit, jako to uměli dříve. Senioři, kteří se naučili žít sami, a chyběla jim dlouhou dobu dostatečná sociální interakce, přicházejí do domovů pro seniory s jistou uzavřeností vůči fyzickému kontaktu a blízkosti. Tito lidé vnitřně strádají. V domově žije mnoho lidí, ale sociální interakce mezi klienty mnohdy není nic moc a klienti strádají dále. Uzavírají se do sebe a nekomunikují s ostatními. Tito senioři často nedokáží navázat fyzický kontakt s ostatními seniory nebo se sociálními pracovníky. Fyzickým kontaktem se zde myslí už jen položení dlaně na rameno během konverzace nebo v lepším případě pohlazení. Tyto jednoduché projevy fyzické blízkosti mají pro lidskou duši léčivou sílu a ve stáří se jejich význam rozhodně nevytrácí. Loutka se objevila jako jedna z možností, jak ulehčit seniorovi přijímání základního, a především bezpečného fyzického kontaktu. Vyzdvihnout se musí obzvláště slovo bezpečného, protože loutka,

oproti člověku, nevyvolává pocit nebezpečí. Lidé jsou nebezpeční v tom, že mohou zranit naše city, a proto nám mnohdy trvá, než se jim dokážeme plně otevřít. Mnoho lidem také lidi nějak ublížili a oni se stali nedůvěřivými a uzavírají se před lidmi do sebe. Loutka však naše city zranit nemůže, a tudíž je jednodušší a bezpečnější se k ní přiblížit, navázat s ní jednoduchý fyzický kontakt a nechat se od ní pohladit nebo obejmout. ASPL se snaží zprostředkovat seniorům příjemný a bezpečný fyzický kontakt skrze loutku. Dále je na každém seniorovi, jak to dokáže přijmout. Opět je zde velice důležitý přístup lektora a jeho smysl pro empatii.

Loutka seniorovi nabízí již zmíněné pohlazení či obejmutí. Dotek má léčivý dopad na člověka, ale nás více zajímá, co dotek dělá s pocity seniorů a jak na ně působí. Otázkou je, co může dotek s loutkou seniorovi nabídnout. Nevolová (2015, s. 61) popisuje deset důvodů proč se objímat. Některé důvody se pojí pouze s objetím s člověkem, ale jsou i důvody, které můžeme přenést i na objetí seniora s loutkou. Těmito důvody jsou:

1. *„Objetí vytváří důvěru a pocit bezpečí.*
2. *Objetí zvyšuje produkci oxytocinu, hormonu štěstí, což zmírňuje pocity osamělosti, izolace a vzteku.*
3. *Když se objímáte delší dobu, zvyšuje se také hladina serotoninu, který má vliv na trvale dobrou náladu.“*

Další důvody, proč se objímat, jsou, dle mého názoru, vázány na výhody obejmutí s člověkem, kdy můžeme cítit druhého člověka, vnímat jeho sevření či tlukot srdce. Objetí ovšem nabízí pozitivní ovlivňování oblastí, které mohou úzce souviset s životem seniora. Důvěra, pocit bezpečí, osamělost a izolace jsou oblasti, se kterými má senior často problém. Nemohu ovšem tvrdit, že můžeme tyto výhody obejmutí přiřazovat i k objetí s loutkou.

2.7 Zapojení smyslů

Zapojení smyslů má veliký význam pro Reminiscenci. Smyslové podněty mohou vyvolávat vzpomínky a napomoci seniorům si rozpomenout na události z jejich životů. Smyslové vnímání může být u lidí s demencí dlouhou dobu zachováno. Můžeme tedy

využít smyslů pro kognitivní aktivaci a pro vyvolání vzpomínek. Vhodné smyslové podněty mohou procesu vzpomínání velmi napomoci. Tyto podněty se mohou týkat všech našich smyslů. Pomůckou, která může seniorovi pomoci se vzpomínáním, může být v podstatě cokoliv, co člověk dobře zná a s čím se během svého života setkal. Existují ovšem pomůcky, které stimulují více smyslů, a čím více smyslů určitá pomůcka stimuluje, tím je její použití přínosnější. Mezi zrakové podněty můžeme zařadit staré fotografie z jejich života, fotografie slavných osobností, staré předměty atd. ASPL využívá v programech fotografie prvorepublikových herců, populárních zpěváků poloviny 20. století, pohlednice se známými místy České republiky nebo staré předměty, které se běžně v domácnostech vyskytovaly. Důležitým zrakovým podnětem je také loutka, která seniorům připomíná dětství. Sluchové podněty mohou pocházet z obvyklých situací, které nás obklopují – zpěv ptáků, štěkání psa, zvuky přírody, déšť – nebo se může jednat o recitaci básní či poslech hudebních nahrávek. Velmi vděčnými mohou být známé populární nebo folklorní písně, které seniory provázely životem. Program „Ta naše písnička česká“ se zabývá českými populárními písněmi minulého století. Senioři, kteří jsou v pokročilé fázi demence a již špatně komunikují, rozpoznají známou melodii a snaží se pobrukovat. Znamé písně zůstávají v paměti po dlouhou dobu a je tedy velice vděčné se zaměřit na poslech známých písní.

Hmat pomáhá procesu vzpomínání pomocí dotýkání se běžně užívaných věcí, které senior dříve používal. Může se jednat o předměty, které nechyběly v žádné domácnosti nebo o nástroje, které senior používal v práci. Dotekem se také senior ujišťuje, že věc je reálná.

Dalším smyslem je čich. Je zajímavé, jak určitá pachová stopa může vyvolat silnou vzpomínku na dobu dávno minulou. Vůně a pachy dokážou vyvolat vzpomínky a asociace téměř okamžitě. Mezi podněty založené na vůni můžeme zařadit koření, bylinky, namletou kávu, mýdlo, domácí čisticí prostředky či čerstvě zkosenou trávu. Za využívání čichu v ASPL vděčíme instruktorce terapie z Naděje na Vinohradech, která nás upozornila na to, že bychom mohli využívat i jiné smysly než zrak, sluch a hmat. Na tento podnět vznikl program „Babiččiny bylinky“, kde využíváme již všech smyslů. Senioři dostávají do rukou typické koření, které doma používali a společně se bavíme o tom, co za koření to je a do čeho jej senioři dávali. Kromě čichání si ke koření, mohou také senioři koření ochutnat. Chuťové buňky nejsou u starých lidí již

tak citlivé, ale stále to seniorům nebrání si chuť vychutnat. Chuť je posledním smyslem, na jehož podněty jsme se ještě nezaměřili. Chuťovými podněty může být cokoli, co člověk může ochutnat a zná to ze svého života. Může to být již výše zmíněné koření, ovoce, bábovka, cukroví nebo klasická jídla jako bramboráky, švestkové koláče, vánočka nebo brambory na loupáčku. Klasická jednoduchá jídla většinou připomenou dětství. (srov. Janečková & Vacková, 2010; Špatenková & Bolomská, 2011)

Smysly nám pomáhají v procesu vzpomínání, a tak práci se seniory na jednu stranu ulehčují. Na druhou stranu ovšem smysly seniorů postupně ochabují a naši práci naopak komplikují. Velkou komplikací vnímám se zhoršeným sluchem. Vzpomínám si, když jsme realizovali jedny z našich prvních programů: „*Cítil jsem se zvláště, že mluvím moc nahlas, a přitom jsem stále mluvil moc potichu.*“ Špatný sluch je problém, se kterým je potřeba se neustále vyrovnávat. Mnohdy musíme k seniorům přistupovat individuálně a vyloženě z pár centimetrů zopakovat danou informaci seniorovi do ucha. Když senior během programu neslyší, tak velice rychle ztrácíme jeho pozornost. Podobný problém vyvstává i se zrakem. V aktivizačních programech s loutkami je využíváno mnoho vizuálních prvků. Primárně se jedná o loutky a sekundárně o fotografie nebo staré předměty. Je žádoucí s každým využitým předmětem obejít kolečko okolo všech seniorů a daný předmět jim ukázat z blízka, aby se zajistilo, že jej všichni mohli dobře vidět. I přes tato omezení, spojená se zhoršenými smysly, vnímám veliký přínos ve využívání všech smyslů. Každý smysl je pro nás důležitý a každý nám přináší něco jiného a svým způsobem obohacuje naše vnímání.

Využití smyslů při práci se seniory se dá dobře napojit na práci s loutkou. Loutka sice reálně smysly nemá, ale svým jednáním dokáže navodit dojem, že vidí, slyší a dokáže všechno vnímat.

Zrak je nejdůležitějším a nejpřirozenějším smyslem člověka i loutky. Loutka samozřejmě vidět nemůže, ale dramatická postava, kterou představuje, „vidí“. Jestli má loutka správně vidět, musí se vždy koukat na to, co dělá a na toho, s kým je v interakci (Dvořák, 1997, s. 26). Když loutka přichází za seniorem a ten na ni mluví, tak je velmi důležité, aby loutka směřovala svůj pohled na ni a „dívala“ se jí do očí. Často slýchám, jak senioři oceňují upřímný a klidný pohled loutky, která směřuje svou pozornost k nim. Velkou výhodou je, že loutka dědy Josefa může pozdvihnout hlavu a dívat se někomu

do očí, i když je daný člověk více než o metr vyšší. Senioři vyhledávají pohled loutky a dokáží se jí upřeně dívat do očí během celé interakce. Dvořák (1997, s. 27) popisuje, že sluch loutky je úzce spjat se zrakem loutky. Loutka otáčí svůj zrak za zdrojem zvuku a tím dává dojem, že slyší. Když se tedy loutka někam dívá a najednou na ni promluví nějaký senior, tak se na něj podívá a „naslouchá“ mu.

I ostatní smysly můžeme předvádět tak, aby vypadaly opravdově. Loutka se může dotýkat různých věcí a může dávat najevo, jestli je jí to příjemné nebo ne. Když se dotkne zdroje tepla, tak rychle ucukne, když se dotkne jemného šátku, tak jej začne hladit nebo do něj zaboří celý obličej. Čich loutka předvádí tím, že přiloží nos přímo k tomu, k čemu chce přivonět. U vyjádření chuti musí loutka přijít do interakce s jídlem, na které má chuť, nebo když někdo o nějakém jídle mluví, tak se můžeme loutky doptat, jestli na to má chuť a ona může zběsile začít kývat hlavou, že ano.

2.8 Humor

Ze začátku humor nebyl součástí metody ASPL. Programy byly radostné, ale vážné. Loutky nedělaly žádnou srandu mezi sebou ani se seniory. Postupem času se však humor začínal čím dál více stávat součástí návštěv loutek u seniorů. V tuto dobu se humor v metodě ASPL rozvinul natolik, že se stal její nedílnou součástí a je považován za jeden ze základních pilířů. Humor přichází s příchodem loutek a provází celou lekci. První vtipy jsou směřovány od jedné loutky k druhé. Loutky se navzájem shazují a popichují. Senioři se zájmem tuto interakci sledují a pomalu se dostávají na stejnou notu. S postupujícím časem se senioři s vtipky přidávají a lekci provází radostná nálada doprovázená smíchem. Humor má v lekci několik funkcí. Jednou funkcí je, že podporuje pozitivní vnímání seniorů. Nejdůležitější funkcí je uvolnění, které humor přináší. Smích seniory uvolňuje a ti se stávají otevřenější vůči interakci s loutkou nebo s lektorem. Celý tento proces doprovází vytváření bezpečné atmosféry, která přichází zároveň s příjemným pocitem z daného okamžiku.

Smysl pro humor je loutkám přímo vlastní. Loutky patří mezi umění lehčí – tedy k oblasti zábavy. Loutky patří povětšinou dětem a ty se moc rády smějí. A smíchu a pohody není nikdy dost. Je všeobecně známo, že humor je potřebná věc. Humor se ovšem nedá naučit a naplánovat. Humor nedocílíme chladnou rozvahou, ale humor je

záležitostí dobré pohody, moudrosti a citlivého srdce. Kašpárek a jeho nikdy nekončící optimismus zaručuje, že všechno dobře dopadne. Tento pocit životní naděje nebo jistoty potřebujeme ovšem i my dospělí (Dvořák, 1997, s. 21–22). Pan Dvořák se sice zaměřuje na dětského diváka, ale všechno, o čem píše, můžeme přenést i k dospělým. Humor a smích jsou věci, které potřebujeme po celý život. Smích nás dokáže vytrhnout z nepříjemných okamžiků a zažene naši špatnou náladu. Smích dokáže vytvořit příjemnou atmosféru a díky ní se můžeme cítit dobře. Příjemná atmosféra je nedílnou součástí našich programů. Senioři se musí cítit na programech dobře. V tu chvíli se uvolňují a mohou si více užít okamžiky, kdy se setkávají s loutkou a kdy se společně řeší příběh loutek. V příběhu loutek se vždy řeší nějaký problém, ale je podáván s kapkou humoru a odlehčení. *„Loutkář využije každé příležitosti, aby rozezněl strunu veselí a dobré pohody, čímž se samozřejmě neodsuzují žánry lyrické, hrdinské a tragické“* (Dvořák, 1997, s. 22). Osobnosti loutek se navzájem „shazují“ různými průpovídkami a senior se baví groteskností jejich vztahů. Senioři poté sami vnášejí do komunikace s loutkami i lektory špetku humoru a tím je zaručeno, že program provází dobrá nálada a smích.

2.9 Doplnující zásady ASPL

V práci se seniory pomocí metody ASPL se klade důraz na mnoho důležitých prvků, které tuto metodu utvářejí a společně tvoří celkový koncept. Ke většině těchto prvků jsem se již vyjádřil, ale je ještě několik věcí, které jsou pro práci pomocí metody ASPL důležité.

2.9.1 Motivace

Motivace je hnací silou každé aktivity. Když chceme zaručit, aby děti na táboře zaujala stejná hra, tak je musíme dobře namotivovat. Když chceme, aby naši zaměstnanci dobře pracovali, tak je velice důležitá dobrá motivace. Motivace je také důležitým prvkem v aktivizaci seniorů. Často, když přicházím ke skupince seniorů, se kterými jsem se ještě nikdy nesetkal, tak mám obavy z toho, že senioři nebudou spolupracovat a že neprojeví zájem o nabízený program. Senioři potřebují při aktivizaci stejně silnou motivaci k aktivitě jako ji ve všem potřebujeme i my. Nejde nám o zaplnění volného

času seniorů. Jde o smysluplné trávení tohoto času, a tudíž potřebujeme, aby senior chtěl aktivitu vykonávat. Jedině tehdy může mít aktivita opravdovou hodnotu.

Motivace je úspěšná ve chvíli, kdy splňuje alespoň jeden z mnoha předpokladů. Jedním z nich může být, když nám nabízená činnost pomáhá s vyhnutím se bolesti nebo nám naopak přináší radost. Pocit slasti nám může navodit klasické poslouchání oblíbené hudby nebo prohlížení fotografií. Důležitým aspektem činnosti je také procento úspěšnosti. Motivace k výkonu je závislá na touze po úspěchu a strachu z neúspěchu (srov. Toman, 2010). Strach z neúspěchu se u seniorů obvykle vyskytuje ve větší míře. Senioři jsou si vědomi toho, že zapomínají a mají často strach, že špatně odpoví. Uznání jejich odpovědi, které je podpořeno zásadou neznegovat, viz Neznegovat výpověď seniora, je motivuje k další činnosti. Vhodnou motivací je samotný fakt, že činnost naplňuje potřebu sociálního kontaktu. „*U sociálně žijících živočichů je potřeba sociálního kontaktu jedním z nejdůležitějších zdrojů uspokojení. Zklamání je snesitelnější, když si můžeme někomu postěžovat. Přítomnost druhých lidí snižuje úzkost. Sociální izolace je pro nás nepřijemná*“ (Toman, 2010, s. 140).

Motivace je intrapsychicky probíhající proces, který vychází z nějaké potřeby a při kterém se jedná o interakci mezi motivovaným subjektem a motivující situací. Lidské jednání iniciuje vnější pohnutka, která aktivuje vnitřní pohnutku vedoucí k uspokojování potřeb. Člověk začíná jednat, když vnímá smysl daného chování a toto chování jej vede k naplnění vlastních potřeb. Konečným cílem lidského chování je dosažení vnitřního uspokojení. U jedince pociťujícího osamělost může uspokojení navodit například kontakt s lidskou osobou. Motivací tedy může být touha po naplnění potřeby, která vede člověka k aktivaci. Zdrojem aktivace může být také novost a kontrastnost od běžných činností (srov. Nakonečný, 2014). Návštěva loutek je tedy ideálním zdrojem, protože je to něco naprosto neobvyklého, s čím se senioři v domovech pro seniory běžně nesetkávají. Takže samotný zájem a očekávání toho, co setkání s loutkou nabídne, již člověka aktivuje k činnosti. Tato motivace je následně podpořena pomocí příběhu a ztotožněním se s jeho hlavními postavami. Loutky přistupují k seniorům jako osobnosti se jménem, charakterovými vlastnostmi a především s vlastním životním příběhem. Otázkou bylo, jak můžeme zapříčinit, aby byl životní příběh loutky dostatečně silný, aby zaujal všechny seniory. Senior se potřebuje ztotožnit s hlavní postavou příběhu, a tudíž musí mít něco společného s osobností

loutky. Loutky přichází k seniorům vždy s odlišným příběhem, ale jedno mají stále stejné. Tím je zapomínání. Když tedy loutka předstoupí před seniory a podělí se s nimi o to, že má problémy s pamětí, tak se senioři dokáží snadno vcítit do role loutky a loutka je získá pro svůj příběh. Senioři se dokáží vžít do pocitů, které osobnosti loutek pociťují, protože tyto pocity také zažívají a nejsou jim nijak vzdálené. Následně loutka převypráví svůj příběh a požádá seniory o pomoc. O pomoc spojenou s rozpomenutím si na určité události nebo skutečnosti z jejího života. Loutka tedy žádá lidi, kteří z většiny zapomínají, aby ji pomohli si rozpomenout na to, na co si nemůže vzpomenout. Senioři pociťují silnou motivaci loutce pomoci, protože sami dobře vědí, jak jsou tyto situace, když si nemohou na něco vzpomenout, nepříjemné. Motivací je tedy ztotožnění se seniorů s problémem loutky a možnost pomoci loutce s tím, s čím sami potřebují pomoci.

2.9.2 Neznegovat výpověď seniora

Negování upozorňuje na nedostatky seniorů a poukazuje na jejich problém s pamětí a intelektem. Senior se cítí být shazován a ztrácí sebedůvěru. Program „Kufr plný vzpomínek“ je vystaven tak, že vše, co senioři řeknou, je správně. Senioři skládají příběh loutky babičky podle předmětů z jejího života. Pokaždé vzniká nový příběh podle toho, jak jej senioři vymyslí, a babička vždy potvrdí to, co senior o předmětu řekne. Tím senioři dostávají pozitivní zpětnou vazbu, která má kladný vliv na jejich náladu. V programech zaměřených na herce nebo zpěváky se nelze úplně vyhnout negaci. Lektori tedy musí empaticky a laskavě opravovat nebo získat správnou odpověď od jiného seniora. Když ovšem senior loutce nebo lektorovi povídá něco ze svého života, tak lektor i loutka odsouhlasí seniorovi vše pro seniorův dobrý pocit ze sebe samého. Dobrý pocit z toho, že si správně pamatuje věci ze svého života. Tento přístup by se dal napadnout tím, že seniora necháváme v jeho nereálných konstrukcích. Myslím si, že je důležité laskavě opravovat seniora, když říká nepravdivé informace ze svého života, ale jsem toho názoru, že toto opravování nenáleží nám, kteří přicházíme nárazově a jsme pro seniory zcela cizími lidmi. Laskavé opravování je práce pro sociální pracovníky, kteří se seniory tráví více času, ví o nich více informací a senioři jsou na ně zvyklí. Dobře vyslovené připomenutí pravdivých informací může seniora navést k rozvzpomenutí se na realitu. Občas se stane, že senior řekne, že má

několik pravnoučat, a sociální pracovnice stojící za ním krouť hlavou, že to tak není. Ale i přesto tuto informaci přijímám, potvrzuji ji a následně se snažím přejít k jinému tématu, abych doplňujícími otázkami nepodporoval prohlubování nepřesné informace. Je však zásadní, aby kroucení hlavy sociální pracovnice nevyústilo v to, že lektor výpověď seniora popře. Senior si je v danou chvíli jistý tím, že opravdu má několik vnoučat a pravnoučat. Kdybychom jej v danou chvíli upozornili na to, že se mýlí, mohli bychom jej tím shodit a dostat do nepříjemné situace, ve které bychom mu připomněli jeho problém s pamětí. Tím, že seniora neznegujeme, dáváme mu možnost sebejistě mluvit. Když seniora opravíme, můžeme jej tím zablokovat pro další práci, protože může mít následně strach, že opět řekne něco chybně. Ve chvíli, kdy lektor podpoří výpovědi seniora, tak má senior ze sebe dobrý pocit, že něco řekl a že si to zdánlivě dobře pamatuje. To napomáhá jednomu z cílů programů ASPL, který sleduje nastolení psychické pohody seniora. Tím, že lektor během programu dá seniorům najevo, že mají pravdu, dopomůže k navození lepšího pocitu seniorů ze sebe sama a nijak seniora nedegraduje.

„V jednom penzionu pro seniory jsem se staral o klienta s demencí. Klienta všichni oslovovali Pane doktore a já jsem bezmyšlenkovitě pokračoval. Jednalo se o právníka, který ve své době byl asi docela úspěšný. Každý den říkal, že má moc práce a že neví, jestli to vůbec stihne. Když jsem za ním přicházel s nabídkou procházky, tak mi odpověděl, že to dnes nepůjde, že má moc práce. Musel jsem se vynasnažit s ním domluvit na podmínkách, za kterých se mnou na vycházku půjde. Nikdy jsem mu neříkal, že žádnou práci nemá, ale vždy jsem projevil pochopení a nabídl jsem mu, že by mohla být procházka kratší, abychom se za včas vrátili a on mohl v klidu svoji práci stihnout.“⁴

2.9.3 Empatie

Přicházení s loutkou do blízké interakce se seniorem je pohybování se na hranicích komfortní zóny každého seniora. Tato práce vyžaduje hlubokou empatii, bez níž není možné ji vykonávat. Z tohoto důvodu se empatie dostala do zásad práce ASPL.

⁴ autorova vzpomínka

Empatie je vcítěním se do druhé osoby. Je to pochopení toho, jak se člověk, stojící naproti nám, cítí a jak danou situaci prožívá. Spojení vcítění a chápání druhého se stává důležitým pro sociální interakci. Vcítění může vycházet z vnímání mimického výrazu dané osoby a z vnímání její situace. Právě mimika hraje mnohdy velkou roli v práci s loutkou u seniorů. Někteří senioři mají zhoršený zdravotní stav a nedokáží svoje pocity a svoji situaci slovně popsat. Chybí nám tedy slovní komunikace, která nám často může napomoci k pochopení druhého. Mimický výraz se tedy stává hlavním zdrojem informace o tom, jak senior situaci vnímá a jak se asi cítí (Nakonečný, 2000, s. 275). Maďarský psycholog Buda (1985) popisuje, že: *„Podstatou empatie je tvrzení podložené pozorováním, zkušeností a úsudky, že člověk má specifickou schopnost vžívat se do psychického stavu jiného člověka, s nímž je v bezprostředním kontaktu, přičemž toto vžívání se vyvolává psychické procesy, jejichž prostřednictvím si člověk umí vyvolat obsahy afektů, emocí a myšlenek, které probíhají v jiném, a jejich souvislosti, a tak dospívá k pochopení druhého člověka.“* Schopnost empatie je nám tedy vrozená. Každý z nás ovšem máme empatii jinak rozvinutou. Lektor ASPL se musí snažit rozvíjet svoji schopnost empatie a s ní spojeného vytváření prvních dojmů, které lektora v práci se seniory také velmi ovlivňují.

„Empatie je nepochybně základním stavebním kamenem pozitivních vztahů. Podporuje rovněž motivaci. Dokážeme-li vnímat emoce ostatních lidí a porozumět jim, je mnohem pravděpodobnější, že budeme ochotni jednat ve prospěch druhých lidí, pomáhat jim a podporovat je“ (Suchý & Náhlavský, 2012, s. 97). Empatie se tedy stává nedílnou součástí vybavenosti lektora ASPL. Chceme-li jednat ve prospěch seniorů, tak musíme dokázat vnímat jejich emoce a rozumět jim. Někteří senioři jsou v horším zdravotním stavu a je velmi těžké s nimi komunikovat. My se můžeme rozhodnout přejít k dalšímu seniorovi a jej v podstatě vynechat nebo se pokusíme vcítit do jeho situace a uděláme vše pro to, abychom mu zpřijemnilí daný okamžik.

Práce s loutkou u seniorů může při špatném přístupu lektora vyznít jako infantilní hraní si a degradování seniora na dítě. Právě empatické zacházení lektora vůči každému seniorovi udržuje práci s loutkou v rovině, která může mít pozitivní dopad na seniora. Senior nesmí mít pocit, že se s ním zachází jako s dítětem. To samozřejmě ani nikdy cílem ASPL nebylo. Loutka má sloužit jako nástroj k přiblížení se k seniorovi a k zjednodušení navázání kontaktu s ním. Nevyžádaná infantilnost by výhody loutky

odbourala a mohla by seniora zablokovat pro další práci. Lektor tedy musí správně vycítit, jak má přistupovat k jakému seniorovi. Lektor se na prvním místě snaží přicházet k seniorovi především s loutkou, kdy svůj hlas propůjčuje loutce a sebe upozaďuje. Ne vždy je ovšem tento přístup možný. Mnozí senioři na toto nepřistoupí a jsou raději, když loutka, v interakci směřované k nim, zůstane předmětem, a ne samostatnou osobností. V tu chvíli je potřeba, aby lektor přicházel za seniorem s loutkou jako předmětem, který mu jde ukázat. Lektor může ukazovat loutku a popisovat její ovládání nebo říci jak a z čeho byla zhotovena. Senior je spokojený, že nedošlo k situaci, kdy by se mohl cítit nekonformně, a lektor je spokojen, že nepřivedl seniora k nepříjemným pocitům. Stejná empatie musí být projevována po celou dobu lekce. Lektor musí vycítit, který senior chce být pouhým pozorovatelem a který se chce aktivně zapojovat. Na seniory nesmí být vyvíjen žádný nátlak, který by v nich mohl vyvolat negativní emoce. Stále se musí myslet na cíl, že lekce slouží, mimo jiné, k navození pozitivního stavu seniora. Nejdůležitější částí, kdy musí lektor projevit dostatečnou dávku empatie je to, když loutka navazuje se seniorem blízký fyzický kontakt. Lektor musí vnímat seniora a všechny nuance v jeho chování, které mu mohou napomoci k pochopení toho, co senior chce. Loutka může přinést úžasný dotek, pohlazení či obejmutí, který může přinést seniorovi příjemný pocit, ale zároveň může seniora dostat do nepříjemné situace, kdy se nebude cítit příjemně. Lektor musí dotek loutky nabízet seniorovi velmi opatrně a citlivě. Po celou lekci lektor projevuje svoji dovednost v oblasti empatie a tato jeho dovednost rozhoduje o tom, co lekce seniorům přinese.

2.9.4 Každý dostane předmět a s ním možnost promluvit

Během programů se setkáme s různými typy lidí. Jedním z výrazných rozdílů mezi seniory je jejich ochota mluvit. Někteří senioři jsou velice komunikativní a druzí méně. Občas se ovšem stane, že některý velmi komunikativní senior utlačí svou komunikativností i ty, kteří by se rádi vyjádřili. My ovšem chceme, aby každý dostal stejnou možnost promluvit. Z tohoto důvodu byla vytvořena zásada, že každý musí dostat v programu prostor k promluvení. Každý dostává čas na to, aby se mohl aktivně zapojit do programu. Tato zásada neslouží k tomu, aby donutila všechny promluvit, ale aby zajistila prostor každému, kdo by případně mluvit chtěl. Nikdo nenutí seniory

k tomu, aby tento prostor využili. Je na každém, jak s daným časem naloží. Tato zásada má jenom zajistit, aby nikdo nebyl opomenut. Této zásady se dosahuje pomocí předmětů, které souvisí s hlavními problémy loutek. V každé lekci se rozdávají nějaké předměty – staré předměty, fotky, pohlednice, bylinky atd. – a každý senior nějaký dostane. Když následně loutky obcházejí seniory a postupně se dostávají ke všem předmětům, zároveň se tím dostávají i ke všem seniorům. Pomocí předmětů se tedy zajistí, že každý senior dostane prostor k vyjádření se a zapojení se do programu.

2.9.5 Zjednodušení komunikace

Využívání loutek u seniorů má nespornou výhodu ve zjednodušení komunikace. Mnozí senioři ve svém životě zažili okamžiky, kdy jim nějaký člověk velmi ublížil. Nejčastěji je to ublížení od rodiny, které pociťují ve spojitosti s tím, že je rodina umístila do domova. Mnozí senioři toto nedokáží svým rodinám odpustit. Začínají tedy lidem nedůvěřovat a uzavírají se do sebe. V tuto chvíli je velmi obtížné s nimi navazovat komunikaci v roli externího lektora, když se daní senioři nebaví ani s pracovníky domova. Pro tuto situaci se stává vhodnou loutka, která není člověkem a nemůže seniora zradit. Senior se tedy dokáže před loutkou otevřít a začít s ní komunikovat. Často slýchám od pracovníků v domovech, že s loutkou komunikovali senioři, od kterých by to vůbec nečekali, protože nekomunikují ani s nimi. To, že je loutka nástrojem pro zjednodušení komunikace, potvrzují pracovníci domovů neustále. Loutka se tedy stává mostem mezi lektorem a seniorem.

2.9.6 Zpětná vazba

Zpětnou vazbu jsem zařadil do zásad práce, jelikož vnímám její důležitost pro fungování celé metody. Jestli se má metoda ASPL rozvíjet nebo alespoň udržet, je nutné, aby byla neustále podrobována zpětné vazbě. Právě ta dokáže lektory připravit pro správné vedení programu. Zpětná vazba je důležitá v každé z pomáhajících profesí a jejím úkolem je pracovníka směřovat a motivovat.

Dosavadní pojetí ASPL je specifické tím, že programy realizují externí lektori, kteří neznají seniory, a programy jsou nárazové. Toto specifikum se stává určitou překážkou. Přesněji můžeme říci, že nárazová práce s neznámými seniory má bezpochyby svá

negativa. Lektori neznají zdravotní stav seniorů a ani neví, jak daná skupina seniorů obvykle pracuje. Z tohoto důvodu lektor nedokáže sám reflektovat, jestli byl program pro seniory přínosný a do jaké míry. Nemůže ani posoudit, jestli program proběhl úspěšně nebo ne. Při práci s jinou věkovou skupinou může lektor posuzovat úspěšnou realizaci podle aktivity, kterou účastníci vynaloží, zápalu, nasazení a z pocitu, který si po realizaci odnáší. Lektor ASPL sice vnímá, jak se senioři zapojují a jak reagují, ale toto zjištění nemá tak výraznou hodnotu, jelikož neví, jak skupina obvykle pracuje a co se dá považovat za úspěch či neúspěch. Často jsou lektori ASPL emočně vyčerpaní a mají z lekce špatný pocit, jelikož senioři, převážně s demencí, s nimi nekomunikují tak, jak by si představovali. Po lekci nastupuje pocit neúspěchu a případná demotivace. Tento moment je velice nepříjemný a je důležité, aby lektori obdrželi zpětnou vazbu, která bude reflektovat práci skupiny z dlouhodobějšího hlediska. Tato zpětná vazba nemůže přijít od samotných seniorů, ale musí přijít od sociálních pracovníků a ergoterapeutů, kteří se programů účastní v roli pozorovatele nebo pomocníka u seniorů se zhoršeným zdravotním stavem. Tuto zpětnou vazbu můžeme nazvat „externí zpětnou vazbou“. Externí, protože vychází od někoho, kdo se nepřímou účastní programu. Pracovníci nahlíží na práci seniorů z dlouhodobějšího hlediska a především ví, jak daní senioři obvykle jednají a jak moc se zapojují. Pracovníci domovů většinou vnímají, že specifická práce s loutkou dokáže zaktivizovat seniory, kteří se obvykle do aktivit nezapojují a že s loutkami skvěle komunikovali senioři, od kterých by to nečekali a kteří normálně moc nekomunikují. Pracovníci zařízení tedy mohou nejlépe zhodnotit, jestli metoda ASPL má nebo nemá smysl. Oni nejlépe odhalí drobné nuance, které se objevují v práci se seniory, převážně se zhoršeným stavem demence. Zpětná vazba ze strany sociálních pracovníků nebo ergoterapeutů je často opačného charakteru oproti pocitům, se kterými lektori program ukončují. Zpětná vazba ze strany zařízení je tedy podstatnou částí u každé realizace a můžeme ji tedy nazvat i zásadou naší práce. Zásadou práce v metodě ASPL je tedy určitě i práce se zpětnou vazbou.

2.10 Shrnutí zásad ASPL

Metoda ASPL je obsáhlým systémem technik a přístupů, které společně dávají celkový koncept této metodě a jsou v ní ukotveny. V této podkapitole se pokusím stručně shrnout zásady, které se v práci s loutkou u seniorů dodržují.

1. Loutka přichází před seniora jako osobnost. Osobnost loutky musí být seniorům příjemná, a tudíž s ní musí lektor citlivě pracovat.
2. Program je zaměřený na práci se vzpomínkami podle vzoru reminiscence.
3. Smyslové podněty probouzejí vzpomínky, a tudíž se snažíme v programech využívat všechny smysly.
4. Důležitá je silná motivace, která je v našem případě postavena na příběhu a na ztotožnění se s hlavní postavou.
5. Lektor musí projevovat jistou míru empatie a přistupovat k seniorům s loutkou tak, jak je to pro ně nejpříjemnější.
6. Komunikace je navazována skrze loutku, ale lektor vystupuje zpoza loutky, když to uzná za vhodné.
7. Jednou z hlavních zásad je neznegovat výpověď seniora. Potvrzováním seniorových výpovědí posilujeme jeho sebedůvěru a jeho motivaci k aktivnímu zapojení se do programu.
8. Každý senior dostává během programu nějaký předmět a s ním i možnost promluvit.
9. Celý program doprovází humor, který vede k uvolněnější a bezpečnější atmosféře.
10. Veliký důraz je kladen na význam blízkého fyzického kontaktu, který loutka citlivě nabízí seniorovi.

Mezi další zásady patří samozřejmě klasické zásady práce se seniory jako mluvení nahlas, pozitivní přístup, používání jednoduchých otázek atd. Na závěr této kapitoly dávám podrobný popis průběhu programu, který dává jasnou strukturu práci s loutkou u seniorů. Popis programu tvoří ve spojitosti se zásadami práce základ metody ASPL.

2.11 Průběh lekce

Druhou kapitolu týkající se metody ASPL uzavírám popisem průběhu lekce. Metoda ASPL je založena na jasné struktuře a bez ní by nefungovala v plné míře. Sousednost a provázanost aktivit zapříčiňuje potřebný průběh programu. Struktura lekce tedy patří mezi stěžejní body metody ASPL, a i přes svoji podobu blíží se metodickému listu považují za důležité ji zařadit do hlavní části této práce. Následující průběh je tedy výchozím pro všechny lekce. Ustálený průběh vznikl s vytvořením lekce „Kufr plný vzpomínek“, která je podrobně popsána v knize Studentské profesní praxe – Aktivizace seniorů.⁵

Představení lektorů

Na začátku před seniory předstupují dva lektori, kteří se představují a říkají, odkud a proč přicházejí. V případě, že se nejedná o první návštěvu dané skupiny seniorů, tak se lektori vyptávají, jestli si někdo pamatuje, že u nich už byli a co společně dělali. V obou případech potom následuje úvod pro loutky. Lektori mluví o loutkách, které s nimi přišly a které považují za takové své kamarády. Povídají o problému, se kterým loutky k seniorům přicházejí a se kterým potřebují pomoci.

Příchod loutek

Jeden lektor odchází pro první loutku a druhý upozorňuje na to, že jejich kamarádi jsou docela kontaktní a že se s nimi určitě budou chtít seznámit, tak ať se nezaleknou, když jim loutka vyskočí do klína. Do toho již přichází první loutka, představuje se a začne povídat svůj příběh, se kterým za seniory přichází. Lektor podle situace střídá mluvení za loutku a za sebe. U lektora se vyžaduje jistá míra empatie a citu pro práci s loutkou před skupinou odlišných lidí. Během povídání příběhu se dostane také na povídání o druhé loutce, pro kterou zatím druhý lektor odchází. Příchod druhé loutky, zdravení se se seniory a reagování na první loutku – předvedení vztahu mezi loutkami před seniory.

Motivace a uvedení do příběhu

První loutka již seniorům naznačila svůj příběh a nyní zaznívá celý příběh loutek a s ním spojený problém, se kterým loutky před seniory přicházejí a se kterým potřebují

⁵ Gulová, L. (ed.) (2015). *Studentské profesní praxe – Aktivizace seniorů*. Brno: Masarykova univerzita.

pomoci. Ústředním problémem každého příběhu loutek je problém s pamětí, kdy jedna nebo obě loutky zapomněly něco, co je pro ně důležité. Loutky se trápí a doufají, že by jim senioři mohli pomoci. Většina seniorů tento pocit zná, a když tedy loutky požádají o pomoc s tímto problémem, tak jim rádi pomůžou.

Seznamování se loutek se seniory

Po plném představení příběhu se později přichází loutka ptá první loutky, jestli se už byla seznámit s každým seniorem zvlášť a ta zahanbeně odpoví, že ještě ne. Domluví se tedy, že obejdou seniory – půjdou po půlkruhu v opačném směru – a postupně se pozdraví s každým seniorem zvlášť. Loutka přijde k seniorovi a buď ona nebo lektor – záleží na tom, jak lektor vyhodnotí situaci ohledně přístupu, který by senior více ocenil – se zeptá, jestli může loutka vyskočit nebo vylézt k nim do klína. Když senior souhlasí, tak si loutka seniorovi sedne či stoupne do klína a představuje se. Říká své jméno a během toho podává seniorovi ruku. Loutka se ptá seniora na jeho jméno a na to, jak se mu daří. Po krátké interakci loutka přechází k dalšímu seniorovi, a tak postupně obejde všechny.

Rozpomínání aneb pomoc loutkám

Loutky si vždy přinesou různé předměty, které jsou pro ně důležité, ale už si přesně nepamatují čím. Každý senior dostane jeden předmět a má se zamyslet nad tím, co ten předmět může znamenat pro loutky nebo, jedná-li se o fotku nebo pohled, kdo je na fotce nebo pohledu vyobrazen. Když všichni senioři obdrží nějaký předmět, tak loutky začnou seniory namátkově obcházet a vyptávat se, jaký předmět obdrželi a co k němu mohou říci. Senioři tedy postupně objasňují příběh loutek a loutky pozorně poslušají a doptávají se. Senioři mnohdy do vyprávění reflektují své vlastní zážitky s danými předměty a vypráví tedy svůj příběh, ale odosobněně. Loutky vše, co senioři řeknou, přijímají nekriticky a zásadně nic nenegují. Příběh loutek je tedy pokaždé jiný. Loutky každou informaci od seniorů přijímají a říkají, že mají senioři pravdu, že už si pomalu vzpomínají. Loutky postupně obchází všechny seniory a společně s nimi skládají celý příběh.

Poděkování a loučení se

Když každý senior promluví o svém předmětu a společně s ostatními seskládá příběh loutek, tak přichází na řadu poděkování. Loutky děkují seniorům za pomoc s řešením jejich problému. Loutky se snaží navodit u seniorů příjemné pocity z toho, že dokázali loutkám pomoci s problémem, který je osobně také trápí. Po poděkování loutky oznámí, že už budou muset jít a že se s nimi chtějí ještě rozloučit. Loutky opět obcházejí všechny seniory, loučí se s nimi a podávají jim ruce. Během loučení se však loutky a senioři již více znají a loutky mohou navazovat se seniory bližší kontakt. Lektor musí empaticky odhadnout, co si může u kterého seniora dovolit. Mnozí senioři loutky rádi obejmou či dokonce políbí. Je na lektorovi, jestli nabízí seniorům bližší fyzický kontakt skrze loutku nebo iniciativu nechá na seniorovi. Poté, co se loutky rozloučí se všemi seniory, mávají a společně odcházejí.

3. Metodologie výzkumu

3.1 Cíl výzkumu

Na začátku výzkumu je zapotřebí si zvolit cíl výzkumu, ke kterému chci směřovat, a výzkumné otázky, které mě v tom budou pomáhat. „*Cíle výzkumu společně s výzkumnými otázkami představují pomyslný kompas, podle nějž bychom se měli v průběhu celého výzkumného procesu orientovat...*“ (Švaříček & Šed'ová, 2007, s. 64).

Cílem výzkumu je zkoumání potenciálu využití loutek v rámci aktivizace seniorů. Chci odhalit, jaký přínos může mít pro seniora setkání s loutkou.

Cílem práce je mimo jiné zodpovědět hlavní výzkumnou otázku a výzkumné otázky, které tuto hlavní otázku doplňují a podporují. „*Výzkumná otázka je v IPA primárně zaměřena fenomenologicky – na porozumění individuální zkušenosti a jejímu významu. Měla by explorovat, nikoliv objasňovat, proto se spíše zaměřuje na proces než výsledek a spíše na význam než na konkrétní příčiny a důsledky událostí*“ (Smith & Osborn, 2003).

Hlavní výzkumnou otázkou je:

Jaký potenciál má loutka v rámci aktivizace seniorů?

Výzkumné otázky jsou:

1. Jak je loutka přijímána seniory a jak na ni reagují?
2. Jaké výhody přináší práce s loutkou u seniorů?
3. Jaké nevýhody přináší práce s loutkou u seniorů?
4. Jakou roli hraje fyzický kontakt s loutkou?

3.2 Strategie výzkumu

3.2.1 Kvalitativní výzkum

Pro svoji práci jsem zvolil kvalitativní výzkum, protože se snažím odhalit a pochopit do hloubky, co se skrývá za zkušeností respondentů. *„Kvalitativní přístup je proces zkoumání jevů a problémů v autentickém prostředí s cílem získat komplexní obraz těchto jevů založených na hlubokých datech a specifickém vztahu mezi badatelem a účastníkem výzkumu. Záměrem výzkumníka provádějícího kvalitativní výzkum je za pomoci celé řady postupů a metod rozkrýt a reprezentovat to, jak lidé chápou, prožívají a vytvářejí sociální realitu“* (Švaříček & Šed'ová, 2007, s. 17).

Výhodou kvalitativního výzkumu je určitá míra subjektivity badatele. Subjektivita badatele se zrcadlí do interpretace dat a může tyto interpretace posunout a obohatit. Badatel není hodnotově neutrální a nezávislý na zkoumané skutečnosti a pracuje s prekoncepty, které vytvářejí hermeneutický kruh interpretací, z něhož se nelze zcela vymanit. Realita není dokonale objektivní, ale je vytvářena racionálním subjektem. Badatel se musí zaměřovat na systematické a precizní zkoumání. Zároveň musí kriticky nahlížet své závěry a kognitivní a hodnotové předpoklady. Badatel zkoumá získaná data skrze jazyk zkoumaného, který dokáže správně odhalit významy, které zkoumaný svým zkušenostem přiřazuje. Badatel se snaží o co nejvěrohodnější popis zkušenosti skrze jazyk zkoumaného a konfrontuje jej s významy, které osobně vidí v určitých slovech a výpovědích (Švaříček, Šed'ová 2007, s. 18–19).

3.2.2 Interpretativní fenomenologická analýza (IPA)

Pro svůj výzkum jsem si vybral interpretativní fenomenologickou analýzu, dále jen IPA. IPA se využívá ve výzkumech, kde je snaha proniknout do skutečnosti respondenta. *„IPA je kvalitativní výzkum založen na zkoumání toho, jak lidé vytváří smysl jejich hlavním životním zkušenostem“*⁶ (Smith, Flowers, & Larkin, 2009, s. 1). Když se výzkumná otázka ptá po tom, jak respondent vnímá nějakou situaci nebo nějaké období, je tato metoda vhodná. Pomocí této analýzy se snažíme popsat a pochopit respondenta a

⁶ vlastní překlad

jeho zkušenost. Snažíme se kvalitativně dostat do hloubky významů, které respondent dané situaci přisuzuje. Pokoušíme se nacházet nosná témata spojená s určitým prožitkem a snažíme se je kategorizovat. Cílem je, co nejpresněji odhalit to, jak respondent vnímal danou situaci.

Teoretický základ IPA je založen na třech přístupech: fenomenologii, hermeneutickém kruhu a idiografickém přístupu. *„Souvislost s fenomenologií se projevuje v hledání individuální, a tudíž jedinečné zkušenosti člověka, jeho žité zkušenosti a v psychologii pak především prozkoumáváním toho, jakým způsobem je svět zažíván (zakoušen) konkrétními lidmi v konkrétním kontextu a čase. Žitá zkušenost sama o sobě je tedy v IPA klíčovým termínem, který má původ v Husserlově fenomenologii“* (Smith, 2004). Součástí teoretického základu IPA je také hermeneutika a s ní spojený hermeneutický kruh. Ten můžeme popsat jako druh interpretace, kde každé jednotlivé části můžeme porozumět jenom z celkového kontextu, a naopak celkovému kontextu můžeme porozumět pouze v případě, kdy porozumíme jednotlivým částem (Nørreklit, 2006). Třetím zdrojem teoretickému základu IPA je idiografický přístup. Tento přístup se zaměřuje na konkrétní jedince a na jejich specifickou konkrétní situaci. Tato situace je detailně prozkoumávána až do určitého stupně porozumění nebo interpretace. Pak teprve přecházíme k analýze dalšího případu (Smith, 2004). Badatel v rámci IPA *„...fenomenologicky prozkoumává zkušenost konkrétního člověka z jeho perspektivy a zároveň si uvědomuje, že v tomto porozumění hraje ústřední roli také výzkumníková zkušenost a jeho pohled na svět, stejně jako interakce mezi ním a participantem“* (Smith, 2004). Zkušenost v IPA je tedy výsledkem společného sdílení výzkumníka a respondenta. Měli by ovšem být patrné obě perspektivy. Cílem zůstává porozumění respondentově zkušenosti (Larkin, Watts, & Clifton, 2006). Zásadní je uvědomování si, že závěry vzešlé z analýzy IPA jsou vždy jenom dočasné, a to dělá analýzu subjektivní. Subjektivita je však vnímaná jako přednost. Subjektivita nám umožňuje vstoupit do zkušenosti své i druhého a je také zároveň nástrojem validizace. Je ovšem důležité ji vnímat a reflektovat ji (Řiháček, Čermák, & Hytych, 2013, s. 11).

3.2.3 Vizuální sociologie

Čím dál více vnímáme svět pomocí vizualizace. Důležité i méně důležité informace, které nám někdo chce předat, jsou stále více doplňovány o vizuální složku. U reklamy má veliký význam to, co v reklamě vidíme, i to, co v reklamě slyšíme, nebo si můžeme přečíst. Postupně tedy „...zvyšuje se obrazovost našeho prostředí“ (Sztompka, 2007, s. 11).

Georg Simmel přisuzuje zraku, u sociálních badatelů, ústřední roli mezi ostatními smysly a tvrdí, že lidské oko plní jedinečnou sociologickou funkci. Dle jeho mínění, moderní sociální život nabízí více možností ke vnímání skrze vidění než slyšení, a zvyšuje význam zrakových dojmů. Anglický básník Wystan Auden zastává názor, že u hodnocení jedince žádné měření, statistiky ani dokumenty nenahradí jediný intuitivní pohled oka (Sztompka, 2007, s. 22–23). S tímto názorem jistě souhlasit nemůžeme, ale můžeme souhlasit s autorovým důrazem na zrak. Zrak je ústředním nástrojem pozorování, který si svoje místo ve výzkumech již vytvořil. V posledních desetiletích se na scéně objevila vizuální sociologie, která opět dává velikou důležitost zraku. Pozorování se zaměřuje na dlouhodobější sledování chování nějakého jedince či skupiny. Vizuální sociologie se zaměřuje na zachycený obraz neboli fotografii. *„Odrůda fotografie, která nás bezprostředně zajímá – sociologická fotografie –, má především plnit poznávací funkce: informačně-dokumentační, heuristické, do určité míry explanační – to ale neznamená, že by nemohla rovněž uspokojovat esteticky a mít umělecké hodnoty nebo plnit úkoly společensko-propagandistické či politické“* (Sztompka, 2007, s. 15). Emmison & Smith (2004) popisují, že vizuální fakty *„zahrnují potenciálně všechny předměty, lidi, místa, události či situace, které jsou pozorovatelné lidským okem.“* Vizuální sociologie se však zaměřuje jenom na vizuální fakty, u kterých můžeme dojít k hlubšímu poznání sociálního světa. Na fotografiích tedy musí být zaznamenáno jednání lidí, uskupení lidí, činnost lidí a cokoliv, kde se můžeme zaměřit na pozorování a poznávání chování člověka. Obrazy přírody sice patří mezi vizuální fakty, ale pro sociologa nemohou být přínosem. Ovšem jenom dokud, se na obzoru neobjeví větrná elektrárna či lyžařské středisko. V tu chvíli, již můžeme sledovat zásah člověka a můžeme se jej snažit popisovat. Zájem sociologů, který můžeme zaznamenat pomocí fotografie, můžeme rozdělit na jednotlivce, činnosti, sociální interakce, kolektivity a kolektivní činnosti, kulturu a sociální prostředí. Fotografie, které byly

využity v tomto výzkumu, byly cíleně foceny se zaměřením na sociální interakci. ASPL pracuje se skupinou seniorů, ale cílem této práce není hledat společné znaky víceméně nahodilé skupiny seniorů, ani popis jednotlivcům a ani zkoumání samotné metody práce, ale zkoumání zkušenosti jednotlivců s loutkami. Fotografie tedy slouží pro popis sociální interakce. Sociální interakce je brána jako činnost minimálně dvou osob. Osobně si ovšem myslím, že loutka může nahradit osobu a může se stát součástí interakce. Loutka s vybudovaným charakterem předchází před seniora jako osobnost a také tak jedná. Emmison & Smith (2000) píší, že: „*Sociální interakce je jevem z podstaty vizuálním, organizovaným kolem pozorovaných symbolů. Lidé v interakci jsou proto velice vhodní pro vizuální zkoumání.*“ Využijí tedy částečně vizuální sociologii pro lepší pochopení a popsání zkušenosti seniorů s interakcí s loutkou. Fotografie jsou doplňkovým materiálem pro rozhovory a slouží zároveň pro rozpovídání respondentů a pro bližší pochopení toho, jak respondenti vnímají přímé setkání s loutkou i setkání s loutkou v roli pozorovatele.

Fotografie nám nabízí zaznamenání něčeho pomíjivého. Přítomnost se ihned mění v minulost. Máme tedy jen opravdu krátký okamžik na to, abychom něco zaznamenali. Často ovšem něco stihneme zaznamenat, ale nestihneme si to už pojmenovat a popsat. V danou chvíli můžeme ztrácet mnoho důležitých informací o tom, co se kolem nás děje. Fotografie umí zaznamenat určitý okamžik a díky tomu, můžeme strávit více času nad pochopením toho, co se v daný okamžik stalo. Badatel se může na chování, pocity a postavení člověka podívat podrobněji a může odhalit drobnosti, které člověk při normálním chodu času nestihne postřehnout. Fotografie tedy nabízí hluboké a propracované rozklíčování toho, co se v určitý okamžik stalo. Jak určitá interakce působila na její aktéry.

Fotograf

Role fotografa je ve vizuální sociologii velice důležitá. Je mnoho přístupů, jak pořizovat fotografie pro výzkum a každý přístup přináší různé výhody i obtíže. Zvolil jsem pro focení člověka, který se nikdy nesetkal s ASPL. Myslím si, že bylo vhodné vybrat někoho, kdo není zainteresovaný do ASPL a může se tedy na ni dívat objektivněji než někdo, kdo s loutkami u seniorů pracuje a naplňuje jej to. Jistá míra subjektivity zde je, ale ta se zcela odbourat nedá. Vždy záleží na fotografovi, co zachytí a co ne. Sztompka

(2007, s. 54) píše, že je důležité „...zachovat nezbytný emocionální odstup jako podmínku objektivitu obrazu. Vnější perspektiva vyostřuje kontrasty a osvobozuje od hodnotících předsudků.“ To vnímám jako největší přínos ze strany zvolené fotografky. Fotografa zároveň působila v roli outsidera – nestala se součástí skupiny ani programu. Tato role se pohybuje na hranici etického zacházení s osobními právy člověka na soukromí. Tomuto jsem zamezil souhlasem seniorů s fotografováním. Senioři tedy věděli, že budou během programu fotografováni. Lidé, kteří jsou si vědomi toho, že jsou fotografováni, si ovšem dávají větší pozor na to, jak se chovají, jak se tváří a jak působí na venek. Sztompka (2007, s. 55) píše, že: „...pro fotografa-sociologa je nejdůležitější fotografie z blízkého odstupu, udělaná s pomocí širokoúhlých objektivů. (...) Fotografie z blízka zase obecně neumožňuje kamufláž. Objevuje se zde onen deformující efekt vyvolaný reakcí fotografovaných, kteří vidí, že jsou fotografováni. Postřehnou-li navíc, že se fotograf snaží skrýt, že fotografuje, nabydou podezření ohledně jeho záměrů a mohou reagovat nevraživostí a nepřátelstvím. Jindy mohou zaujímat nepřirozené pózy, vystavovat se na odiv.“ V realizovaném výzkumném šetření se ovšem senioři plně zaměřili na program a na loutky a fotografku, která se snažila, co nejméně narušovat chod programu, skoro vůbec nevnímali. Fotografa byla tedy přiznaná, ale svým způsobem skrytá. Zároveň ale, dle mého názoru, nepůsobila na seniory nepříjemně. To zaručilo fotografie s vyšší výpovědní hodnotou.

Pozorování a zaznamenávání viděného může být spontánní a bez cíle nebo může sloužit daným výzkumným otázkám. Sběr fotografických dat pro tuto práci probíhal podle druhé možnosti. Před sběrem dat byla již položena hlavní výzkumná otázka a fotografa s ní byla seznámena. Fotografa věděla, že se má snažit zachytit přímou interakci seniora s loutkou, aby se z fotek dalo poté vyčíst, jaké emoce a jakou zkušenost senior ze setkání s loutkou měl. Pozorování a fotografování tedy bylo „...selektivní, zaměřené, řídicí se jasnými výzkumnými otázkami“ (Sztompka 2007, s. 57). Můžeme říci, že se jedná o úplnou strukturalizaci fotografického projektu. Strukturalizace se již nezabývá obecnými otázkami, ale přesnými výzkumnými otázkami, jak je to v mém případě. Zaměřuje se na získávání snímků, které přímo ukazují na to, co by mohlo nést nějaké výpovědi k dané otázce, a které jsou potenciálně nezbytné pro zodpovězení dané otázky (Sztompka, 2007, s. 59).

Výběr fotografií

Důležitým krokem bylo zvolit reprezentativní soubor fotografií. Ve výzkumu se zaměřuji na přímou zkušenost seniorů s loutkou. Podle tohoto cíle jsem si tedy zvolil kritéria výběru. Zároveň jsem nastavil kritéria výběru tak, abych co nejvíce potlačil subjektivitu a emocionální zainteresování pro ASPL. Fotografka mně předala soubor, bez nejvíce rozmazaných fotek, o počtu 225 snímků. Na začátku jsem odstranil zbylé rozmazané snímky a poté jsem přistoupil k určení si kritérií výběru. Hlavním kritériem bylo, aby fotografie zachycovaly přímou interakci seniora s loutkou. Oddělil jsem tedy fotky, které sice souvisely s celým programem ASPL, ale nezachycovaly přímou zkušenost s loutkou. Dalším kritériem bylo, aby fotografie byly foceny z co největší blízkosti, viz. výše. V návaznosti na to, jsem ze souboru fotek vyřadil fotografie, které byly foceny z dálky a zachycovaly větší prostor. Třetím kritériem bylo, aby si senioři nebyli vědomi toho, že jsou fotografováni. Vymazal jsem proto fotografie, kdy senioři věděli, že jsou foceni, a jejich pózy tedy nemuseli odpovídat reálnému prožitku. Posledním kolem výběru bylo odstranění fotek se stejnou výpovědní hodnotou. Tento krok byl nejtěžší, a proto jsem si k němu přizval člověka, který se ASPL nikdy neúčastnil. Ukázal jsem danému člověku soubor 43 snímků a on vyřadil snímky, které se v podstatě opakovaly. Celkový soubor snímků jsem tedy snížil na 30 snímků se snahou zachovat, co nejvyšší reprezentativnost výběru.

3.3 Výběr účastníků výzkumu

Výběr respondentů pro výzkum byl omezen zdravotním stavem seniorů, který nedovoloval vybrat respondenty pouze z řad seniorů. Přímá zkušenost seniora s loutkou má veliké přednosti, ale mnozí senioři ji již nedokáží předat a je teda výzkumníkovi uzavřená. Nakonec jsem tedy do výzkumu zařadil respondenty, kteří se na setkání seniora s loutkou mohou dívat z odlišného úhlu pohledu. Respondenti se dostávají k setkání seniora s loutkou a popisují svoji zkušenost s tímto přímým nebo nepřímým setkáním ze tří úhlů pohledu – ze strany seniora, který přímo interaguje s loutkou, ze strany pracovníka, který sleduje program a vidí, jak senioři, které zná, na loutky reagují, a ze strany lektora ASPL, který je schovaný za loutkou a jeho zkušenost je tedy nahlížena z úplně jiného pohledu. Požadoval jsem, aby respondenti zažili několik

programů ASPL, a tudíž byla jejich zkušenost nahlížena z dlouhodobého hlediska a porovnávána v rámci několika setkání. Tímto požadavkem se velmi zúžily možnosti výběru respondentů. Respondentkou za seniory se stala paní z domova pro seniory, která se již zúčastnila tří nebo čtyř programů ASPL, která není poznamenána stařeckou demencí ani jinou formou demence a jejíž zdravotní stav dovoľoval zrealizovat hodinový rozhovor. Z řad pracovníků domovů jsem vybral dvě respondentky. První se stala sociální pracovnice z domova se zvláštním režimem, která se zúčastnila taktéž tří nebo čtyř programů. Druhou byla aktivizační pracovnice ze stejného domova pro seniory, jako vybraná seniorka a zúčastnila se stejného množství programů. Posledním respondentem se stal lektor ASPL.

3.4 Sběr dat

S respondenty jsem vedl polostrukturovaný rozhovor, který je vhodný pro rozhovor, který se zaměřuje na zkušenost respondenta a je nejpoužívanějším druhem pro IPA. Pro rozhovor jsem si připravil několik základních otázek, které měly pomoci respondentovi v předání své zkušenosti. Většina důležitých otázek však vznikla až během rozhovoru.

Výchozími otázkami byly:

Jak vnímáte, když k vám/seniorovi přichází loutka a začíná s vámi/se seniorem jednat?

Jak reagují senioři na loutku?

Vyvolává loutka při setkání se seniorem nějaké emoce?

Jak vnímáte fyzický kontakt s loutkou?

Pocíťoval/a jste někdy, že loutka narušuje osobní zónu?

Jak se ti se seniory komunikuje skrze loutku?

Rozhovor započal představením výzkumníka, jeho projektu a navozením příjemné atmosféry pomocí neformálního rozhovoru před nahráváním. Následovalo ujištění o anonymitě, požádání o souhlas k využití získaných dat pro potřeby této práce a

požádání o souhlas s nahráváním. O souhlasy k využití dat a k nahrávání bylo požádáno před zapnutím nahrávání a opět po začátku nahrávání pro zaznamenání daných souhlasů. Následovaly otázky, které byly většinou otevřené a měly za úkol rozpovídat respondenta o své zkušenosti s loutkou – přímé či nepřímé. Další otázky vznikaly v průběhu rozhovoru a reagovaly na to, o čem respondent mluvil. Před položením nové otázky jsem se snažil stručně zopakovat, co respondent řekl, abych se ujistil, že jsem to správně pochopil. Následnými otázkami jsem se pokoušel navést respondenta k hlubšímu popisu své zkušenosti a k detailům. Následovalo povídání nad fotografiemi a jejich popis. Respondent se vyjadřoval k tomu, co na fotografii vidí a čemu dává důraz. Zároveň fotografie přiváděly respondenty k novým tématům nebo k rozpomenutí se na věci, co chtěl respondent říci, ale nevzpomněl si na to. Rozhovor jsem udržoval pomocí dynamických otázek, kdy jsem se snažil podporovat a udržovat vzájemnou interakci mezi respondentem a mnou. Rozhovor jsem ukončil otázkami, které dávaly respondentovi možnost doplnit nějaké své výpovědi nebo se vrátit k nějaké oblasti, kterou nepopsal dostatečně nebo která byla pro něj důležitá (Švaříček & Šedřová, 2007).

Během popisu průběhu rozhovoru jsem zmínil využití fotografií. Polostrukturovaný rozhovor jsem se rozhodl obohatit o prvky rozhovoru s interpretací fotografií, který se využívá ve vizuální sociologii. *„Podstatou metody je to, že se zkoumaným osobám ukazují snímky a vyvolává se jejich spontánní interpretace. Fotografie tu plní analogickou roli jako verbální otázka v obvyklém rozhovoru. Jednotlivý snímek nebo řada snímků může sloužit jako prostředek podněcující rozhovor a soustřeďující ho na tematiku ukazovaných objektů“* (Sztompka, 2007, s. 68–69). Badatelova role při využití rozhovoru s interpretací fotografií může být omezená nebo aktivnější. Badatel může mít připravené konkrétní otázky a postupně je respondentovi předkládat od nejobecnějších po nejspecifikovanější. Nebo badatel může zvolit volnější roli, kdy plně využije potenciál fotografie. Zkoumaný se tedy sám rozpovídá nad fotografií a badatel se může pouze doptávat, aby respondentův výklad správně pochopil a aby respondentovy odpovědi byly hodnotné a hluboké (Sztompka, 2007, s. 69). *„Fotografický rozhovor může mít svébytný nebo pomocný charakter. Pokud ho pokládáme za vlastní svébytnou metodu, schéma postupu zahrnuje pět hlavních fází: a) zformulování výzkumného problému, b) výběr snímků, které pravděpodobně vyvolají asociace spojené s výzkumným problémem, c) zformulování úvodních, pomocných a*

podpůrných otázek nebo v krajním případě vytvoření celého scénáře doprovodného rozhovoru, d) provedení rozhovoru s ukazováním fotografií a jeho záznam, e) interpretace a zformulování závěru ve vztahu k danému problému“ (Sztompka, 2007, s. 70–71). Fotografický rozhovor není hlavní metodou výzkumu této práce, avšak fáze výzkumu a fotografického rozhovoru směřují ke stejnému cíli a snaží se k němu přiblížit pomocí stejných fází. Na začátku jsem zvolil výzkumný problém, ke kterému jsem pořídil snímky, které úzce souvisí s tímto problémem. Před rozhovory jsem si připravil několik úvodních a podpůrných otázek. V rozhovorech jsem využíval fotografie a rozhovory jsem zaznamenával. V poslední fázi jsem se snažil o interpretaci získaných dat a odpověď na výzkumnou otázku.

Metoda fotografického rozhovoru přináší mnoho výhod. Fotografie snadno vyvolávají reakce zkoumaných. Fotografie plní stejnou funkci, jak už bylo zmíněno, jako verbální otázka. Pro zkoumaného může být fotografie příjemnější i jasnější než verbální otázka a komentování fotografií je pro něj přirozenější než odpovídání na pouhé verbální otázky v klasickém dotazníkovém rozhovoru. Povídání nad fotografiemi navozuje příjemnou atmosféru a smazává hranici mezi výzkumníkem a zkoumaným. Sociální vztah badatele a zkoumaného se vytváří odlišně než při normálním dotazníkovém rozhovoru. Při fotografickém rozhovoru je jejich vztah partnerský, blízký a rovnostářský. Oproti tomu je vztah mezi badatelem a zkoumaným při dotazníkovém rozhovoru více hierarchický a distancovaný. Při použití fotografií nejde o postavení badatel naproti zkoumaného, které připomíná výslech nebo zkoušku, ale o postavení, kdy badatel i zkoumaný jsou na jedné straně a proti nim vystupuje fotografie, na kterou se společně dívají. Druhé postavení připomíná společné prohlížení rodinného alba. Toto postavení je pro zkoumaného mnohem příjemnější. Zkoumaný se může více uvolnit a více pohroužit do fotografií a jejich popisu (Sztompka, 2007, s. 71).

3.5 Etika výzkumu

Považuji za důležité, aby můj výzkum dodržoval určité etické zásady, které budou chránit účastníky výzkumu. Vytvořil jsem tedy malý etický kodex, který v této práci dodržuji.

Etický kodex dle Švaříček & Šed'ová (2007, s. 45–49)

- 1) Zásada důvěrnosti – všichni účastníci výzkumu mají právo na soukromí. Z tohoto důvodu se v práci neobjevují data, která by mohla vést k dohledání respondentů.
- 2) Poučený souhlas – respondenti byli předem obeznámeni o tom, že všechna data budou podrobena analýze a že data slouží jako základ pro diplomovou práci s názvem Aktivizace seniorů pomocí loutek. Fotografované osoby písemně souhlasily s využitím fotografií pro potřeby této diplomové práce.
- 3) Zpřístupnění práce účastníkům výzkumu – účastníci obdrží výsledky výzkumu a budou obeznámeni se vším, co se jejich osoby týká. Respondenti mají právo na vysvětlení nejasností.
- 4) Zásada upřímnosti – respondenti mají právo vědět přesné informace o výzkumu.

Zásada upřímnosti nebyla ve zdroji zmíněna, ale považuji za morální, aby tato zásada měla své místo v tomto etickém kodexu.

4. Analýza dat a jejich interpretace

4.1 Průběh analýzy

Analýzu jsem prováděl podle daných fází analýzy IPA, které popisují Smith & Osborn (2003):

1. Analýza tvrzení a výroků od každého z respondentů zvlášť a jejich následné pochopení. Toho docílíme opakovaným čtením a vybavením si emočního rozpoložení respondenta u jednotlivých otázek.
2. Rozpoznání a identifikace témat a vzorců, které se objevují v rozhovoru. Nejde jenom o hledání témat, která se opakují, ale také o hledání jednotlivých nuancí, které mohou mít vliv na zkušenost jedince a mohou danou zkušenost objasňovat.
3. Hledání významů k respondentovým výrokům. Badatel se snaží odhalit významy s ohledem na kontext a atmosféru. Badatel pozoruje, jakým způsobem respondent odpovídal na otázky.
4. Seskupování témat a hledání jejich společných vztahů.
5. Zaznamenání popisu cesty od získávání dat, přes hledání témat až k interpretaci. Cesta vede od prvotních poznámek až ke kategoriím a subkategoriím.
6. Možnost supervize přepsaného rozhovoru respondentem. Respondent může dát zpětnou vazbu k přepisu dat a k jejich interpretaci. Respondent může potvrdit nebo doplnit své výpovědi. Důležité je dát pozor, aby se respondent nesnažil dělat cenzuru z důvodu případného studu.
7. Sepsání a rozvíjení kompletního příběhu. Příběh je doplněn výzkumníkovými poznámkami, které čtenáře provázejí skrze interpretace, nejčastěji přes jednotlivá data. Sepsání jednotlivých témat a jejich uspořádání, třeba do tabulky.
8. Reflexe vlivů, které ovlivňovali výzkumníkovu analýzu a měli vliv na konečnou interpretaci.

Tyto fáze analýzy převádějí Smith & Osborn (2003) do konkrétních kroků:

1. Opakované pročítání přepsaných rozhovorů.
2. Počáteční poznámky v podobě popisných komentářů, lingvistických komentářů a konceptuálních komentářů.
3. Rozvíjení nalezených témat. Hledání relevantních dat a selekce dat, které nemají větší výpovědní hodnotu. Důraz je kladen na poznámky výzkumníka, jejich podobnosti a správné pojmenování.
4. Hledání vztahů mezi nalezenými tématy. Logické uskupování témat do kategorií.
5. Zaměření se na další rozhovor. Jeho popis pomocí jazyku nového respondenta. Reflexe výzkumníka, který hodnotí své předporozumění.
6. Hledání společných témat napříč všemi případy.

Před začátkem analýzy jsem měl surová data v podobě čtyř zhruba 45 minut dlouhých rozhovorů. Rozhovory jsem přepsal, co nejdříve po uskutečnění rozhovorů, dokud jsem měl v živé paměti, jak respondenti reagovali. Rozhovory jsem doslovně přepsal a doplňoval jsem je o poznámky ke stylu respondentovi řeči. Poznámky se týkaly emočního podbarvení výpovědi, chvílí, kdy respondent přemýšlel nebo kdy se respondent smál. Krátce po přepsání rozhovorů jsem přešel k analýze. Chtěl jsem zaručit, abych měl analyzovaný rozhovor neustále v paměti, abych se do něj mohl lépe ponořit. Přistupoval jsem k analýze jednotlivých případů postupně, jak se v IPA analýze doporučuje. Přepsaný rozhovor jsem vytiskl a provedl jsem první čtení. Myslím si, že do tištěného textu se může výzkumník více pohroužit a může lépe vidět souvislosti v textu. V textu jsem si během čtení zvýrazňoval výpovědi, které mi připadaly, že by mohly nést nějaké téma. Tyto výpovědi jsem si doplňoval o ručně psané poznámky přímo do textu. Poznámkami jsem se snažil pochopit výpovědi respondenta, pojmenovat si je a převést si je do svého stylu jazyka. V textu jsem si také všímal opakování slov a výpovědí se stejnou informací. Po prvním čtení jsem se vrátil k opakovanému čtení. Opakované čtení jsem podpořil opětovným poslechem nahrávky, kdy jsem dokázal lépe chápat, jak respondent výpovědi myslel a jaký důraz a emocionální zabarvení jim dával. Během opakovaného čtení s poslechem jsem tištěný přepis rozhovoru doplňoval o další poznámky a snažil jsem se již více zaměřovat

na témata, která se v rozhovoru objevovala. Po opakovaném čtení jsem si poznámky a nosné citace zaznamenal do tabulky. V tabulce jsem se snažil různě seskupovat a přeskupovat citace s poznámkami k sobě tak, abych dokázal odhalit témata, která v nich byla ukrytá. Během několikanásobného přeskupování jsem pomalu pojmenovával témata a podtémata. Témata jsem se snažil podpořit citacemi. Někdy jsem od tématu upustil a objevila se mně během toho nová témata. Takto jsem pokračoval, dokud jsem nepocítil spokojenost z toho, že jsem všechny nosné citace a poznámky zařadil do témat a podtémat. Následně jsem témata a podtémata pomocí poznámek a citací z rozhovorů interpretoval. Když jsem skončil s analýzou a interpretací jednoho případu, přešel jsem na další případ. Průběh analýzy a interpretace probíhal u všech případů stejně. Závěrem analýzy jsem hledal společná témata pro všechny čtyři případy. Po najetí společných témat a podtémat jsem je interpretoval a přešel jsem k shrnutí výzkumu.

4.2 Respondentka č. 1 – analýza dat

První respondentka je přímou účastnicí programů ASPL. Jedná se o seniorku, která není postižena stařeckou demencí ani demencí jiného druhu. Seniorka je ubytovaná v domově pro seniory, který dříve sloužil jako penzion pro seniory. Seniorka zde bydlí ve vlastním malém bytě, přesněji pokoji s koupelnou, a v mnoha věcech je samostatná. Aktivizace s loutkami se účastnila pokaždé, když jsme navštívili její domov. Zažila tedy 3 nebo 4 programy v průběhu tří let.

4.2.1 Grafické znázornění témat – Respondentka č. 1

1. Téma: Radost

- a. Radost předávaná prostřednictvím loutek
- b. Loutka přináší takovou radost
- c. Touha po radosti

2. Téma: Působení loutky na seniora

- a. Vizuální zpracování
- b. Slovní doprovod

- c. Vedení loutky

3. Téma: Loutka jako osobnost

- a. Loutku nemůžete považovat za věc
- b. Loutka přináší téma
- c. Loutka je obrazem lektora

4. Téma: Loutka iniciuje ke změně

- a. Důležitost loutky
- b. Citové rozpoložení
- c. Jiný svět
- d. Probuzení

5. Téma: Fyzický kontakt

- a. Blízký fyzický dotek
- b. Pohlázení a obejmutí, které vyvolá radost
- c. Umocnění kontaktu podle jednání loutky
- d. Nedostatek doteku

4.2.2 Popis tématu: Radost

Slovo radost se v rozhovoru s respondentkou č. 1 objevovalo velmi často. Radost je ovšem vnímána z více úhlů pohledu.

a) Radost předávaná prostřednictvím loutek

Seniorka opakovaně zdůrazňovala, že setkání s loutkou se pojí s radostí. Během opakovaného čtení jsem ovšem pochopil, že tato radost je nahlížena z více stran. Prvním úhlem pohledu je radost předávaná prostřednictvím loutek. Seniorka vidí přidanou hodnotu v tom, že „...*nám přinášíte prostřednictvím těch loutek takovou radost.*“ O této radosti se zmiňuje vícekrát. „*Prostřednictvím těch loutek jste nám ukázali radost.*“ Radost přechází na seniora během jeho setkání s loutkou. Tato radost se projevuje

převážně úsměvem a mnohdy smíchem od srdce: „*No a tady má babička hroznou radost. Směje se úplně od srdce.*“⁷ „*No a tahle ta se směje úplně od srdce nahlas.*“⁸

b) Loutka přináší takovou radost

Radost v tomto pojetí je tou stejnou radostí, o které jsem se již zmínil. Jde tady ovšem o vnímání toho, od koho ta radost přichází a kdo ji přináší. Radost z podtématu a) byla radostí, která byla přinášena prostřednictvím loutek. Radost z tohoto podtématu je brána jako radost, kterou přináší loutky samy o sobě. Již ne lektori skrze loutky, ale loutky „oprostěné“ od lektorů. Seniorka to hodnotí: „...*a máte radost, že prostě k vám přichází něco, co vám řekne něco hezkýho.*“ „*Akorát, podstatné je to, že když máte tu loutku, tak tady, jak vám říkám, je to takové neosobní, že? A když přijde ta loutka, tak vlastně u vás vyvolá takovej pocit radosti a citovýho rozpoložení, ...*“ Seniorka zdůrazňuje důležitost příchodu loutky k seniorovi. „*Vidíte, tady má taky babička radost, když si děda k ní sedne. A hned má radost v očích. Podívejte se, jak je to vidět. Jak to vyzařuje z toho obličej.*“⁹ Můžeme se tedy domnívat, že loutka sama o sobě, když přijde k seniorovi, může navozovat pocit radosti. Tuto domněnku sama seniorka potvrzuje: „...*loutky opravdu přinášejí hroznou radost...*“

c) Touha po radosti

Senior se otevírá radosti, kterou mu loutka nabízí, naprosto si tuto radost užívá a tato radost jej naplňuje. Senior touží po radosti v daný okamžik. Tato radost následně v seniorovi zůstává a on poté očekává další návštěvu loutek, která jej opět naplní radostí. „*Všiml jste si dneska, jak objímali jsme toho dědečka, toho Josefa, a tak to bylo úžasný fakt. To ve vás vyvolá prostě tolik radosti a tolik pocitu, že s tím žijete zbytek, zbytek, než přijdete podruhé. (Smích.)*“ Senior potřebuje radost a vyžaduje ji. Chytá se každé možnosti, kde by se mohla radost objevit a kterou by mohl přijmout. „*Ty loutky nám musej přinášet radost, musej nám přinášet prostřednictvím jejich rozhovoru, prostřednictvím teda toho loutkoherce, něco krásnýho, abychom měli z čeho zbytek života žít. To je důležitý pro nás.*“ „*Já byla na vašich programech vždycky, a hrozně*

⁷ Příloha č. 2 – Fotografie využitá v rozhovoru, Obrázek 9

⁸ Příloha č. 2 – Obrázek 1

⁹ Příloha č. 2 – Obrázek 5

jsme se všichni těšili. Už jsme se nemohli dočkat, viděli jste, jak se těch lidí, co se těšilo, sešlo.“

4.2.3 Popis tématu: Působení loutky na seniora

Loutky nějakým způsobem působí na seniora a pro mě, jako pro lektora, je velmi těžké posoudit to, jak senioři loutku vnímají a čemu přikládají důležitost. V rozhovoru se seniorkou se na několika místech objevuje zmínění důležitých věcí, které ovlivňují to, jak seniorka loutky vnímá.

a) Vizuální zpracování

Seniorka dává velký důraz na vizuální stránku loutek. *„On je totiž dobře vyřezanej ten děda. On má takovej krásnej pohled, takovej, jak bych, tak řekla, provokující k radosti, jo? Není to takovej senilní děda.“* Vzhled loutek podle ní umocňuje zážitek ze setkání s loutkou a ovlivňuje také interakci mezi loutkou a seniorem. *„Ony jsou plný takových emocí, a když je to dobře vyřezaná, ta loutka, tak to z ní číší i z toho obličej, jo?“* Senioři se loutce dívají hodně do očí. Oční kontakt posiluje interakci. Loutka samozřejmě nevidí, ale tím, že oči směřuje k osobě, se kterou jedná, tak tím dává najevo „částečný“ zrak, více v podkapitole Zapojení smyslů. Seniorka zmiňuje, že právě *„...krásnej pohled...“* může provokovat k radosti.

b) Slovní doprovod

V rozhovoru byl také kladen důraz na slovní komentáře. *„Tenhle ten dědeček Josef ten je úžasnej fakt a ta babička taky. A máte k tomu krásný doprovody slovní, takže to je pro nás radost.“* Jednání loutky a její mluva navozují příjemnou atmosféru. Senior by neměl chuť s loutkou přijít do styku, kdyby loutka, přesněji loutkoherec, mluvila hrubě, byla náladová a dělala si škaredé vtípky o seniorech. Povaha loutky a mluva, která s ní úzce souvisí, mohou přispět k přijetí loutky seniorem. *„Ta loutka dělá moc. A kor, když je tak pěkně vyřezaná, jak tenhle děda i ta babička, a vy je hezky slovně vedete.“* Citace z rozhovoru mají sice v podstatě stejnou výpovědní hodnotu, ale jelikož nejsou ze stejné části rozhovoru, tak mají hodnotu v důrazu, který jim byl dán. Důležitost *„...hezkeho slovního doprovodu...“* byla zmiňována na různých místech rozhovoru: *„...měli jste k tomu hezkej slovní doprovod, komentář, jo, takže to bylo úplně skvělý no.“* To můžeme chápat tak, že opakováním mu je přisuzována větší váha.

c) Vedení loutky

Vedení loutky bylo zmiňováno také vícekrát na různých místech rozhovoru. „*A kor, když je dobře vedená (pozn. loutka), že jo, jak ten děda pořád tancuje, zvedá ručičky a tak, to je moc úžasný.*“ Pohyb loutky spoluvytváří charakter loutky. Každý člověk má typickou chůzi a typické pohyby. Pohyby loutky o ní mnoho napoví. „*Ony jsou plný takových emocí, a když je to dobře vyřezaná, ta loutka, tak to z ní číší i z toho obličej, jo? I z těch pohybů, který ten loutkoherec s nima dělá.*“ Pohyb může být nejistý, ustrašený, roztřepaný, nevyzpytatelný atd. Můžeme předpokládat, že kdyby měla loutka jeden z popsaných stylů pohybů, tak by mohla působit na seniora nepříjemně a senior by si k ní nemusel najít cestu. Když je ovšem pohyb loutky příjemný na pohled nebo částečně legrační, tak senior loutko mnohem lépe přijme.

4.2.4 Popis tématu: Loutka jako osobnost

Dalším výrazným tématem, které se v získaných datech objevilo, je vnímání loutky jako osobnosti.

a) Loutku nemůžete považovat za věc

„*Loutku nemůžete považovat za věc, protože ona vlastně vám chce něco říct, něco sdělit, nebo vás rozradostnit nebo vás rozesmutnit.*“ Jednající loutka, která přichází s nějakým sdělením, tedy nemůže být, podle seniorky, brána za věc.

Schopnost zaujímat proměňující vztahy, kterou navozuje loutkoherec pohybovou a zvukovou složkou, přetváří výtvarný objekt, loutku, v jednající osobnost. Vzniká tak jednající subjekt (Richter, 1997, s. 34).

Vnímání loutky jako subjektu, který přináší radost, je důležité pro její celkové přijetí a komunikaci s ní. Seniorka doplňuje: „*...a pak třeba my tady pracujeme v dílně a vytváříme taky takové podobné loutky z té hlíny, takže vdechujeme jim vlastně trochu takovej život těm loutkám, ...*“ Přeměny loutky jako věci v loutku jako osobnost dosáhneme pomocí „*vdechnutí života*“. Oživováním předmětu vytváříme určitou osobnost. O tom, že je loutka přijímána jako osobnost, jsme se přesvědčili u podtématu Loutka přináší takovou radost v tématu Radost, kdy seniorka mluví o tom, že ne lektor,

ale loutka přináší radost. Přináší radost tím, jak se seniory jedná a jak k nim přistupuje. A právě tím se stává osobností.

b) Loutka přináší téma

Seniorka pokaždé, když se vyjadřovala k části lekce, která je zaměřena na reminiscenci, viz Reminiscence, přisuzovala práci se vzpomínkami loutce. Seniorka se vyjadřovala tak, jako by nevnímala lektory v pozici průvodců dějem a hlavních aktérů, ale vedoucí pozice přisuzovala loutkám. „*No, a tak ti herci a ti zpěváci, který jsme tehdy slyšeli, tak nám to vlastně ten děda připomněl, když přitom tak tančil, a babička byla nešťastná, že děda se objímá s jinejma, jo.*“ Seniorka běžně používala frázi, že „*děda připomněl*“ nebo „*děda nám připomněl*“. V rozhovoru nezaznělo, že by lektori něco připomněli, ale bylo to přisuzováno loutkám: „*...protože vlastně to byl motiv zavzpomínat si, jak my jsme poslouchali ty písničky, a zároveň ten děda nám připomněl vlastně to naše mládí v té době, jo?*“ Loutka byla seniorkou přijata za hybatele děje a za hlavní postavu celého programu. Loutka přichází, přináší téma a pomáhá si vzpomenout. Loutce seniorka vděčí za krásné momenty, které mohla prožít a za možnost si příjemně zavzpomínat. „*A to je právě ten celkový dojem toho staršího člověka, kterej vlastně se na tu loutku těší a těší se, že prostě prostřednictvím té loutky se dozví, jako třeba dneska, ty písničky, že? A tak jsme si zavzpomínali, jak jsme chodili tancovat, jak jsme slyšeli tyhle ty zpěváky, jak byli mladí, a ty písnička v nás vyvolaly vlastně to údobí, kdy jsme to prožívali. To je úžasný.*“

c) Loutka je obrazem lektora

Můžeme říci, že loutka je obrazem člověka, protože „*...ta loutka vypráví samozřejmě to, co cítí ten loutkoherce, že?*“ Seniorka velmi uvědoměle popsala, že loutka reflektuje osobnost loutkoherce. „*Ta loutka prostě je vaším, jak bych to řekla, vaším obrazem duše.*“ Loutka je přímo závislá na osobnosti loutkoherce a na tom, jak se loutkoherce v danou chvíli cítí a jak se projevuje. „*Protože ty loutky vlastně nám vyprávějí to, co vy cítíte a ony chudinky ty loutky musí všechno tak dopodrobna odpovídat to, co vy jim nakázete. Čili to je vlastně citová stránka toho loutkoherce, že?*“ Loutkoherce tedy, podle seniorky, skrze loutku odhaluje svoji citovou stránku. Loutka jedná, tak jak jedná lektor. Chceme-li, aby senioři navázali příjemnou konverzaci s loutkou, tak musí lektor tuto konverzaci navázat skrze loutku. „*No podívejte se, to je taky důležitý to, jak ta*

loutka promlouvá k nám, jo? Když promlouvá tak, aby v nás vyvolala takový náký krásný pocity, tak to záleží na tom loutkoherci, že? A když potom je to tak hezký, ten kontakt, tak že potom ten fyzický kontakt taky je umocněný z toho všeho.“ To, jak loutka/lektor jedná, zcela ovlivňuje interakci seniora s loutkou. Čím lépe dokáže lektor navodit příjemnou interakci, tím více si senior z kontaktu s loutkou odnese.

Vývoj osobnosti loutky je přímo závislý na vývoji osobnosti lektora. *„Pak do toho budete dávat svoje osobní věci a zkušenostmi, který získáte ze života, tak budete prostřednictvím těch loutek prostě provokovat lidi nebo jim budete dávat tolik radosti, kolik budete cítit vy, protože všechno záleží na tom, jak vy si to uděláte do budoucna.“* Lektor získává zodpovědnost za seniory a za situace, do kterých je svým jednáním s loutkou dostává. Senior si vytváří vztah k loutce a lektor nemůže tohoto vztahu zneužít nebo podceňovat jeho hloubku.

4.2.5 Popis tématu: Loutka iniciuje ke změně

Loutka otevírá nové možnosti práce se seniory. Má možnosti pracovat s různými oblastmi seniora, se kterými se již hůře pracuje. Loutka svou jinakostí může ozvláštnit již dosti ponurý a jednolitý život.

a) Důležitost loutky

Jak jsem již naznačil, tak loutka přináší něco nového a ozvlášťňuje život. Senior se dostává do situace, kdy komunikuje s loutkou, a ne s člověkem, jak je zvyklý. *„Vy musíte skrze loutku, protože jste loutkoherci, tak nemůžete s námi mluvit, jako kdybyste byli normální herci bez loutek, že? Tak to je důležitý.“* Loutka je tedy nedílnou součástí, bez které by lekce ztrácela smysl. *„Ne, ne, bez ní byste tady ani nemuseli být. (Smích.) Ty loutky, to je hrozně důležitý, protože tady jsou lidi, kteří už nemají takovou paměť, nebo něco, a nemají, třeba jsou většinou jenom na těch pokojích, a ta loutka jim přináší radost.“* Loutka tedy přináší změnu do rutinního života v domově pro seniory. *„No vidíte ten pohled té paní, jak je šťastná, že prostě vidí něco jinýho, že je to takové prostě impuls, impuls v tom stáří, jo. Ta loutka prostě vás iniciuje k dalšímu radostnému, dalšímu radostnému...“¹⁰* Loutka iniciuje k jednání, protože dostává seniora

¹⁰ Příloha č. 2 – Obrázek 30

do neobvyklé situace a on s ní „musí“ jednat. Není to však nucené jednání, kdy by se senior cítil stísněně a nuceně, ale laskavé jednání, které může iniciovat seniora k radostnému prožitku.

b) Citové rozpoložení

Loutka svým vzhledem, přístupem a blízkým kontaktem otevírá v člověku jeho „skrytou schránku“ s emocemi. „*Akorát, podstatné je to, že když máte tu loutku, tak tady, jak vám říkám, je to takové neosobní, že? A když přijde ta loutka, tak vlastně u vás vyvolá takovej pocit radosti a citovýho rozpoložení, ...*“ Právě, již zmíněná, blízkost loutky, kdy loutka individuálně přistupuje k seniorovi a jde přímo k němu do klína, vyvolává v seniorovi pocity radosti, které ho vedou, k již zapomenutému citovému rozpoložení. „*Protože my tady toho citovýho rozpoložení moc nemáme a ta loutka přináší takovou radost, jo.*“ Právě radost je spouštěčem, který uvolňuje emoce a přináší příjemné pocity. A spouštěčem pro radost je, v tomto případě, příchod loutky. „*Ááá, tady děda dokonce ji líbá. Dívejte se. Vidíte ten kontakt? Co to dělá, když ta loutka prostě se sejde s člověkem, kterej už má za sebou kus života, jak ho to evokuje, k takovej citovej vztahům. A projevům, bych tak spíš řekla.*“¹¹ Loutka ve spojení s radostí probouzí neobvyklé reakce. Seniori vnímají příchod loutky různě a jejich příchod může přivádět seniora do citového „... rozpoložení, jak kdyby k vám přicházelo vaše malý děťátko. Jo, takovej prostě citovej, citovej takovej moment, kterej nemůžete sama zvládnout.“ Někteří seniori pociťují příval něhy. „*Tady vyhrkly někomu i slzy, při těch objetích.*“ Seniori se tedy dostávají do zvláštního citového rozpoložení. Loutka v nich otevře tok pozitivních emocí. Přivede je k radosti a k příjemným pocitům.

c) Jiný svět

Podtéma tohoto názvu zní poněkud zvláště, ale je vybráno přímo z citací. Slovní spojení „*jiný svět*“ se v rozhovoru objevilo několikrát. Jiný svět v tomto případě můžeme vnímat jako svět odlišný od uzavřeného světa v rámci domova pro seniory. Nejedná se však o reálný svět, který je mimo domov, ale svět, který je jiný než ten v domově pro seniory i jiný než ten v reálném světě mimo tento domov. Loutka „...*vám přináší nákou zprávu ze světa virtuálního, kterej vy tady nemůžete prožít...*“. Seniori se

¹¹ Příloha č. 2 – Obrázek 7

tedy setkávají s něčím neobvyklým „...a jsou rádi, že přijdou prostě do jiného světa. To je úplně jiný svět, než my tady prožíváme.“ Toto setkání s „jiným světem“ vede seniory „úplně do jiné dimenze myšlení a je to prostě skvělý, no.“ „Úplně přijdou do jiného vnímání, do jiného světa.“ Toto je výhodou setkání s loutkou. Seniorka není uzavřená v domově pro seniory, ale může vyjždět do „reálného světa“, ale i přesto „...jsem ráda, když se setkám s reálným světem nebo s virtuálním světem prostřednictvím těch loutek.“ Právě „jiný svět“ pomůže zapomenout na starosti běžného dne a přivede seniory na jiné myšlenky. Jedná se o vytržení z nepříjemné reality a nabídnutí určitého času prožitého v odlišném, ale příjemném „světě“.

d) Probuzení

Senioři žijící dlouhodobě v domově pro seniory pomalu ztrácí kontakt s reálným životem, upadají do rutinního života, ve kterém nemají moc ozvláštnění, a pomalu upadají do určité letargie. Loutka tedy slouží jako určité rozptýlení do unylého života. „No vidíte ten pohled té paní, jak je šťastná, že prostě vidí něco jiného, že je to takové prostě impuls, impuls v tom stáří, jo. Ta loutka prostě vás iniciuje k dalšímu radostnému, dalšímu radostnému...“¹² „Prostě se probudí z té letargie, kterou tady někteří lidé mají.“ Toto probuzení spojené s radostí a rozptýlením je pro ně hodnotné. „Radost a rozptýlení. Protože tady toho rozptýlení oni moc nemají.“ Nedostatek rozptýlení podporuje stereotypní život, ale „Těmi loutkami oni se trochu probudí a zase dostají trochu elánu do toho stereotypu a života tady.“ Loutky dostávají seniora z letargie a ze stereotypu, do kterého upadají. „No vidíte, i člověk, i chlap, jo, kterež tak k těm loutkám nemá takovej vztah jako ženská citovej, tak i toho to prostě probudí z té letargie. Vidíte to?“¹³ Loutka se snaží seniora pobavit, probudit a závěrem mu nabízí blízký kontakt. „...že to je takový citové probuzení staršího člověka, když může obejmout prostě loutku, která ho předtím pobavila...“

¹² Příloha č. 2 – Obrázek 30

¹³ Příloha č. 2 – Obrázek 22

4.2.6 Popis tématu: Fyzický kontakt

Téma týkající se doteku se prolínalo napříč celým rozhovorem. Seniorka připisuje doteku velký význam, již z důvodu, že fyzického kontaktu v domově moc není.

a) Blízký fyzický kontakt

Člověk je tvor společenský. Potřebujeme se dostávat do interakcí s jinými lidmi a potřebujeme, aby některé interakce byly intimnější než jiné. Máme potřebu navazovat intimní interakce, kdy si někoho připustíme k tělu a cítíme jeho blízkost. Tato blízkost nám dělá dobře a vyvolává v nás pozitivní emoce. Fyzická blízkost však není obvyklá v domovech pro seniory, ale touha po ní u seniorů stále je. Blízky kontakt s loutkou je tedy při programech velmi důležitý. *„Ano, ano, to dělá moc. Kontakt, naprostej kontakt.“ „No ten je úžasnej, ten kontakt byl skvělej.“* Seniorka velmi oceňovala blízký kontakt, který loutky dokázaly seniorům nabídnout. *„Právě, když má bližší kontakt s tou loutkou, tak právě to vyvolává ten krásnej pocit u nás, když jsme už starší, že jo? Tak to je úžasný, jo. Kdyby měla odstup, tak by to bylo zbytečný, abyste sem chodili.“* Seniorka jednoznačně mluví o nutnosti bližšího kontaktu s loutkou. *„No a tady vidíte ten kontakt té loutky s tou osobou. Vidíte to? Vidíte ten výraz, takovej do daleka, zahleděná do daleka a ten sentiment, který se tady vyprodukoval tou loutkou. Ten je tady vidět. Vyjadřuje prostě, že se oddává tomu kontaktu.“¹⁴*

b) Pohlazení a obejmutí, které vyvolá radost

Pohlazení a obejmutí je pro nás většinou příjemné. Pohlazení ani obejmutí nepřijímáme od lidí, se kterými nemáme dobrý vztah. Ale když nás pohladí a obejmě nám příjemná a milá osoba, tak nás tento dotek může emočně naplnit. *„Jak jsme ji mohli pohladit a obejmout, tak to prostě je obrovská emoce. Tady třeba můj kolega, úplně mu vyhrkly slzy, jo. To si neumíte vy představit, ale pro nás je to prostě takový vysoce emotivní. Ta loutka dělá moc.“* Loutka pomocí základních doteků otevírá tok pozitivních emocí. *„Všiml jste si dneska, jak objímali jsme toho dědečka, toho Josefa, a tak to bylo úžasný fakt. To ve vás vyvolá prostě tolik radosti a tolik pocitu, že s tím žijete zbytek, zbytek, než přijdete podruhé. (Smích.)“*

¹⁴ Příloha č. 2 – Obrázek 17

c) Umocnění kontaktu podle jednání loutky

Jak je dotek příjemný, posuzujeme podle toho, od koho jej přijímáme. Pohlázení od člověka, kterého nemáme rádi, nás nijak nepotěší a může nám z něj běžet i mráz po zádech. Naopak pohlázení od někoho, kdo se k nám chová hezky a mile, to nás potěší a vyvolá to v nás příjemné pocity. Loutka dokáže nabídnout seniorovi příjemný dotek, ale i tady je to závislé na způsobu jednání. „*No podívejte se, to je taky důležitý to, jak ta loutka promlouvá k nám, jo? Když promlouvá tak, aby v nás vyvolala takový nějaký krásný pocit, tak to záleží na tom loutkoherci, že? A když potom je to tak hezký, ten kontakt, tak že potom ten fyzický kontakt taky je umocněný z toho všeho.*“ Jedná-li tedy loutka mile, tak dotek od ní může seniorovi udělat radost. V opačném případě ovšem nepotěší. Čím příjemněji loutka na seniora působí, tím je fyzický kontakt s loutkou příjemnější.

d) Nedostatek doteku

Fyzický dotek patří do potřeb života. Každý člověk potřebuje dotyk pro jeho duševní zdraví. Dotek potřebujeme od narození až po smrt. Bohužel v některých životních situacích nebo obdobích tohoto doteku nemáme tolik, kolik bychom jej potřebovali. V tu chvíli strádáme. „*No, tak my tady žádný fyzický kontakty nemáme. Jo, akorát teď v poslední době to byl kontakt s tou loutkou.*“ Seniorům hodně často tento dotek chybí. Loutka jim jej tedy nabízí. Loutka může určitým způsobem nabídnout příjemný uzdravující dotek, ale rozhodně nemůže nahradit lidský dotek. „*A když přijde ta loutka, tak vlastně u vás vyvolá takovej pocit radosti a citovýho rozpoložení, ale že by se to mohlo srovnávat s kontaktem s živou osobou, tak to ne. To nejde. To nejde. To nejde.*“ Loutka tedy nabízí nějakou alternativu, ale ne náhradu doteku od člověka.

4.3 Respondentka č. 2 – analýza dat

Druhou respondentkou je mladá sociální pracovnice pracující v domově se zvláštním režimem, která se zúčastnila čtyř programů ASPL v roli pozorovatelky. V rozhovoru tedy nepopisuje svoji přímou zkušenost, jako předešlá respondentka, ale popisuje, jak na ni působí loutky u seniora a senioři během interakce s loutkou. Sociální pracovnice může nahlížet projevy seniorů z dlouhodobého hlediska a dokáže odhalovat zkušenost seniorů z jejich drobných, pro mě neviditelných, projevů. Sociální pracovnice zná seniory z fotografií, protože jedna sada fotografií byla pořizována v jejich zařízení. I tady vnímám výhodu v tom, že dokáže lépe číst z tváře jí známých seniorů.

4.3.1 Grafické znázornění témat – Respondentka č. 2

1. Téma: Tady a teď – loutka u seniora

- a. Momentální zážitek
- b. Radost
- c. Nečekaná reakce
- d. Zapomenutí na starosti
- e. Blízkost loutky
- f. Individuální přístup

2. Téma: Loutka ve skupině seniorů

- a. Humor
- b. Očekávání příchodu loutky
- c. Spokojenost celé skupiny
- d. Pozitivní atmosféra

3. Téma: Vzhled loutky

- a. Lákadlo na pozornost
- b. Laskavost

- c. „Reálná“ bytost
- d. Vizuální zážitek

4. Téma: Dotek

- a. Důležitost doteku
- b. Podání ruky loutce
- c. Vpuštění loutky do intimní oblasti

4.3.2 Popis tématu: Tady a teď – loutka u seniora

Toto téma se zaměřuje na přímou interakci seniora s loutkou. Jedná se tedy o interakci „jeden na jednoho“ nebo „z očí do očí“. Sociální pracovníce popisuje svoji nepřímou zkušenost s touto interakcí.

a) Momentální zážitek

„My se hrozně snažíme, aby v ten daný okamžik, kdy se klientovi věnujeme, aby mu bylo jako dobře, takže pokud, pokud tomu člověku ta loutkou aktuálně přinese radost nebo potěchu nebo ho pohladí a mu je to příjemný, tak to je to největší jako, co mu může jakoby dát.“ Aktuální zážitek v daný moment je to, co sociální pracovníci zajímá. Zároveň neočekává žádný přesah a ani jej nevyžaduje. Je pro ni důležité „...že v tu chvíli je (pozn. senior) šťastný, i když to za deset minut zapomene. To je pro nás prostě ukazatel toho, že ten program byl dobrý, že byl kvalitní a že to tak jako by mělo být a že ten člověk z toho profitoval, ...“ Důraz na daný okamžik soc. pracovníce několikrát opakuje a dává mu velký důraz. *„Ale, jak jsem říkala, mně asi ani u té loutky o nějaký jako hlubší přesah jako nejde u těch našich klientů. To ani jako bych nepovažovala za cíl nebo za smysl té terapie. Mně fakt jde o ten aktuální, momentální zážitek, o tu momentální radost, která je pro ně jako v tu danou chvíli to podstatný.“*

b) Radost

Nejčastěji vnímanou emocí z interakce seniora s loutkou je bezesporu radost. Radost, která seniora naplňuje v daný okamžik. Radost, která dokáže změnit aktuální náladu seniora, i když jenom pro danou chvíli. *„A tady tahle klientka, ta teďka, ji hodně trápí zdravotní stav a bývá strašně často jakoby smutná a má jedny z nejhezčích fotek,*

takových veselých, příjemných, pozitivních. Že si fakt myslím, že ji to dalo hrozně moc.“¹⁵ Senior přijímá skrze loutku radost a ta mu pomáhá zapomenout na strasti, které jej provázejí. Přichází „...zapomenutí na náké ty trápení a ponoření se do takové čisté radosti z té loutky a z toho programu, tak to si myslím, že jako je hrozný pozitivum.“ Otázkou může být, jestli radost přináší loutka nebo program zaměřený na nějaké téma. „Ale přijde mně, že mnohem větší radost měla, když se nekoukala na Oldřicha Novýho, na papíře, na fotce, ale když se koukala prostě na Josefa. Že to bylo úplně diametrálně jiná jako reakce.“¹⁶ Sociální pracovnice si však všímala, že setkání s loutkou je tím, co opravdu přináší danou radost. Takže převažující emoci „...asi ta radost je taková, jakože nejvýraznější, určitě nejvýraznější.“

c) Nečekaná reakce

Sociální pracovnice byla několikrát velice překvapená z reakcí, které u seniorů, které již dlouho znala, viděla. Právě nečekané reakce prohloubily její zkušenost ze setkání seniora s loutkou. Jedna klientka „...se nerada dotýká obecně vůbec nikoho.“ Soc. pracovnice pokračuje, že klientce nejsou nebo alespoň nebyvaly příjemné jakékoliv kontakty, jako jsou chytnutí za ruku nebo pohlázení. Když ji zaměstnanci nabízeli nějakou blízkost, tak se vždy stahovala „...a stahovala se i v době, kdy ste tam jako by byli s tím programem, a u té loutky se jako nic takovýho nedělo, ba naopak, to byla postavička, která ji byla jaksí jako blízká a kterou si k sobě pustila.“ Tato situace soc. pracovníci překvapila, i když si zpětně uvědomuje, že to mohlo být kvůli tomu, že paní byla dříve porodní bábou. Pracovnice byla udivená také z toho, jaké reakce může loutka u seniorů vyvolávat, a to dokonce i u těch, kteří jsou na tom již dost špatně. Byl tam jeden muž, „...kterej za poslední asi řekla bych půl, tři čtvrtě roku, půl roku, nevydržel u žádného programu být vzhůru, vcelku. I tady jako na začátku klimbal a po prvním jako doteku nebo vyskočení té loutky jako na klín, tak se probral a sledoval pak velmi pozorně celou tu dobu, ...“ Tato reakce byla pro respondentku tak překvapující, že to následně řešili také se zbylým personálem domova. Zmíněný muž, kromě toho, že po celou dobu program sledoval, překvapuje také reakcí vůči loutce: „...a tady si prostě tu loutku dokonce, jakože pochová, což je úplně netypicky... netypicky aktivní reakce,

¹⁵ Příloha č. 2 – Obrázek 16

¹⁶ Příloha č. 2 – Obrázek 6

na něho. On málo co už prostě vezme do ruky a s jídlem už neví třeba, kam to patří, že jo, že ani jakoby nezvládne ten pohyb lžičky do úst, ale tu loutku si přece jenom...“¹⁷

Vyvolané reakce byly naprosto neobvyklým chováním pro dané seniory. Kdyby měla sociální pracovnice přiřadit dané reakce k seniorům ze skupiny, tak by zmíněné seniory rozhodně nevybrala. *„Tady, ten polibek s tou loutkou, na to sem zapomněla, to sem hrozně nečekala. To sem hrozně nečekala, protože ten muž teda není vůbec kontaktní a ani trochu. (...) On není na žádné jako chytnutí za ruku, většinou když opravdu chce, tak chce jako rychlou a nákou jako striktní jako péči o tělo, ale tohle je úplně jako extrém, kterej sem od něho nečekala a je to hrozně...“¹⁸*

4.3.3 Popis tématu: Loutka ve skupině seniorů

Dalším tématem, které se objevilo, bylo téma, které se zabývá loutkou, která není v danou chvíli v přímé individuální interakci se seniorem, který se o ní vyjadřuje a reaguje na ni, ale je uprostřed dané skupiny nebo je v interakci s jiným seniorem.

a) Humor

„...a mně osobně se nejvíce líbily ty vtípky.“ Sociální pracovnice přisuzuje humoru v práci se seniory velkou váhu: *„...taky forma nadlehčeného humoru, to si myslím, že je strašně důležitý u naší práce obecně jako humor...“* Humor se snaží dávat do všech aktivit a velice ji potěšilo, že se humor objevoval ve velké míře i v práci s loutkou. *„A když ta loutka starého muže chlapácky poplácá po rameni, ženě políbí ruku, takový ty věci, který ten člověk s tou loutkou třeba nečeká, mile ho to překvapí.“* Humor v práci s loutkou provokuje k uvolněnějším reakcím, kdy se senior zachová nějak nečekaně, ale mile. *„No, a takovýhle srandičky ten pán prostě běžně nedělá. I třeba když my se hodně snažíme s humorem pracovat ve stacionáři a on se jako zasměje, ale tak jako že na takovou kratší dobu, a není moc jako rozverný a tady bych řekla, že byl extrémně rozverný, že to se mu jako fakt líbilo převelice.“¹⁹*

¹⁷ Příloha č. 2 – Obrázek 10

¹⁸ Příloha č. 2 – Obrázek 7

¹⁹ Příloha č. 2 – Obrázek 2

b) Očekávání příchodu loutky

Sociální pracovnice vnímala nějaké příjemné napětí, když senioři sledovali loutku, která byla u jiného seniora v jejich blízkosti. Pociťovala, že senioři se na loutku těší a vyhlíží jí s velkým očekáváním. „*No a tady je třeba vidět, jak sem o tom mluvila, že ta loutka je jedné paní na klíně a ti ostatní se jakoby koukají a těší na to, že bude jako u nich nebo že je vůbec jako blízko a na dohled.*“²⁰ Stejně reakce na očekávání seniorů zaznamenala respondentka několikrát a opakovaně je zmiňovala. „*A i to, že, to bylo hrozně hezký, jak ho viděli, když ta loutka seděla někomu na klíně, jak ti vedle jako by záviděli nebo těšili se na to, až bude jako u nich sedět taky. Že na to vysloveně jako čekali, bylo jim to jako příjemný a každý si chtěl jako šáhnout, chtěl si pohladit, chtěl si jako... zalaškovat s tou loutkou.*“ Očekávání loutky a její sledování bylo velice zaujaté a někteří klienti z loutky nespouštěli oči. „*Tady je hrozně hezký to... i ten třetí pán, kterej je o jeden, dva, tři, o tři lidi vedle naší klientky, tak i celou dobu vlastně, co ta loutka jde, ať už jakýmkoliv směrem, tak ji pozoruje natolik zaujatej, že... A ho málo co baví teda.*“²¹

c) Spokojenost celé skupiny

Sociální pracovnice byla velmi překvapená tím, že program s loutkou zabavil víceméně celou skupinu. Nadšení z loutek prostupovalo celou skupinou. „*A málokterý program je zaujme jako takhle hromadně, jako že, že bych řekla, že to bylo téměř pro všechny velkým přínosem. Že málokterý aktivity prostě sednou celé té skupince nebo je tak potěší nebo je tak rozveselí.*“

4.3.4 Popis tématu: Vzhled loutky

Sociální pracovnice připisuje velký přínos pro práci s loutkou vizuální stránce loutky. Loutku vnímá jako věc, která může být i škaredá a nemusí se vždy člověku plně líbit. U loutek, se kterými se setkala během programů, vyzdvihovala jejich pěkný vzhled.

²⁰ Příloha č. 2 – Obrázek 27

²¹ Příloha č. 2 – Obrázek 16

a) Lákadlo na pozornost

„Upřímně si myslím, že je to hrozně, u těch našich klientů, že je to hrozné lákadlo na pozornost a, jak jsem říkala, málo kdo, málo co, je s nějakým programem vydrží prostě s nějakým programem zaujmout víc než těch deset minut, patnáct minut.“ Soc. pracovnice často zmiňovala, že je velmi těžké udržet pozornost lidí s demencí déle než patnáct minut. Zároveň zpozorovala, že v podstatě všichni klienti dokázali být pozorní po celou délku programu s loutkou, který trval 45 minut. To, že klienti vydrželi být pozorní tak dlouho, připisuje loutkám. Loutka *„...i tím, že se umí vyjádřit jakoby fyzicky, a že hrozně pracuje s pohybem a s dotekem a vůbec s tím, jak vypadá, jak se třese, a ti klienti se koukají na to, jak ta loutka srandovně chodí, že to jim jako těžko nahradíte.“* Loutka na sebe strhuje pozornost ne jenom vzhledem a pohybem, ale i zpracováním. *„A myslím si, že hrozně moc dělá to, že je to ze dřeva ještě. Že třeba ten pes, kterej byl ze dřeva, je hrozně jako zaujme tím provedením a nevím, jestli na látkovýho, třeba na plyšáka, by takhle jako nereagovali, si myslím teda.“*

b) Laskavost

U využitých loutek je vidět laskavost, která vybízí ke kontaktu. *„Všechny ty loutky, který jsem viděla, tak byly na první pohled laskavý, což málo který loutky jsou, ...“* Laskavá stránka, kterou, dle soc. pracovnice, nemají zdaleka všechny loutky, je velikým přínosem. Laskavá tvář je něco, co mnohdy nevidáme každý den. Když tedy máme možnost zadívat se do laskavého obličejce, tak to rádi uděláme. Ta loutka dívenky *„...vypadá tak pokorně, tak nák jako laskavě a nevтіravě, ...“* a *„...ta loutka má hrozně hezký výraz, je hrozně příjemná na kouknutí, každej si s ní rád jako prohodí pár slov, že k tomu úplně jako vyzývá. Člověk by se jí svěřil.“*

c) „Reálná“ bytost

„Takže tady ty dvě se, za mě, nebo tři s tím psem, se mi líbily asi jako nejvíc. Že sou to jako reálný postavy, nejsou to žádný mystický, nejsou to žádný pohádkový a představují normální lidi nebo zvířata, akorát prostě v loutkové podobě.“ Pohádkovost není přínosem pro práci loutky u seniorů. Vzhled reálné bytosti podpoří komunikaci s rovným přístupem, kdy senioři nemluví na loutky dětinsky jako na něco malého a roztomilého, ale jednají s nimi jako s osobnostmi. *„A ta panenka, ta dívka, ta Zuzanka, která to byla u nás. (Smích.) Tak ta se mně zase hrozně líbila, že ona nevypadá... vypadá*

jako dívka, ale nevypadá právě jako nějaká nadpřirozená jakoby bytost a... “ senioři s ní jednali jako s normální dívkou. Komunikovali s ní jako by to byl člověk.

4.3.5 Popis tématu: Dotek

Doteku byla věnována velká část rozhovoru a stále se k němu vracelo. Dotek byl vyzdvihován a byl upřednostňován před tématem celého programu: *„...nám jako fakt skutečně jde o tu loutku samou a o ten kontakt a o ten dotek než prostě o ten program, ...“*

a) Důležitost doteku

„Já si myslím, že dotek je z toho skoro to nejdůležitější, protože na dotyk, třeba v domově se zvláštním režimem, v denním stacionáři musíme být s dotykem hodně opatrní, v domově se zvláštním režimem tak je dotyk už jakoby velmi silný terapeutický prvek.“ V domově, kde je sociální pracovnice zaměstnaná, se hodně pracuje s dotekem jako s terapeutickým prvkem a s konceptem bazální stimulace. Pomocí doteku si senioři snaží uvědomovat ohraničení svého těla. Dotek je v jakékoliv podobě tedy velmi důležitý a *„...kor když je to jako hravou loutkou, hravou formou a loutkou, tak to může být jakoby něco velmi přínosného, je to jakoby rozšíření formy tady toho, toho terapeutického prvku, a myslím si, že je jakoby velmi příjemný.“* Možnosti doteku s loutkou senioři využívají. *„A myslím si, že se asi skoro nestává, že by si na tu loutku, když ji má někdo na klíně, nesáhl. To je taky na všech, na většině těch fotkách.“* To jenom potvrzuje to, *„...že u nás je to hodně přímo o té fyzické, fyzickém potěšení z té loutky, ...“* Hlavním úkolem loutky pro soc. pracovníci je jistě dotek, který je velmi důležitý, a ta loutka jej umí velice příjemně nabídnout.

b) Podání ruky loutce

Podání ruky je něco, co prostupuje skoro všechny fotky. *„Hrozně častý je, tady na těch fotkách je to taky vidět, to podání té ruky té loutce. Což je třeba něco, co ne všichni klienti dělají i reálně, jako s lidma. (...) Ale u té loutky téměř všichni si jako potřásnou rukou nebo se nějak seznámí. A to si taky myslím, že je hrozně důležitý tady ty jako mezilidský konvence znovu takhle jako oživit.“* Na jednu stranu je to oživení mezilidských konvencí a na druhou stranu je to nějakým prvotním dotekem, který může znamenat více věcí. *„A myslím si, že za prvé je to jakoby výraz toho pozdravu nebo toho*

přivítání, té jako konvence, a potom, že to je jakoby první věc, kdy oni se jako osmělí se té loutky jako dotknout, je ta ruka, že to asi bude nejmíň vadit, než přijdou k nějakému většímu fyzicku, což tak prostě je, je jako normální.“ Podání ruky je tedy prvním fyzickým kontaktem, který senioři s loutkou navážou. Tímto kontaktem se osmělí a potom dokážou se k loutce více přiblížit. Můžeme tedy podání ruky nazvat takovým mostek mezi loutkou a seniorem.

4.4 Respondentka č. 3 – analýza dat

Třetí respondentka pracuje na pozici aktivizačního pracovníka v domově pro seniory, který dříve sloužil jako penzion pro seniory. Z tohoto důvodu jsou v tomto domově ubytováni klienti, kteří jsou soběstační a kteří netrpí demencí. Její zkušenost s loutkou u seniorů je tedy úplně odlišná od předchozí respondentky. Aktivizační pracovnice pracuje v domově, ve kterém je ubytovaná první respondentka. Pracovnice viděla program ASPL třikrát nebo čtyřikrát.

4.4.1 Grafické znázornění témat – Respondentka č. 3

1. Téma: Emoce

- a. Potřeba projevit city
- b. Příjemný pocit
- c. Něha
- d. Radost
- e. Citová deprivace

2. Téma: Fyzický kontakt

- a. Kontakt neboli dotek
- b. Hmatový podnět
- c. Chybí jim kontakt

3. Téma: Komunikace s loutkou

- a. Nedovedou komunikovat s lidmi
- b. Zjednodušení komunikace
- c. Loutka otevírající uzavřenost

4. Téma: Navrácení do dětských let

5. Téma: Zpestření života

- a. Jiný svět

b. Vytržení ze stereotypů

c. Humor

d. Společné setkání

6. Téma: Nezapomenutelný zážitek vede k přesahu

7. Téma: Chlapi to vnímají jinak

8. Téma: Propojení lidí skrze loutku

9. Téma: Reminiscenční terapie

10. Téma: Bezprostřednost

11. Téma: Pohádkový svět

4.4.2 Popis tématu: Emoce

Aktivizační pracovnice pocítuje, že setkání seniora s loutkou probouzí v seniorovi nějaké příjemné emoce. Loutka seniora dělá citlivějším a probouzí v něm projevy citů.

a) Potřeba projevit city

Potřeba projevit city byla nečekaná, ale projevila se velmi silně. Senioři jsou často stažení do sebe a moc se navenek neprojevují. Své city schovávají ve svém nitru. Právě v sobě cítí to potřebné bezpečí pro jejich city. Aktivizační pracovnice si uvědomuje „...že je úžasný, jak vlastně ti senioři potřebují, že je vidět vlastně na tom kontaktu s tou loutkou, jak oni strašně potřebují projevit nějaký city, ve smyslu lásky jakoby, že vlastně se až mazlili s těma loutkama, což se mi teda hrozně líbilo, ...“ Právě potřeba uvolnění citů vedla seniory k reakcím, které byly velmi kontaktní a milé na pohled.

b) Příjemný pocit

Toto podtéma se zaměřuje na pocity, které loutky, podle aktivizační pracovnice, vyvolávají u seniorů během jejich setkání. „Nevím, tady třeba z té fotky na mě dýchá takové to, to teplo. Ta paní vyzařuje úplně takový šťastný teplo ze sebe, jak když se dotýká té loutky, když drží toho Kašpárka za ruku.“²² S přímou interakcí a dotekem

²² Příloha č. 2 – Obrázek 30

s loutkou se v seniorovi odehrává něco neobvyklého, co ho vede k tomu, aby se cítil v danou chvíli příjemně a poddal se emocím, které u něho loutka vyvolává. „*Prostě fakt jako, ta loutka je úžasná. To je jako mám tě rád, jako a ten člověk si to prostě užívá.*“²³ Senior přijímá loutky a sdělení, které přináší, naprosto nekriticky a uvolňuje se. „*Jo, tady ta fotečka je vlastně se stejnou paní, jak z té první fotky, ta je prostě štěstíčko, no.*“²⁴

c) Něha

„*A i ta něha, oni mají jako něco v očích ti senioři, když jakoby se snaží s tou loutkou komunikovat.*“ Komunikace s loutkou uvolňuje něhu a senior se stává vůči loutce něžným. „*Tak to je úplně nádherné, to je něha. Jak ji hezky hladí po těch vlasech, pěkný.*“²⁵ Aktivizační pracovnice vnímala něhu v příjemných dotecích, především v pohlazení. „*Tady je to takové něžné. Babička hladí dědu.*“²⁶

4.4.3 Popis tématu: Fyzický kontakt

Během rozhovoru se často objevovalo téma fyzického kontaktu. Senioři navazovali s loutkami hodně kontaktů a aktivizační pracovnice těmto kontaktům přikládala velkou váhu. Fyzický kontakt u seniorů plní více funkcí. Loutky dávají možnost kontaktu „*...jak kdyby tělesného nebo nákyých těch hmatových podnětů, to určitě.*“

a) Kontakt neboli dotek

Kontakt je zde vnímán spíše jako dotek. „*Hodně tam bylo toho objímání, takže zas jakoby, ten kontakt, touha po tom kontaktu.*“ Kontakt s loutkou se objevoval velmi často. Respondentka se k tématu kontaktu několikrát vracela. „*No, dávám mu (pozn. doteku) velkou důležitost, právě protože říkám, oni si to tím vynahrazují, to, co jim tady chybí.*“ Kontakt, respektive dotek, tedy slouží jako „*...suplování tělesného přímého kontaktu.*“ „*Většina těch fotek má společného to, že je tam hodně toho kontaktu, že se toho fakt dotýkají ti lidi, což je úplně super.*“ Loutka nabízí možnost nějakého fyzického

²³ Příloha č. 2 – Obrázek 17

²⁴ Příloha č. 2 – Obrázek 21

²⁵ Příloha č. 2 – Obrázek 3

²⁶ Příloha č. 2 – Obrázek 12

kontaktu a senioři tuto nabídku přijímají. „*Tak tohle je krásné objetí, důležité objetí, určitě.*“²⁷

b) Hmatový podnět

Právě „...*spousta lidí, co vlastně nenavštěvují tady ty volnočasové aktivity, kde přímo pracují s něčím, nemají moc jakoby těch podnětů právě hmatových.*“ Hmatové podněty podporují jemnou motoriku. Člověk musí dělat různé pohyby prstů podle toho, s jakým předmětem manipuluje. Když jsou klienti většinou na svém pokoji v posteli, tak mají kolem sebe jenom klasické hmatové podněty jako stoleček, peřinu, ovladač na televizi a na postel a věci denní potřeby. Nemají tedy dostatek různých podnětů. „*Ta loutka je vlastně jakoby, přináší ten nový rozměr.*“ Přináší „...*nový rozměr právě v tom hmatovém kontaktu, jo?*“ Loutka je věc neobvyklých tvarů a zcela se liší od předmětů, kterých se senioři běžně v domově dotýkají. Samotné osahávání loutky je tedy přínosné.

4.4.4 Popis tématu: Komunikace s loutkou

V tomto tématu se aktivizační pracovnice zaměřuje na důležitost komunikace skrze loutku a vysvětluje, proč vnímá tuto komunikaci za stěžejní v práci se seniory.

a) Nedovedou komunikovat s lidmi

Někteří senioři nedovedou moc komunikovat s ostatními lidmi, protože jsou uzavření do sebe. Důvodů, proč jsou uzavření do sebe, je více. Jedním je, že „...*cítí se sociálně izolovaní, což je pochopitelné, protože byli vytrženi z rodinného prostředí, ...*“ Sociální izolovanost se často vyskytuje, protože senioři opouštějí své rodinné prostředí a dostávají se do zcela neznámého prostředí, kde se setkávají s lidmi, kteří žijí v jiném uskupení, než je rodina. Senioři se tedy zavírají do sebe a moc nekomunikují s okolím. Ale „...*s tou loutkou komunikovali úplně v pohodě, což třeba s náma, se zaměstnancema, takhle nekomunikují, i když se třeba snažíme.*“

„*A mnohým lidem ublížili, protože třeba rodina je dala do domova, ...*“ a oni tedy přestávají lidem věřit. Neradi tedy komunikují s lidmi a nechtějí si je připustit blíže k sobě. S loutkou ovšem problém nemají a tu si k sobě klidně pustí, komunikují s ní a cítí se u toho v bezpečí.

²⁷ Příloha č. 2 – Obrázek 29

4.4.5 Popis tématu: Navrácení se do dětských let

Většina seniorů „...reagovala, tak jako mile na tu loutku, tak jakoby až dětsky, že se jako by vrátili až do dětských let, kde se cítili nejlíp.“ Setkání s loutkou, podle aktivizační pracovnice, vyvolává vzpomínkový a pocitový návrat do dětských let. „Že oni se teď hrouží do těch vzpomínek na to dětství a na tu hlubokou minulost, takže to v nich asi vyvolávalo tady ty pocity, jako by byli zpátky malými dětmi.“ Senioři se vrátili do příjemných pocitů, které prožívali, když byli dětmi.

4.4.6 Popis tématu: Nezapomenutelný zážitek přesahující hranice programu

„Nezapomenutelný zážitek, protože oni od toho prvního setkání na to pořád vzpomínají a teď už se vždycky fakt těší.“ Setkání s loutkou vyvolává příjemné emoce, které v seniorovi zůstávají a živí jejich pozitivní vzpomínku na loutky. „Je tam přesah u těch lidí, kteří si to vlastně pamatují, nebo když jsem jim třeba říkala, že zase přijedete, tak oni, jo, to bylo super, to jsou ty loutky a babička a děda a... pes, myslím psa jste tam měli. Takže si to... vlastně pro ně jsou... tak jako dítě si pamatuje citově podbarvené zážitky, jako by ty emotivní, ať už kladně nebo záporně, tak u nich je to vlastně stejný, že si nejvíc pamatují jakoby ty emoce. Takže určitě.“ Senioři se tedy opětovně těší na loutky a ze setkání s loutkou si něco odnášejí. „Někdo fajn pocit, někdo právě si trošku vybijí tu frustraci z toho nedostatku těch kontaktů nebo toho kontaktu, někdo dobrý pocit z toho, že si vzpomněl třeba při tom posledním programu na co nejvíce zpěváků, že to poznal, ...“

4.4.7 Popis tématu: Chlapi to vnímají jinak

„Oni to chlapi vnímají úplně jinak než ženský. To jsem si taky všimla. No, to setkání s tou loutkou, protože tam vlastně byl ten pán... nemůžu říkat jména a pán...a pán... a oni ti pánové na to reagovali hezky, reagovali moc hezky, až mě překvapili teda někteří, ale reagují jinak, no.“²⁸ Pánové jdou do interakce s loutkou také a jejich reagování je milejší, než by se čekalo, ale „...ženský jsou takový emot... emotivnější a jdou do toho víc naplno než ti chlapi, chlapi jsou zdrženliví, protože oni dokonce udržují takový to

²⁸ Příloha č. 2 – Obrázek 22

zdání těch chlapáků, jo? Takže určitě ten rozdíl tam je.“ Pánové se v interakci s loutkou částečně uvolňují a užívají si kontakt s ní, ale neustále se udržují pod kontrolou, aby se moc neotevřeli. Snaží se zachovat svoji vážnost. Fotografie, kde jsou zachyceni pánové v interakci s dědem Josefem, dostávaly titulky jako: „*J sme dva dědové.*“²⁹ – *Partáci*³⁰ – *Dva penzisti. Zase, dva dědové.*³¹ – *Chlapské potřesení.*³² – *Děda dědovi na klíně.*³³“ Popisky vyjadřují, že setkání pánů s loutkou mělo nějaké hranice, kdy se loutka se seniorem „shodla“ na určité pozici, kterou vůči sobě měli.

4.4.8 Popis tématu: Propojení lidí skrze loutku

Aktivizační pracovnice zaznamenala, že „...*loutka je schopná ty lidi spojit, protože ty lidi poslouchají, co říkají ostatní, reagují i přes tu loutku jeden na druhého, ne jenom na tu loutku. Takže i to, ta socializace.*“ Loutka spojuje lidi a napomáhá jejich komunikaci. Loutka slouží jako most mezi lektorem a seniorem a stává se také mostem mezi seniory navzájem.

²⁹ Příloha č. 2 – Obrázek 10

³⁰ Příloha č. 2 – Obrázek 8

³¹ Příloha č. 2 – Obrázek 2

³² Příloha č. 2 – Obrázek 15

³³ Příloha č. 2 – Obrázek 11

4.5 Respondent č. 4 – analýza dat

Posledním respondentem se stal můj kolega, se kterým jsem metodu ASPL vymyslel, vyvíjel a realizuji ji s ním. Respondent se tedy s ASPL setkává v roli lektora. Jeho zkušenost pochází z druhého pohledu, než má senior. Celkově se jedná o třetí úhel pohledu.

4.5.1 Grafické znázornění tématu – Respondent č. 4

1. Téma: Lektor ve vztahu k seniorovi

- a. Lektor se ztrácí za loutkou
- b. Reakce seniora je proti očekávání lektora
- c. Radost z dávání radosti vede k sebenaplnění
- d. Není strach z loutky, ale z jednání lektora
- e. Složitost komunikace se seniorem s demencí

2. Téma: Příchod loutky vyvolává změnu

3. Téma: Loutka jedná

- a. Od hračky k osobnosti
- b. Charakter vychází z lektora
- c. Komunikace s loutkou

4. Téma: Dotek

- a. Potřeba doteku
- b. Radost z doteku
- c. Aktivní kontakt
- d. Dotek vede k uvolnění
- e. Loutka nenahradí lidský dotek
- f. Chybí kontakt

5. Téma: Vztah k loutce

- a. Kamarádství s loutkou
- b. Loutka jako vnuk seniora

6. Téma: Vzpomínka na minulost

- a. Vzpomínka na blízkou osobu
- b. Pozitivní vzpomínání

7. Téma: Důvěra

- a. Budování důvěry
- b. Bezpečná atmosféra

8. Téma: Smích od srdce

- a. Radost
- b. Humor

9. Téma: Zvědavost

10. Téma: Prostředí ovlivňuje průběh

4.5.2 Popis tématu: Lektor ve vztahu k seniorovi

Respondent č. 4 se ocitá v roli lektora, a to přináší různé nejasnosti v jednání se seniorem. Tyto nejasnosti jsou spojené s tím, že lektor komunikuje za loutku, a ne za sebe. Lektor svoji osobnost omezuje, aby mohla vzniknout osobnost loutky. Přistupuje k seniorovi v pozici za loutkou a říká to, co je slučitelné s charakterem loutky, ale nevypovídá to nic o jeho vlastním charakteru.

a) Lektor se ztrácí za loutkou

Lektor přichází s loutkou k seniorovi a jedná s ním skrze loutku. To přináší zvláštní okamžiky, kdy „...*se ztrácím v tom, jestli teda komunikuju jenom za tu loutku nebo jestli komunikuju za sebe*“. Teď už to je ovšem lepší, vyjadřuje lektor. Vidí však omezení v tom, že komunikace se seniorem „...*je moc přes tu loutku. Že vlastně kolikrát bych chtěl, aby to bylo víc za mě. Prostě já mu podám ruku a třeba prostě, že, že si tam za ním sednu na chvíli a že si tam s ním jako povykládám o něčem*“. Lektor se tedy

ztrácí za loutkou, ale úplně jej to netěší. Občas má tendence vystoupit z poza loutky a komunikovat se seniorem za sebe. Lektor to shrnuje tak, že „...*ta loutka je vlastně, na jednu stranu mi umožňuje tu komunikaci, ale na jednu stranu tvoří bariéru mezi mnou a tím seniorem. Že málo kdy se stane, že bych toho seniora pohládl po rameni nebo ho chytnul za ruku já, ale dělá to za mě ta loutka vlastně. Takže je to takový zajímavý, že vlastně na jednu stranu pomáhá, ale na druhou stranu dělá jako velkou bariéru, no. To je zvláštní.*“

b) Reakce seniora je proti očekávání lektora

Lektor přichází před skupinu seniorů a podle prvních reakcí seniora usuzuje, jak se daný senior bude chovat a jak bude s loutkou komunikovat. Senioři ovšem reagují jinak, než očekává. „*To znamená, že já si vytvořím, se podívám na ty lidi, vidím, jak se kdo usmívá, jak seděj, jak komunikují s okolím, jak se tváří na tu loutku, a v momentě, kdy tam přijdu, tak třeba očekávám, že, předpokládám, že třeba tahle seniorka se nebude chtít bavit s tou loutkou. A najednou ta seniorka celou dobu tam sedí zamračená, najednou se začne usmívat a začne s tou loutkou komunikovat a moc ji děkuje, že tam přišla ta loutka a podobně.*“ To jsou takzvané zvraty, kdy ten senior reaguje úplně jinak, než lektor očekával.

c) Radost z dávání radosti vede k sebenaplnění

Lektor popisuje, že práce s loutkou u seniora v něj vyvolává „...*emoce jako, že vždycky se u toho strašně usmívám, aniž bych nad tím přemýšlel. To znamená, že u mě to je nějaká emoce jako radosti z toho přijmutí a vlastně radost jakoby z toho, že má radost někdo jinej.*“ Lektor si všímá radosti, kterou prostřednictvím loutek přináší seniorům a tato radost jej zpětně naplňuje. „*A vlastně ta radost, kterou oni potom jako, oni dají najevo, tak je to vlastně i radost moje, takže je to vlastně náký i sebe... jak bych to řekl, sebe... sebenaplnění, sebenaplnění Někaké práce, která má smysl.*“ Podle lektorovy výpovědi se můžeme domnívat, že jeho motivací pro práci s loutkou u seniorů je pocit sebenaplnění z práce, která má smysl.

„*Málokdo si uvědomuje, že nezištným dáváním člověk sám často získává mnohem víc než obdarovaný. Takové dávání zlepšuje naladění, dodává našemu životu hlubší smysl, a dokonce příznivě působí na intelekt: rozjasňuje se nám v hlavě, otevírá se nám obzor, vidíme vše v širších souvislostech*“ (Suchý & Náhlovský, 2012, s. 96). Lektor si

uvědomuje, že prací s loutkou se seniory obohacuje také sebe. Vnímá u sebe přívaly radosti či rozněžněnosti nad tím, že může někomu zprostředkovat objetí a že může dopřát jiným lidem příjemný pocit.

4.5.3 Popis tématu: Příchod loutky vyvolá změnu

Na začátku senioři sedí v půlkruhu a my lektori, popisuje lektor, přicházíme k nim a vidíme „...*ty obličejte těch seniorů, kteří vůbec neví, co se bude dít, ...*“ Sedí a moc výrazu ve tváři nemají. „*A v momentě jako když na úvod přijde ta první loutka, tak vždycky vidím jako tu změnu, změnu v tom obličejí těch lidí a všichni se usmívají, všichni jsou jako překvapení a najednou se začne jakoby šumět všechno v sále, začnou se jako mluvit se navzájem ty lidi a povídat si o tom a podobně.*“ Senioři se tedy s příchodem jakoby probouzejí a začínají být aktivnější.

4.5.4 Popis tématu: Loutka jedná

Loutka přichází k seniorům a začíná jednat. Přichází s nějakým charakterem a komunikuje se seniory. Umění komunikovat ji staví do nové pozice, kdy se zapomíná, že loutka je vlastně pouhá věc.

a) Od hračky k osobnosti

Lektor si myslí, že senioři „...*berou jako hračku, tu loutku, ale v momentě, kdy zjistí, že ta loutka s nima mluví, komunikuje a vlastně si s nima podá ruku, povídá si s nima, mává na ně, tancuje s nima, zpívá si s nima a já nevím, co všechno, tak ji začnou postupem času programu brát jako tu osobnost, charakter, začnou ho brát jako člověka ...*“ Od toho okamžiku se zapomíná na to, že loutka je opravdu jenom hračka. Pro seniory se loutka stává, v okamžiku, kdy s nimi začíná jednat, osobností, více viz podkapitola Loutka jako osobnost. Například „...*při té individuální práci s tím klientem, tak tam jde taky vidět, že v momentě, kdy prostě vezmu tu loutku a dám ji na klín tomu člověku, tak ten senior se začne usmívat, začne to brát všechno pozitivně, co se týče té loutky, hnedka se dotýká té loutky, chce se dotknout hnedka a přistupuje k té loutce jako k člověku, jako k osobnosti.*“ Komunikace s loutkou se stává komunikací dvou osobností, které k sobě přistupují se vzájemným respektem. Lektor komentuje jednu z fotografií: „*Tady vidím, že to je, to je. To je právě ten běžnej, to je takovej ten běžnej*

kontakt, kdy ta loutka tam prostě je s tím člověkem a ten člověk ho i bere jako, jako osobnost, jako charakter, no, že vlastně tam jen tak spolu seděj, ale přitom vnímají se navzájem.“³⁴

4.5.5 Popis tématu: Dotek

„Mmm, tak dotek, dotek, dotek je myslím jedna z těch hlavních věcí, proč využíváme loutky. Myslím si, že to je vlastně jakoby, že to je to nejdůležitější v rámci toho programu a je to i nejintenzivnější, co se týče nějaké emocionality toho programu.“ Téma dotek provázelo celý rozhovor a je velmi obsáhlé. Téma se dělí do několika podtémat, které se zabývají jednotlivými věcmi, které jsou s dotekem seniora s loutkou úzce spojeny.

a) Potřeba doteku

Lektor z reakcí seniorů pociťuje, že mají určitou touhu po doteku. Usuzuje tak podle toho, jak se senioři různým způsobem loutky aktivně dotýkají. Je to *„...jakoby ta potřeba, že vlastně oni automaticky ta loutka tam je, a oni automaticky chytají hned tu loutku. Hned jdou do toho kontaktu. Vůbec se toho nebojí. Takže možná nějaká jako potřeba nebo nějaká chůť možná toho doteku. Vlastně si to ani neuvědomují, ale podvědomě jako ten dotek vyhledávají.“* Lektor vnímá určitou touhu po doteku, která může být podvědomá a kterou může nastartovat právě setkání s loutkou. Potřebu doteku můžeme vidět v tom, že jsou senioři *„...rádi, když si za nima přijde (pozn. loutka) sednout, sedí jim na klíně, oni ji hladí, stane se, že jí dají pusku, hladí ho po hlavě, třeba například loutku dědy.“*

b) Radost z doteku

„A vlastně ten dotyk v nich může vyvolat, co vidím, je radost. Základní emoce, kterou vidím z toho dotyku těch lidí, tak je radost. Mají prostě radost.“ Senioři si užívají blízkost loutky a pocit toho doteku. Podle výpovědi lektora můžeme předpokládat, že dotek přináší seniorovi radost. Je to tedy zase jiný pohled na zdroj radosti, na kterou jsme se zatím dívali čistě z pohledu loutek. Nyní se objevuje, že radost je navázaná na dotek a není zde řečeno, jestli je důležité, že dotek nabízí loutka. Můžeme usuzovat, že jde o dotek samotný. *„Tady vidím právě radost z toho doteku. Ale spíš bych to viděl*

³⁴ Příloha č. 2 – Obrázek 6

jako vnitřní prožitek, že to ani paní nedává tolik najevo, ale jde to vidět, že prostě ta radost tam je. Že prostě vnímá. “³⁵

c) Aktivní kontakt

Loutka přichází k seniorovi s nabídkou kontaktu a „...kolikrát je to tak, že ne ta loutka je chce objímat, ale ti senioři automaticky tu loutku objímají, ...“ Senioři někdy projeví svou aktivitu dříve, než jim vůbec stihne loutka nabídnout možnost blízkého kontaktu s ní. Někteří se na kontakt s ní vyloženě těší a sami tento kontakt s loutkou začnou. „To je právě to pohlázení, kdy vlastně to není kontakt, že je příjemnej ten kontakt, ale tady je pro mě vlastně to, že ten aktivní kontakt, ve smyslu, že, že ho dává ta paní. Ta paní dává ten kontakt té loutce, a ne loutka té paní.“³⁶

4.5.6 Popis tématu: Vztah k loutce

Senioři si během chvíle dokáží vytvořit určitý vztah k loutce nebo alespoň k loutce přistupují tak, jako by k ní měli nějaký vztah. Lektor u prohlížení fotografií u jedné poznamenal: „To je prostě, to je láska.“³⁷

a) Kamarádství s loutkou

Senioři ze začátku nevědí, jak přistupovat k setkání s loutkou. Je mezi nimi jisté očekávání i nejistota. Ta se ovšem během prvního kontaktu ztrácí. „Že vlastně, že vlastně zjistí, že to jsou jako kamarádi, že jsou, že vlastně jsou to přátelé těch, jako jsou to loutky samozřejmě, ale jakoby, že jsou to jakoby hodný postavičky, který, který jim tam přišly udělat radost. A oni se k nim chovají úplně stejně. Spokorou k nim přistupují a ten dotyk vlastně je odměnou pro ty seniory.“ Senioři vnímají, že loutka je k nim přátelská, rádi to přijímají a stejné chování loutkám vracejí. „Tady vidím něký kamarádství jako, že vidím radost, jako že ji bere jako kamarádku.“³⁸

³⁵ Příloha č. 2 – Obrázek 17

³⁶ Příloha č. 2 – Obrázek 12

³⁷ Příloha č. 2 – Obrázek 7

³⁸ Příloha č. 2 – Obrázek 19

4.5.7 Popis tématu: Důvěra

Aby se senioři plně otevřeli komunikaci s loutkou, tak se musí cítit bezpečně. Musí v místnosti panovat bezpečná atmosféra a senioři musí mít k loutkám důvěru.

a) Budování důvěry

Budování důvěry je velice důležité, protože „...na začátku je ta důvěra, podle mě, úplně nejmenší a vlastně celý ten program ta důvěra takhle jako stoupá. A vlastně stane se, že nakonci ta reakce těch seniorů může být mnohem vřelejší na ty loutky než na začátku.“ Pokud chybí důvěra seniorů vůči loutkám, tak se senioři neuvolní a nevyužijí plně to, co jim loutka nabízí. Nevyužijí plně blízký kontakt a dotek. „A ten humor je tam důležitý pro, možná i pro to navození důvěry a nějaké dobré atmosféry bezpečné, která tam jako má vzniknout.“

4.5.8 Popis tématu: Zvědavost

„Pak bych dal možná, nějaká jako zvědavost. Že vlastně oni často jako prozkoumávají tu loutku jako hodně, že se snaží.“ Senioři jsou vůči loutce velice zvědaví. Jsou zvědaví na setkání s ní, jak s nimi bude jednat, ale také na to, jak vypadá, pohybuje se, a jak je zhotovená. Tato zvědavost udržuje pozornost seniorů: „...jsem se zaměřil na ty pány vzadu, že to je taková jako očekávání, zvědavost, jako na tu reakci, co ta loutka udělá, jak bude reagovat dál.“³⁹ S tou zvědavostí tu loutku očekávají i s ní komunikují. „Tady vidím právě to, ta zvědavost, jak tahá za nitky pán, takže prostě je zvědavej na tu loutku.“⁴⁰

³⁹ Příloha č. 2 – Obrázek 15

⁴⁰ Příloha č. 2 – Obrázek 14

4.6 Analýza společných témat

Při společné analýze jsem chtěl vyložit problematiku z více perspektiv. Nahlížel jsem na témata z odlišných úhlů pohledu a objevil jsem témata, která prolínají zkušenost respondentů. Témata a podtémata, která vznikla ze společné analýzy všech případů, vychází z témat jednotlivých případů a není tedy zapotřebí je opět podporovat citacemi respondentů.

Tabulka č. 1 – Společná témata a podtémata

Společná témata a podtémata		R1	R2	R3	R4
1.	Radost	X	X	X	X
2.	Dotek				
a.	Chybějící fyzický kontakt	X		X	X
b.	Důležitost doteku	X	X	X	X
3.	Vizuál loutky	X	X		X
4.	Humor	X	X	X	X
5.	Nečekaná reakce		X	X	X
6.	Odlišnost od normálního života				
a.	Zpestření života	X	X	X	X
b.	Jiný svět	X		X	
c.	Probuzení	X	X		X

Nejvýraznější témata, která se při společné analýze všech případů objevila, jsem pojmenoval Radost a Dotek. Z důvodu důležitosti, která těmto tématům byla respondenty dána, jsem uznal za vhodné se věnovat jejich popisu v nepoměru vůči ostatním tématům.

4.6.1 Radost

Radost se stala ústředním tématem pro všechny případy. Respondenti se shodli na tom, že při setkání seniora s loutkou se u seniorů jednoznačně objevuje radost. Tato radost vzniká při pohledu na loutku a při přímé interakci s loutkou. Přímá interakce se dá rozdělit na komunikování s loutkou a na fyzický kontakt. Seniorsy většinou naplní radost, když k nim loutka přijde do klína a začne jim věnovat svoji plnou pozornost. Seniorka vnímala u ostatních seniorů nějakou touhu po radosti. Pociťovala, že se senioři touží radovat a že jenom potřebují něco, co tuto radost odstartuje. Můžeme se tedy domnívat, že se loutka stala spínačem radosti a uvolnila u seniorů vylití pozitivních emocí.

Radost byla respondenty viděna v různých projevech seniorů. Zda projevy opravdu byly vyjádřením radosti můžeme posoudit podle Ribotova rozdělení projevů radosti. Slovy Nakonečného (2000, s. 248): „*Rozeznává se však pasivní a aktivní radost: pasivní má povahu klidného, tichého přijímání, vyjadřuje jakýsi druh dojetí, při kterém mohou subjektu i stékat slzy z očí; aktivní radost se naopak projevuje pohybovým neklidem a tendencí sdělovat radost ostatním, vystavovat ji, mluvit o radostné události.*“ Seniorka popisovala, že jejímu kolegovi během objímání loutky dokonce vyhrkly slzy. Komentovala to tím, že si ani nedokáže představit, co dotek s loutkou může s člověkem v jejich životní fázi udělat. Můžeme tedy usuzovat, že slzy byly projevem pasivní radosti. Lektor zmiňoval, že po příchodu loutky mezi seniorsy, se senioři začali více pohybovat a začali se mezi sebou bavit. U tohoto projevu můžeme předpokládat, že se jednalo o projev aktivní radosti. Projevy radosti během setkání s loutkou můžeme potvrdit.

Můžeme rozlišovat biologickou a sociální funkci radosti. Biologická funkce se projevuje významnými účinky na fungování člověka – především usnadňuje komunikativnost a posiluje sociální otevřenost. Respondenti vnímali, že se senioři stávali během programů více otevřenými a že s loutkou komunikovali i ti, kteří obvykle nekomunikují. Tuto změnu v projevech seniorů můžeme přisuzovat radosti, která setkání s loutkou doprovázela. Nemůžeme ovšem říci, že tyto projevy odstartovaly loutky. Podle předchozího odstavce můžeme usuzovat, že radost, která tyto projevy způsobila, byla vyvolána setkáním s loutkou. Propojení otevřenosti s pocity radosti

potvrzuje také fakt, že smutný člověk se uzavírá do sebe, ale člověk prožívající radost se stává vůči světu otevřeným. Biologickou funkcí radosti je také nabízené ulehčení od nepříjemných zážitků. Smích, který často radost doprovází, je sociální podnět, který se přenáší z jednoho člověka na druhého. Setkání seniorů s loutkou probíhá vždy ve skupině. Můžeme předpokládat, že radost nevzniká uvnitř každého seniora, ale že se přenáší také z člověka na člověka. Ve fenomenologických popisech radosti se objevují pocity moci, vitality a sebedůvěry. Během setkání seniorů s loutkou se stávají senioři vitálnějšími a z jejich otevřenosti vůči odpovídání na různé otázky beze strachu ze špatné odpovědi můžeme předpokládat, že pocítují také v danou chvíli vyšší sebedůvěru. Další funkcí radosti je učinit život snesitelnějším a ulehčit člověku od starostí každodenního života. I tato funkce se ve výpovědích respondentů potvrzuje. Senioři, dle respondentů, zapomínají během programů na jejich běžné starosti a jsou vytržení pro danou chvíli z jejich, mnohdy ponurých, životů (Izard, 1981).

4.6.2 Dotek

a) Chybějící fyzický kontakt

Fyzický kontakt lidem v domově, podle tří respondentů, jednoznačně chybí. To se dá usoudit z reakcí seniorů na loutky, které respondenti viděli. Seniorka pocítuje, že v domově moc toho fyzického kontaktu nemají a že jediný fyzický kontakt za poslední dobu měla právě s loutkou. Tento nedostatek kontaktu potvrdila také aktivizační pracovnice, která právě ve zmíněném domově pracuje. Lektor vnímá, že senioři často navazují s loutkou fyzický kontakt sami od sebe. Tento aktivní kontakt svědčí právě o jeho nedostatku. Senioři se těší, až loutka přijde k nim a až s ní budou moci navázat právě fyzický kontakt.

Senioři, „*kterým se dostává ujišťujících doteků, jsou pozitivněji naladěni a všeobecně se jim daří lépe než těm, kterých se nikdo nedotýká. Dotek je jednoduše základním jazykem života a to, co platí pro malé děti a starší lidi, platí stejnou měrou pro nás pro všechny*“ (Nevolová, 2015, s. 37). Nedostatek fyzického kontaktu může mít neblahý dopad na náladu seniora. Když tedy dotek vede k pozitivnější náladě, tak můžeme předpokládat, že právě dotek s loutkou může být hlavním zdrojem radosti a napomáhá vzniku příjemné atmosféry, která se během programu vytváří.

b) Důležitost doteku

Na důležitosti doteku se shodli všichni respondenti. Sociální pracovnice, která se nezmínila o nedostatku fyzického kontaktu, přiřazuje doteku velikou důležitost a myslí si, že právě fyzický kontakt je v jejich domově se zvláštním režimem skoro to nejpodstatnější. Téma programu a důraz na vzpomínání posouvá na druhou kolej a vyzdvihuje fyzický kontakt, kterého si na programu váží. Seniorka se smíchem poukazovala na to, že takové objetí loutky dědečka naplní seniora takovou radostí, že z ní žije třeba až do dalšího setkání. Aktivizační pracovnice dává doteku velkou důležitost, protože si jím senioři nahrazují právě to, co jim chybí. Lektor zmiňuje, že jedním z hlavních důvodů, proč se v práci se seniory využívají loutky, je právě ta možnost doteku.

Oxytocin, hormon štěstí, se uvolňuje doteky a je spojen s pocity lásky, něhy a stavem štěstí, více viz podkapitola Fyzický kontakt (srov. Nevolová, 2015). Respondenti popisovali, že u seniorů mnohdy zaznamenali pocity něhy a štěstí. Lektor dokonce popisuje moment, kdy senior políbil loutku, jako projev lásky. Z těchto výpovědí můžeme usoudit, že dotek s loutkou dokázal vyprodukovat hormon oxytocin, který je s těmito pocity spjat. Respondenti se shodli, že dotek s loutkou nedokáže nahradit fyzický kontakt s člověkem. To vyvrátit jistě nemůžeme, ale můžeme se domnívat, že dotek s loutkou dokáže u seniora vyvolat podobné pocity jako dotek s člověkem.

V podkapitole Fyzický kontakt jsem zmiňoval tři body z desatera důvodů proč se objímat. Zmíněné důvody připisovaly objetí schopnost navozovat důvěru a pocit bezpečí, produkovat oxytocin zmírňující pocity osamělosti a izolace a zvyšovat hladinu serotoninu, který má vliv na dobrou náladu. Důvěra a pocit bezpečí byla respondenty zmiňována. Můžeme se ptát, jestli právě blízký fyzický kontakt přispěl k této důvěře a pocitům bezpečí. Objekt s loutkou probíhá v poslední fázi programu, ale respondenti vnímali, že důvěra narůstá během programu. Nemůžeme tedy potvrdit výrazný vliv objetí na důvěru, která vznikla během programu. Můžeme se ovšem domnívat, že důvěru posiloval i jiný druh doteku a že na vznik důvěry měl vliv ještě jiný faktor. Druhý důvod podporující důležitost objetí mluví o produkci oxytocinu. Respondenti zmiňovali, že jedním z přínosů programů je ztráta nebo přerušení pocitů osamělosti a izolace. Podle výpovědí respondentů, můžeme předpokládat, že blízký fyzický dotek

nabízený loutkami během programu, mimo objetí také doteky a hlazení, má pozitivní vliv na zmíněné pocity osamělosti a izolace. Pozitivní vliv na osamělost a izolaci má ovšem dotek, a ne přítomnost loutky. Na druhou stranu můžeme konstatovat, že loutka dokáže nabídnout takový dotek, který dokáže vyvolat produkci oxytocinu a má tak pozitivní vliv na pocity seniorů. Vliv delšího objetí na trvalou dobrou náladu nemůžeme, dle získaných dat, ani potvrdit ani vyvrátit. Seniorka a aktivizační pracovnice mluvily o přesahu, který setkání s loutkou nabízí. Tento přesah byl ovšem přisuzován radosti, kterou si senioři z programu odnášeli. Co bylo ovšem hlavním zdrojem této radosti nevíme. Oproti tomu sociální pracovnice z domova se zvláštním režimem se vyjadřovala jasně, že u seniorů s demencí je důležitý daný okamžik a žádný přesah se očekávat nemůže (srov. Nevolová, 2015).

4.6.3 Vizuál loutky

Kromě aktivizační pracovnice, která se k vizuálu loutky vůbec nevyjádřila, si všichni myslí, že velikou roli hraje vizuální zpracování loutky. Jak loutka vypadá, jak se tváří nebo jak se pohybuje, to všechno ovlivňuje následnou reakci seniora na ni. Lektor si všímá, že s každou loutkou se pracuje úplně jinak. Vnímá, že vizuální stránka loutky určuje, jaký bude mít loutka u seniora úspěch a jaký na něj bude mít vliv. Sociální pracovnice oceňuje laskavý výraz v obličeji, který vyloženě vybízí k interakci s danou loutkou. Seniorka vyzdvihuje krásu loutek, kdy seniora těší, že ji může sledovat.

4.6.4 Humor

Humor vede k radosti, k úsměvu, k uvolnění a k navození příjemné atmosféry. Všechny tyto výhody humoru jsou si všichni respondenti vědomi a velmi tedy oceňují humor, který celé setkání s loutkou provází. Sociální pracovnice tvrdí, že jí se osobně nejvíce líbily právě ty „vtípky“ a ta forma nadlehčeného humoru. Aktivizační pracovnice vnímá, že humor vede seniory k smíchu a k zapomnění na starosti běžných dní. Lektor sleduje vývoj humoru od úplného začátku metody ASPL, kdy humor v programech vůbec nebyl. Vnímá však, jak se postupně stává nedílnou a nepostradatelnou součástí programů.

4.6.5 Nečekaná reakce

Kromě seniorky, která je jedinou členkou cílové skupiny seniorů, byli všichni překvapeni z toho, jak někteří senioři jednali a reagovali na loutky. Seniorka všechny reakce seniorů chápala a dokázala si je odůvodnit. Zatím, co zbylí respondenti byli opakovaně překvapováni. Sociální pracovnice toto překvapení popisuje jako objevování neznámých stránek seniora. Aktivizační pracovnice zase neočekávala, že senioři budou s loutkou tak vřele komunikovat a že s ní budou navazovat takovou blízkost. Lektor zase přicházel k seniorům s nějakým očekáváním podle toho, jak se tvářili, a senioři jej překvapovali jejich obratem k aktivitě, kdy se na loutku začali usmívat a začali s ní živě komunikovat. Všichni respondenti, mimo seniorku, tedy zažili pocit naprostého překvapení, kdy senioři reagovali na loutky naprosto nepředvídatelně a tak, jak by to od nich nikdy nečekali.

4.6.6 Odlišnost od normálního života

a) Zpestření života

Všichni respondenti vidí v setkání s loutkou nějaké zpestření života. Seniorka si uvědomuje, že život v domově pro seniory není tak pestrý jako život, který žila předtím. Z tohoto důvodu je ráda za každou změnu, která ji potěší. Právě změna stereotypu, který v životech seniorů v domovech často vystupuje, je přínos, který oceňuje také aktivizační pracovnice. Lektor vnímá své působení s loutkou u seniorů jako nabídku možnosti aktivního strávení určitého času. Během tohoto času se snaží pozitivně ovlivňovat seniory a snaží se jim přinést zajímavou činnost či setkání, které je může potěšit.

b) Jiný svět

Seniorka a aktivizační pracovnice vnímají návštěvu loutek za takové setkání se s novým rozměrem, s novou dimenzí či světem, se kterým se běžně nesetkávají. Loutky seniory odvádějí od jejich normálních životů a přivádějí je do takového jiného světa, který se zcela liší od toho, který v domově prožívají. Je to takové vytržení z každodennosti. Loutka přináší zprávu z virtuálního světa, který senioři nemohou prožít. Toto setkání s virtuálním světem oceňuje i seniorka, která vnímá, že má ještě dostatek styku s reálným světem. Je zajímavé, že tento nový rozměr popisují respondentky, které pocházejí ze stejného domova a dobře se znají. Zbylí dva respondenti se nikde o nějaké

jiné dimenzi nebo světě nezmiňují. Vnímají návštěvu s loutkou jako vytržení z každodennosti, ale ne jako nabídku něčeho tak vzdáleného jejich životům.

c) Probuzení

Setkání s loutkou na seniory působí a vybízí je k aktivitě. Není to nucení k aktivitě, ale jedná se o nabídku aktivity, která seniora láká a on se na ni těší. Tato aktivita má na seniory veliký vliv. Seniorka to popisuje jako takové probuzení z letargie. Probuzení ze stereotypu, který senioři v domově zažívají. Setkání s loutkou, dle seniorky, se stává impulsem ve stáří a iniciuje seniora k radostným stavům. Je to tak silný impuls, že i „chlapa“, který nemá k těm loutkám takový vztah jako „ženská“, tak jej to z té letargie probudí. Sociální pracovnice popisuje moment probuzení ve vztahu k emocím. Vnímá, že se senior otevře a probudí v sobě zase pocity radosti. Lektor popisuje smyslové probuzení seniora, když se dostává do interakce s loutkou. Senior začíná plně vnímat, rozzáří se a začíná s loutkou jednat. Každý respondent tedy probuzení vnímá jinak, ale pokaždé se jedná o probuzení, které má pozitivní dopad na aktivitu seniora.

4.7 Shrnutí závěrů výzkumu

Výzkum mé diplomové práce byl založen na výzkumné otázce ptající se po potenciálu loutky v rámci aktivizace seniorů. Zdrojem dat se staly polostrukturované rozhovory se čtyřmi respondenty – se seniorkou s přímou zkušeností ze setkání s loutkou, se sociální pracovnící v roli pozorovatelky, s aktivizační pracovnící v roli pozorovatelky a s lektorem ASPL z pohledu zpoza loutky. Ke zjištění potenciálu loutky u seniorů jsem využil zkušeností lidí, kteří se s loutkou u seniorů setkali. Na setkání s loutkou je nahlíženo ze tří stran – respondent jedná s loutkou, respondent pozoruje jednajícího klienta s loutkou a respondent zprostředkovává setkání s loutkou seniorovi v roli loutkoherce. Tyto odlišné zkušenosti jsem analyzoval pomocí interpretativní fenomenologické analýzy (IPA). Vedlejšími výzkumnými otázkami jsou: Jak je loutka přijímána seniory a jak na ni reagují? Probouzí setkání seniorů s loutkou nějaké emoce?

První z výzkumných otázek se zaměřuje na to, jak senioři loutku přijímají a reagují na ni. Respondenti se shodli na tom, že senioři loutku přijímají s velkým očekáváním a těší se na setkání s ní. Senioři k loutce přistupují jako k osobnosti a podle toho s ní jednají. Loutka je přijímána jako někdo, kdo k nim přišel, aby je potěšil a zpestřil jejich stereotypní život. Senioři jsou moc rádi, když k nim loutka přijde do klína a naváže s nimi individuální interakci. Někteří loutku považují za kamaráda nebo za svého vnuka. Negativní reakce na loutku jsou ojedinělé a není u nich jasné, jestli jsou vyvolané loutkou, lektorem nebo něčím jiným.

Další výzkumná otázka sleduje, jestli přináší práce s loutkou u seniorů nějaké výhody. Respondenti se shodují na tom, že setkání s loutkou je něco neobvyklého, co dokáže dostat seniora ze své každodennosti a ze svých stereotypů. Největší přínos loutky je viděn v nabízeném blízkém fyzickém kontaktu, kdy loutka přichází se seniorem do individuální interakce. Senior si s loutkou podává ruku na přivítanou a mnohdy se následně nechá loutkou pohladit či obejmout. Důležitost pohladení a obejmutí vnímají všichni respondenti velice silně. Když loutka přijde k seniorovi do klína, tak se senioři často rozzáří a začnou s loutkou komunikovat proti očekávání respondentů. Senioři se začínají usmívat a jsou plni radosti. Tuto radost umocňuje humor, který celý program doprovází, a který je, zvláště podle sociální pracovnice, jednou z nejdůležitějších věcí.

Celková pozitivní atmosféra, která se během programu vytvoří má pozitivní vliv na pocity seniorů. Celé setkání navozuje u seniorů pozitivní emoce. „*Pozitivní emoce produkují oživující substance, které působí příznivě na fyzické a psychické zdraví i na intelekt. Vuvědomělé podpoře pozitivních emocí má člověk k dispozici účinný prostředek prevence všech možných zdravotních nepříjemností i životních malérů, a to zcela zdarma. Pozitivní emoce spolu s optimismem jsou dost možná tím rozhodujícím faktorem, který působí na naše zdraví*“ (Suchý & Náhlovský, 2012, s. 18). Sociální pracovníce se zaměřuje na aktuální prožitek, který je u seniorů v domově se zvláštním režimem asi tím nejdůležitějším. Nesnaží se hledat přesah, ale cílem pro ni je aktuální radost, kterou vnímá u svých klientů. Další výhodou loutek je zjednodušená komunikace se seniory. Mnohým seniorům lidé nějakým způsobem ublížili a oni k nim již nemají důvěru. Respondenti vnímají, že kdybychom k seniorům přišli bez loutek, měli bychom veliký problém udržet jejich pozornost po tak dlouhý program a komunikovat s některými seniory. Přínos loutky pro zjednodušení komunikace je nesporný. Respondenti dále vyzdvihují přístup loutek k seniorům a jejich jednání, které je podpořeno empatií loutkoherců.

Odpovědí na otázku ptající se po nevýhodách loutky v rámci práce se seniory je fakt, že žádný z respondentů si není vědom nevýhod, které s loutkou souvisejí.

Výzkumná otázka ptající se po roli fyzického kontaktu s loutkou dostává jasnou odpověď, že je jedním z nejdůležitějších. Fyzický kontakt, přesněji dotek, je vnímán jako důležitá složka, která nesmí při setkání se seniorem chybět. Loutka nabízí podání ruky, pohlazení, obejmutí nebo políbení. Tento dotek je opětován a občas i aktivně nabízen. Senioři očekávají loutku a její příchod z touhy po doteku. Těší se, až k nim loutka přijde do klína a oni s ní budou moci navázat fyzický kontakt. Tento fyzický kontakt nemůže nahradit kontakt s člověkem, ale v danou chvíli to tak může vypadat. Dotek s loutkou přinese potěšení a nabídne seniorovi kontakt, který mu chybí. Kdyby loutky nenavazovaly blízký fyzický kontakt, tak by nenaplnily potenciál, který v této oblasti mají. Senioři si s loutkami vždy rádi vymění nějaký fyzický kontakt a z toho můžeme usuzovat, že je pro ně opravdu důležitý.

Jaký potenciál má loutka v rámci aktivizace seniorů?

Loutka nabízí zjednodušenou komunikaci se seniorem a vytváří dobrou příležitost především uzavřeným lidem, kteří se loutce otevírají a komunikují s ní. Loutka k seniorům přichází jako osobnost a stává se jím rovnocenným partnerem, kamarádem nebo vnukem. Komunikace s loutkou tedy přináší seniorovi příjemné emoce a naplňuje je radostí. Během interakce senioři navazují s loutkou fyzický kontakt, kterého se jim běžně nedostává, a zaplňují si jím prázdnotu, kterou v této oblasti mají. Setkání s loutkou, se vším, co obsahuje, zpestřuje stereotypní život v domově pro seniory a nabízí zapomenutí na každodenní starosti.

4.8 Sebereflexe výzkumníka

Sebereflexi výzkumníka přikládám velikou důležitost, protože svoji roli výzkumníka vnímám jako faktor, který silně ovlivňoval celý výzkum od jeho začátku až po závěrečnou interpretaci získaných dat. Svoji sebereflexi jsem se rozhodl rozdělit do tří částí. V těchto částech se zaměřím na to, jak moje osobnost ovlivňovala výzkum od jeho začátku až po závěr. Sebereflexi jsem rozdělil na části: Vztah k tématu, Sběr dat a Analýza a interpretace dat.

Vztah k tématu

Moje zaujatost vůči tématu je o to větší, že jsem se rozhodl podrobit výzkumu práci s loutkou u seniorů, kterou jsem se svým kolegou vymyslel. Loutka u seniora je tedy téma, kterým se zabývám od jeho začátku až po současnost. Tato skutečnost určuje moji velkou náklonost k tématu. Pociťoval jsem obrovský rozdíl oproti tomu, když jsem dělal výzkum pro svou bakalářskou práci, kde jsem zkoumal přínos Dámského klubu na Vesně na jeho členky. V tomto výzkumu jsem působil jako třetí strana, která je od tématu citově oproštěna a může se tedy na téma dívat s odstupem. Tohoto odstupu se mi těžko dosahovalo při výzkumu týkajícího se loutky u seniora, kdy mi chyběl nestranný náhled zvenčí, protože jsem přímou součástí výzkumu a zkoumám téma, které je mi osobně blízké, ne-li nejbližší. Moje náklonnost k tématu se objevovala ve všech částech výzkumu. Na druhou stranu moje plné uvědomění mé náklonnosti mi pomáhalo kriticky nahlížet na to, jak se na výzkum dívám.

Sběr dat

Při sběru dat jsem hodně bojoval s tím, abych nenaváděl respondenty k tomu, co chci slyšet. Od začátku mé práce s loutkou u seniorů jsem si utvořil nějaké závěry o tom, jak loutka u seniorů funguje. Tyto závěry jsem se pochopitelně, z lidského hlediska, snažil dostat do výzkumu. Toho jsem mohl docílit směřováním respondentů k tomu, čemu přikládám důležitost. Toto tíhnutí ke svým tématům jsem si ovšem plně uvědomoval a mohl jsem si hlídat, abych respondenty při rozhovorech neovlivňoval. Myslím si, že se mně to částečně podařilo, ale rozhodně ne zcela. Několikrát jsem se během rozhovoru přistihl u toho, že otázka, kterou jsem položil, je navádějící a ptá se na přímou věc. Tím

jsem si zkomplikoval následnou analýzu a interpretaci dat, kdy jsem musel kritičtěji nahlížet na výpovědi respondentů.

Analýza a interpretace dat

Jak jsem již zmínil, tak mé ovlivňování výpovědí respondentů během sběru dat mi ztížilo práci při analýze a interpretaci dat. Na výpovědi jsem se musel dívat v kontextu otázky, která jim předcházela. Během analýzy jsem objevil dokonce nějaká témata, která jsem musel vyřadit, jelikož do nich byl respondent částečně vmanipulován. Téma jsem tedy respondentovi „dal do úst“ a on jej přitom vůbec nevnímal. Hlavním z těchto témat bylo téma infantilnost. Od začátku naší práce s loutkou u seniorů se obávám toho, aby naše práce nepůsobila infantilně. Tento můj strach byl tak silný, že jsem měl potřebu k tomuto tématu všechny respondenty navádět. Téma sice vzniklo, ale žádný respondent jej nijak nevnímal a nepotvrdil jeho existenci, natož v hodnotné míře. Během analýzy jsem tedy našel témata, která jsem podrobil kritickému posouzení, jestli jsem jim dal vzniknout sám nebo je vnímali respondenti. Po tomto posouzení jsem vytvořil konečný soupis témat a přešel jsem k interpretaci témat. Během interpretace témat jsem stále kontroloval svoje myšlenky a interpretace a ptal jsem se sám sebe, jestli se interpretace drží výpovědí respondentů nebo jestli interpretuji svoje myšlenky. Při volném přepisu citací respondentů jsem sklouzával ke zkreslování výpovědí a dosazování vlastních konstruktů. Větší vnímavosti vůči nepřesným interpretacím výpovědí respondentů vděčím tomu, že všechny respondenty již znám déle a lépe znám jejich způsob vyjadřování a jazykové kódy. Mohl jsem tedy lépe odhalovat význam, který respondenti svým výpovědím dávali. Během tvorby interpretací jsem došel k uvědomění si podstatné subjektivity, kterou jsem do výzkumu vkládal. Ze začátku jsem se pokoušel tuto subjektivitu hodně potlačovat, ale v průběhu jsem začal vnímat, že moje subjektivita hraje ve výzkumu svoji roli a není potřeba ji potlačovat. Můj osobní náhled může interpretace zase někam posunout. Interpretace zkušeností nejsou brány čistě z pohledu, jak respondenti danou situaci či zkušenost vnímali a jak ji dokázali pojmenovat, ale také z pohledu, jak je tato zkušenost vnímána někým jiným, v tomto případě mnou v roli výzkumníka.

4.9 Limity výzkumu

Výzkum negativně ovlivnila moje nedostatečná zkušenost s vedením rozhovorů. Jak jsem již zmínil v sebereflexi výzkumníka, často jsem pokládal navádějící otázky. Některé otázky byly uzavřené a neptaly se tedy po tom, jak respondent nějakou věc vnímal, ale zaměřovaly se na to, co vnímám já. Respondenti se tedy vyjadřovali jenom k tomu, jestli to vnímají stejně jako já nebo ne.

Dalším limitem je nezrealizování všech fází analýzy IPA. Nevyužil jsem možnosti supervize respondenta, která mně mohla nabídnout zpětnou vazbu k vlastní interpretaci výpovědí. Zpětnou vazbou jsem mohl zamezit případným nepřesným interpretacím. Na začátku analýzy jsem se supervizí respondentů počítal, ale poté jsem se nikdy nedostal do fáze, ve které bych chtěl interpretace dat respondentům ukázat. Ve chvíli, kdy jsem byl s interpretací již vcelku spokojený, bylo už pozdě.

Limitem může být také délka rozhovorů. Ve výzkumu jsem analyzoval čtyři rozhovory, z nichž dva měly padesát minut, jeden čtyřicet minut a jeden jenom půl hodiny. Délka rozhovorů závisela na časových možnostech respondentů a na jejich způsobu odpovídání. Rozhovory ovšem nabídly i přes jejich kratší délku dostatek témat a podtémat.

Závěr

Diplomová práce pojednává o aktivizaci seniorů pomocí loutek. Snaží se o teoretické ukotvení této metody a její komplexní popis. Tímto se zabývá druhá kapitola, která popisuje všechny zásady a principy metody a následně jim dává jasnou strukturalizaci.

Cílem diplomové práce bylo popsat potenciál využití loutek v rámci aktivizace seniorů. Tento cíl jsem naplnil pomocí empirického výzkumu, který byl založen na čtyřech polostrukturovaných rozhovorech zaměřujících se na zkušenost ze setkání loutky se seniorem. Po následné transkripci rozhovorů jsem přistoupil k analýze dat. Přístupoval jsem zvláště k jednotlivým případům a snažil jsem se vcítit do respondenta a jeho výpovědí, abych se dostal k významům, které do svých výpovědí vložil. Zodpovědný přístup k získaným datům dal vzniknout tématům a podtématům, která byla u všech případů velice nosná. Již samotná interpretace jednotlivých zkušeností má velikou výpovědní hodnotu. Následná společná analýza všech čtyř rozhovorů přinesla a zdůraznila již objevená téma, která se jednotlivými případy prolínala.

Analyzovaná témata částečně korespondovala s popisem metody ASPL z druhé kapitoly. Některá témata se objevila jako zcela nová, která metodu ASPL posunula a dala vzniknout novým podkapitolám a zejména novým principům a zásadám práce s loutkou u seniorů.

Získaná data podpořila komplexnost metody ASPL a ukotvila tuto metodu. Neočekávaným přínosem práce bylo definování mnoha výhod loutek v rámci aktivizace seniorů. Vzniklá témata jasně mluví v prospěch, který loutka může do setkání se seniorem přinést. Největší přínos byl vnímán v možnosti blízkého fyzického kontaktu, který loutka seniorovi nabízí. Dotek s loutkou nedokáže nahradit lidský dotek, ale dokáže přinést člověku podobnou radost a léčivé účinky. Radost je všeobjímajícím slovem, které provází program od příchodu loutek až po jejich odchod. Můžeme se domnívat, že radosti dává vzniknout právě dotek s loutkou, humor, který provází celou návštěvu loutek, vytržení z každodennosti nebo částečný myšlenkový návrat k dětství.

Potenciál loutky může být motivem pro využívání loutek ve více oblastech práce s lidmi. Domnívám se, že by loutka mohla být vhodným nástrojem sociální pedagogiky

pro svůj potenciál vůči zjednodušení komunikace, částečné náhrady lidského doteku nebo pro svoji schopnost přinášet radost. Radost a celkově pozitivní emoce, které jsou spojené se setkáním s loutkou, ovlivňuje psychické a fyzické zdraví. Již pro tento potenciál by měla být loutka uznána za vhodný nástroj pro práci s lidmi.

Použitá literatura

Buda (1985). In Nakonečný, M. (2000). *Lidské emoce*. Praha: Academia.

Buijssen, H. (2006). *Demence: průvodce pro rodinné příslušníky a pečovatele*. Praha: Portál.

Cohen (1998). In Janečková, H., & Vacková, M. (2010). *Reminiscence: využití vzpomínek při práci se seniory*. Praha: Portál.

Dubská, A. (2004). *Dvě století českého loutkářství: vývojové proměny českého loutkového divadla od poloviny 18. století do roku 1945*. V Praze: Akademie múzických umění.

Dvořák, J. (1997). *Herectví s loutkou*. Praha: Informační a poradenské středisko pro místní kulturu.

Emmison & Smith (2004). In Sztompka, P. (2007). *Vizuální sociologie: fotografie jako výzkumná metoda*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Glenner, J. A. (2012). *Péče o člověka s demencí*. Praha: Portál.

Izard, C. E. (1981). In Nakonečný, M. (2000). *Lidské emoce*. Praha: Academia.

Janečková, H., & Vacková, M. (2010). *Reminiscence: využití vzpomínek při práci se seniory*. Praha: Portál.

Larkin, Watts, & Clifton (2006). In Řiháček, T., Čermák, I., & Hytych, R. (2013). *Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy*. Brno: Masarykova univerzita.

Mátl, O., & Mátlová, M. (2015). *Zpráva o stavu demence*. Praha: Česká alzheimerovská společnost.

Nakonečný, M. (2000). *Lidské emoce*. Praha: Academia.

Nakonečný, M. (2014). *Motivace chování*. Praha: Stanislav Juhaňák – Triton.

Nevolová, M. (2015). *Dotýkání dovoleno!: jak zatočit s nedomazleností a být spokojený*. Praha: Grada.

Nørreklit (2006). In Řiháček, T., Čermák, I., & Hytych, R. (2013). *Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy*. Brno: Masarykova univerzita.

Pidman, V. (2007). *Demence*. Praha: Grada.

Richter, L. (1997). *Od předmětu k loutce, od loutky k divadlu: o vzniku a možnostech výpovědi loutky a loutkou*. Praha: IPOS-ARTAMA.

Rödl, O. (1976). *Loutkářství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

Řiháček, T., Čermák, I., & Hytych, R. (2013). *Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy*. Brno: Masarykova univerzita.

Sim (1997). In Špatenková, N., & Bolomská, B. (2011). *Reminiscenční terapie*. Praha: Galén.

Smith, J. A. (2004). In Řiháček, T., Čermák, I., & Hytych, R. (2013). *Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy*. Brno: Masarykova univerzita.

Smith, J. A., Flowers, P., & Larkin, M. (2009). *Interpretative phenomenological analysis: theory, method and research*. Los Angeles: SAGE.

Smith & Osborn (2003). In Řiháček, T., Čermák, I., & Hytych, R. (2013). *Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy*. Brno: Masarykova univerzita.

Smith & Osborn (2003). In Gulová, L., & Šíp, R. (eds.) (2013). *Výzkumné metody v pedagogickém praxi*. Praha: Grada.

Suchý, J., & Náhlovský, P. (2012). *Pozitivní emoce: jak je posilovat a rozvíjet v osobním i pracovním životě*. Praha: Grada Publishing.

Sztompka, P. (2007). *Vizuální sociologie: fotografie jako výzkumná metoda*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Šechtl, J., Malík, J., & Dvořák, J. (1978). *Svět loutek*. Hradec Králové: Kruh.

Špatenková, N., & Bolomská, B. (2011). *Reminiscenční terapie*. Praha: Galén.

Švaříček, R., & Šed'ová, K. (2007). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál.

Toman, I. (2010). *Motivace zvenčí je jako smrad* (2. vydání). Praha: Taxus International.

Woods a kol. (1992). In Janečková, H., & Vacková, M. (2010). *Reminiscence: využití vzpomínek při práci se seniory*. Praha: Portál.

Internetové zdroje

Český statistický úřad. (2014). *Senioři v ČR*. Praha: Český statistický úřad. Dostupné z <https://www.czso.cz/documents/10180/25627994/310035142d.pdf/f3dd5b37-69e4-454d-8f00-a5f944fa3f8a?version=1.0>

Přílohy

- 1. Příloha č. 1 – První zkušenost s loutkou u seniorů**
- 2. Příloha č. 2 – Fotografie využité v rozhovoru**
- 3. Příloha č. 3 – Rozhovor s respondentkou č. 1**
- 4. Příloha č. 4 – Rozhovor s respondentkou č. 2**
- 5. Příloha č. 5 – Rozhovor s respondentkou č. 3**
- 6. Příloha č. 6 – Rozhovor s respondentem č. 4**
- 7. Příloha č. 7 – Metodický list k programu Ta naše písnička česká**
- 8. Příloha č. 7 – Metodický list k programu Krásy naší vlasti**

Příloha č. 1 – První zkušenost s loutkou u seniorů

Když jsme s loutkami poprvé vyrazili do penzionu pro seniory, tak jsme neměli žádná očekávání. Říkali jsme si, že loutky jsou v této době brány za věci z let minulých, a proto jsme mysleli, že senioři se rádi podívají na hračky z jejich dětství. Věděli jsme, že loutkařská tradice v České republice byla velice silná a že se dříve obvykle chodilo na loutková představení. Chtěli jsme tedy dát příležitost seniorům zavzpomínat a podívat se na krásné loutky, které jsme měli s sebou. Senioři seděli podél stolu a čekali, co nastane. My jsme řekli, že jsme jim přinesli na podívání loutky. Vytáhli jsme loutky z vaků a každý jsme si jednu vzali do rukou. Pak jsme jednotlivě přicházeli k seniorům a ukazovali jsme jim dané loutky. Senioři ovšem loutku hned oslovili a začali s ní komunikovat. S tímto jsme nepočítali a ani jsme na to nebyli připraveni. Senioři započali interakci s loutkou a nám nezbylo nic jiného než na tuto hru přistoupit. V penzionu byla jedna Němka, která neuměla česky, a německy se s ní nikdo bavit nechtěl nebo neuměl. Němka byla proto věčně nevrlá a špatně se s ní pracovalo. Když přišel Lukáš s loutkou babičky k této paní, tak jsme se udivili. Němka si začala s babičkou povídat. Do teď nevíme, co babičce říkala, ale víme, že měla asi pětiminutový monolog v němčině směřovaný k babičce, která jenom přikyvovala. Další paní začala babičce vkládat do ruky tužku a učila ji psát. Vzala si do ruky babiččinu ručku s tužkou a začala ji vodit po papíře. Poté si vyzkoušela babičku také ovládat. Když jsme s loutkami obešli všechny seniory u stolu, tak jsme se vydali do druhého pokoje, kde byli klienti „upoutaní“ na lůžko. K jednomu z těchto klientů jsem přicházel s loutkou Kašpárka. Kašpárek pomalu kráčet po peřině směrem k seniorovi a já jsem očekával, kdy jej senior zastaví nebo jak se senior k loutce zachová. Senior začal brát loutku za provázky, poté za ruce, začal se na ni usmívat, a nakonec loutku políbil. Když jsme odcházeli z této návštěvy seniorů, tak jsme byli ovládání silnými emocemi. Nic takového jsme nečekali. Tato první zkušenost s loutkou u seniorů započala naši cestu k metodě Aktivizace seniorů pomocí loutek.

Příloha č. 2 – Fotografie využívané v rozhovoru

Obrázek 1

Obrázek 2

Obrázek 3

Obrázek 4

Obrázek 5

Obrázek 6

Obrázek 7

Obrázek 8

Obrázek 9

Obrázek 10

Obrázek 11

Obrázek 12

Obrázek 13

Obrázek 14

Obrázek 15

Obrázek 16

Obrázek 17

Obrázek 18

Obrázek 19

Obrázek 20

Obrázek 21

Obrázek 22

Obrázek 23

Obrázek 24

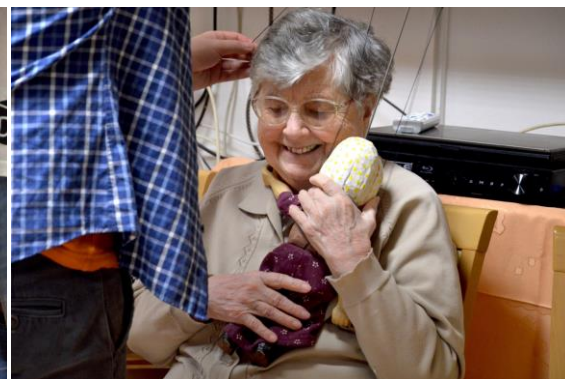
Obrázek 25

Obrázek 26

Obrázek 27

Obrázek 29

Obrázek 28

Obrázek 28

Příloha č. 3 – Rozhovor s respondentkou č. 1

Jak jsem již říkal, tak potřebuji svolení o tom...

Ano, pokusím se vám odpovědět ně náký ty otázky (zakašlaní) Pardon, ale říkám, že to není moje parketa. Já to budu brát jenom tak, jak to na mě působí ty loutky a co to v nás vzniká, jaké máme pocity, že jo, a máme radost z toho, že prostě jste si vzpomněli na nás, jako na starší lidi, ne úplně starý teda (zasmání se) a že nás přinášíte prostřednictvím těch loutek takovou radost. Protože ty loutky vlastně nám vyprávějí to, co vy cítíte a ony chudinky ty loutky musí všechno tak dopodrobna odpovídat to, co vy jim nakázete. Čili to je vlastně citová stránka toho loutkoherce, že? No.

Tak já budu rád, když to takhle vezmete, že to bude právě o tom, jak vy to vnímáte. Nejde o to, jak to vnímají ostatní, ale vy, jak jste se s tím setkala. Takže na začátku teda potřebuji ten váš souhlas, že ten rozhovor bude nahrávaný?

Todleto ještě nebylo nahrávaný?

To je už nahrávaný. Ale jenom, že s tím souhlasíte, že je nahrávaný.

No, když jste mě tak donutil (smích) a já jsem vám to prostřednictvím mailu slíbila, tak musím dodržet slovo, jako správnej člověk.

Tak to jsem moc rád a že ty data nebo ten rozhovor potom přepíšu, budu ho číst a budu si z něho vybírat pasáže....

A budete si vybírat jenom náký hodnotný odpovědi.

Což věřím, že budou všechny, ve vašem případě.

(Smích)

Na začátku budu mít pár otázek, ale pak to bude spíš volné povídání. Bude to rozhovor, který nebude založen na otázka odpověď, ale celkově povídání a doptávání se.

Ano.

Já bych asi na začátek jenom bych se zeptal kolikrát jste už se setkala, kolikrát jste byla na aktivizaci seniorů s loutkou? Jestli si vzpomínáte...

No tak, za mládí jsem jezdila do Prahy. Do toho herce pana Kiršnera, do divadla Hurvínka a Spejbla, ale taky ne moc často, protože jsem nebyla v Praze, že jo ...z Kladna a v té době, ještě před padesáti lety, tak ještě nebyl takovej provoz, abych se měla třeba měla možnost tam jezdit častěji. No a jinak si vzpomínám. To sem měla ještě své divadlo. To sem měla Kašpárka a Kalupinku, to založil v devatenáctém století pan Matěj Kopecký, že jo, a potom pokračoval, myslím, pan Skupa a s paní Hermínou Týrlovou. A na základě těchhle těch figurek se potom toho chytil, myslím, pan Hofmeister, který dělal to divadlo bratři v triku, divadlo bratři v triku, a to se potom dostal do podvědomí širšího povědomí, že nemuseli ty lidi jezdit do toho divadla, takže chodili na filmy a bylo to úžasný, protože i když nebyla taková ta ...počítačové triky, tak oni to kreslili tak, že každěj pohyb se musel nakreslit. Třeba, znáte to ne? Oni, když chtěli, aby šel, tak museli udělat x obrázků, aby udělal krok ten, ta figurka, a druhej krok a tak dále. A na základě toho, teď už je to myslím zapsaný do UNESCO, protože

...jak to tam bylo? Oni ta společnost UNESCO zapsala to jako ...jako ...jak se to řekne? (přemýšlení) jako dědictví, loutkářství bylo bráno jako dědictví ústního a nehmotného, nehmotného (přemýšlení) ...já si nevzpomenu, jak to tam je...

Já si myslím, že to je ústní a nehmotné dědictví české kultury nebo...

Ano, loutkářství, a že dokonce také v Čechách v Prachaticích je uděláno muzeum pro ty loutky, že? To je taky úžasný, že? A tak potom po tadyhle těch hlavních aktérech, co založili to loutkářství, pokračoval pan Kirschner, a teď jeho žena po smrti, že? A jezdí po celém světě. Já si vzpomínám taky tady v Brně, bylo založeno loutkářství a je to divadlo loutek na Bratislavské. No a tam, tady, když jsem byla na výstavě těchhle loutek, tak tam vůbec nebylo jmenováno paní Kajnarová. Ona byla manželka básníka Josefa Kajnara a ona mě často zvala do toho divadla, tak jsme se tam byli dívat. To je teďka takový loutkový divadlo, že tam může být i dospělý a současně s těmi loutkami prostě se to tak dělá, že? Tehdá jeli do Kambodže a jmenovalo se to, jmenovalo ...s Pimprlaty do Kalkaty, jo, ten zájezd. No, a protože to byla moje kamarádka, ta paní Kajnarová, tak mně vykládala všelijaký, v té době tam prostě vládl Norodom Sihanuk starej pán, teď už tam vládne jeho syn Nohomor Sihamok, v té Kambodži. A ona vyprávěla, jak třeba měli obrovské úspěch a pak byli za to pozvaní do paláce toho Norodoma Sihanuka. No a vykládala, jak prostě byli všichni nadšení, že nejen jako veřejnost v té Kambodži, co tam byli, ale také tihle potentáti, který prostě tady v té době vládly. No tak jenom takovéto vzkazky mně vykládala.

A vzpomínáte si na nějaké setkání s loutkou, když jste byla jako malá, na nějaké představení? Jak často jste...

Já si vzpomínám na toho Kašpárka s tou Kalupinkou. No a tehdy už byly loutky víc, třeba čert, selka, sedlák, jo a takovýdle prostě to byly loutky, který byly jako marionetky, protože byly už vedený provázky, že? Anebo, ale neviděla jsem třeba tu Javhanku ty loutky, který byly vedeny, který sou na tom, na té tyči jenom, manekýny a takový. Jo? Takže já jsem moc často teda nejezdila, ale přece jsem jenom jezdila.

A vzpomínáte si, když jste byla úplně dítě, jak často třeba ...jaké bylo normálně, třeba člověk šel na loutkové představení?

No tak, když jsem bydlela v tom Kladně, tak to nebylo zas tak moc často. Kdybych bydlela v Praze, tak by to možná bylo častěji, že? Protože v té době, když se už narodily moje děti. Tak už jsme jezdili do Prahy na Spejbla a Hurvínka, jo? A taky jeden čas, ten Spejbl a Hurvíněk projel celej svět, že? No takže, to voni maj, taky jsem se dozvěděla, že těch Spejblů je vždycky tři až čtyři dopředu udělané a těch Hurvajzů taky, protože kdyby se náhodou některej pokazil, tak aby měli prostě náhradu. No, ale výborný je, že oni prostě, ty loutkoherci, nejen, že je vedlí, ale dokonce s nima hovořili sami. A potom, když už se to rozrostlo, tak paní Kirschnerová mně říkala, že si museli vzít vždycky někoho, kterej to mluvil a kterej to vedl. Jo, protože tam měli taky toho psa Žeryka, a tak jo. Tak už to bylo prostě takový složitější, tak měli pomocníka, kterej hovořil a ten loutkoherec to prostě vedl. Ale voni byli prostě spolu tak spojení, že to fungovalo, jako kdyby to říkal sám Špejbl anebo Hurvajz.

Když máte tedy hodně těch vzpomínek nebo hodně věcí si pamatujete o těch loutkách, tak by mě zajímalo, jak jste vnímala, když právě přišly loutky, když jsem my poprvé přišli s loutkami za vámi?

Jo, když jste přišli, tak to bylo úplnej bum. Jo, protože nejen, že jste byli velice svižní a měli jste velký potenciál a ty dvě loutky, který jste měli. Vy jste toho dědu Josefa ještě neměli. Když jste tady byli poprvé, tak jste ho neměli, ale bylo to stejně krásný, protože ste udělali to, že jste nám starejm lidem, prostě jak jsme byli v tom půlkruhu, tak každá loutka se šla představit k tomu jednotlivýmu člověku, kterej tady bydlí, a prostě udělali jste takovou radost, protože my tady celkem, je tady té radosti málo. No, a to víte ke sklonku života už toho moc není, ale přesto jste vždycky přinášeli takovou radost, jo. To bylo krásný, jak jste říkali, abychom se představili, jo, tak některý samozřejmě řekli to svý jméno a já si vzpomínám, že jste byli úplně u vytržení, když já jsem řekla, že jsem Marie Terezie a že mám šestnáct dětí a z toho moc nežije. (Smích) No, tak to bylo úžasný, a tím jste nás získali, jo. Byli jste fakt skvělí. To bylo skvělý a byli jsme rádi, že se k nám vracíte. Potom jste přišli ještě jednou, než jste odjížděli do toho Portugalska, že? No a teďkom, že ty loutky jste si nechali udělat nové a máte šikovného rezbáře, kterej prostě toto udělal, že? To je podobnej ten, co dělá ten Třebešský? To není on ten Třebekovickej?

Tento je z Ústí nad Labem.

Tento je z Ústí nad Labem až. Tenhle dědeček Josef ten je úžasnej fakt a ta babička taky. A máte k tomu krásný doprovody slovní, takže to je pro nás radost.

A Pociťovala jste, když jste se teda dozvěděla poprvé, že ta loutka přijde k vám do klína a přijde se seznámit, měla jste nějakou obavu z toho, z té loutky? Nebo jak jste přistupovala k té loutce?

Obavu ani ne, Obavu ani ne, spíš takovej citový rozpoložení, jo? Protože my tady toho citovýho rozpoložení moc nemáme a ta loutka přináší takovou radost, jo. A kor, když je dobře vedená, že jo, jak ten děda pořád tancuje, zvedá ručičky a tak, to je moc úžasný. Působí to na nás dobře.

Myslíte si, že někdo právě pociťuje nějaký strach z té loutky, když ta loutka přichází k němu?

Tak já nemohu mluvit za druhý, ale za sebe můžu říct, že žádný strach nemám.

A jak byste ještě popsala to citové rozpoložení, které vám loutka dá, když přichází k vám?

No, je to, víte, no to je takový rozpoložení, jak kdyby k vám přicházelo vaše malý děťátko. Jo, takovej prostě citovej, citovej takovej moment, kterej nemůžete sama zvládnout.

Dobře, děkuji. Měla jste někdy pocit z těch loutek, že by se jednalo o nějakou infantilnost? Nebo o to, že je to jako hračka?

No, ne, tak loutky působí taky jako hračka, že jo, ale potom, když je to vedený tím loutkohercem, tak to nemůže bejt infantilnost. Protože (smích) to by musel být ten loutkoherce infantilní.

Takže jste nikdy nepociťovala...

Ne, ne, to v žádném případě.

Jak považujete tu loutku, když přichází za vámi, jestli ji považujete za věc nebo nějakou osobnost?

Jako osobnost, ne jako věc. Loutku nemůžete považovat za věc, protože ona vlastně vám chce něco říct, něco sdělit, nebo vás rozradostnit nebo vás rozesmutnit. Ona vám přináší náhou zprávu ze světa virtuálního, kterej vy tady nemůžete prožít, jo, a máte radost, že prostě k vám přichází něco, co vám řekne něco hezkýho. Takže to v žádném případě.

A cítíte tam, když ty loutky přijdou během programu, cítíte tam nějaké propojení s dětstvím?

Ano, to propojení tady existuje, a proto jste viděli tu dnešní účast velikou, že i ty lidi, který nemůžou, tak přijedou na tom vozejku invalidním a jsou rádi, že přijdou prostě do jinýho světa. To je úplně jinej svět, než my tady prožíváme. Já naštěstí můžu jezdit jako ven, takže já to tak neberu, že bych byla tady nák zklamaná. Ba naopak já prostě jsem ráda, když se setkám s reálným světem nebo s virtuálním světem prostřednictvím těch loutek. A my jsme tady měli jednu, respektive, měli jsme tady jednu sociální pracovníci, která má právě syna a dceru a ty právě pracují v tom divadle Radost. Dostali angažmá a pracují s loutkami. Anebo ta herečka paní Pešková. Tady totiž v tom národním divadle je dole takový suterén, v tom divadle, a je, já nevím, jestli o tom víte, tak v tom suterénu se provádějí jednou za tejden pohádky s loutkami, ale vedou, je to prostřednictvím herců. Já jsem byla naposledy u paní, paní Pešková je herečka, která vedla ty loutky a měla tam právě Mařenku a Jeníčka, jo, a ta pohádka se jmenovala samozřejmě Perníková chaloupka, jo? A bylo to pro děti i pro dospělé. A to je v suterénu pod Mahenovým divadlem. To víte o tom?

To jsem nevěděl.

Asi před deseti lety, protože než jsem přišla sem, tak jsem tam chodila s dětma, jo, takže jsem chodila i na velký divadla, tam ty loutky nebyly. No, ale tohle bylo takové zpestření, protože ty loutky opravdu přinášejí hroznou radost, jo. Ony jsou plný takových emocí, a když je to dobře vyřezaná, ta loutka, tak to z ní číší i z toho obličej, jo? I z těch pohybů, který ten loukoherec s nima dělá. Já si vzpomínám taky, když ještě bylo za komunistů, se ještě chodilo do toho divadla Spejbla a Hurvínka, tak pan Kirschner prostě prostřednictvím těch loutek ukazoval vlastně své postoje proti tomu systému, kterej byl zavedenej těmi komunisty, a tak jeden čas nesměl prostě hrát. Jeden čas taky nesměl vyjíždět, jeli tehda do Japonska, tam měli velíkánskej úspěch. To mně říkal pan Kirschner. Náhodou jsem měla prostřednictvím mýho muže, kterej byl kumštýř, tak jsme měli styk s takovými lidmi, kteří něco znamenali a něco uměli, takže jsem vám mohla říct i takovýhle pocity, který měli ti loutkoherci a chtěli prostě to svý, ten svý postoj k tomu systému vyjádřit prostřednictvím té loutky, protože ta loutka vypráví samozřejmě to, co cítí ten loutkoherec, že?

A jaké pocity tedy ty loutky vyvolávají, během těch našich programů, u vás?

Je to, jakbych vám to tak řekla. Je to strašně roztomilý. Přicházíme úplně o jiné dimenze myšlení a je to prostě skvělý, no. Kdybyste mohli častěji, jako vy že nemůžete, protože teďka budete dělat státnice, že jo, a musíte obhajovat svoji diplomovou práci. Já vím, já sem taky měla před státniceme, měla jsem ještě dodělávat diplomku a ještě obhajobu, tak vím, co to je za fofr, jo, a těch myšlenek, který vám probíhají v hlavě, aby to dobře dopadlo, abyste to udělal, jo. A já nevím, jakou pak máte možnost uplatnění z toho?

My potom budeme asi chtít s Lukášem, co nejvíce dělat toto s loutkami. Nebo já ještě dělám preventivní programy ve školách.

Tak to potom musí být strašně příjemný. Ty děti ty to vnímají samozřejmě jinak než my, protože nemají za sebou ten život, jo, a my to propojujeme. My to propojujeme vlastně s tím svým dětstvím, s těmi dětmi potom, který jsme vychovávali, že? No, tak je to tak, tak holt to běží ten život. To jinak nejde.

Myslíte si tedy, že to samotné setkání s tou loutkou, během toho programu, někdo může samo vyvolávat vzpomínky?

No tak, ve mně to moc vzpomínky nevyvolává, ale asi v těch druhých asi ano, protože já jsem spíš chodila do divadel a na koncerty, takže tohleto jako, jak vám říkám není moje parketa toto loutkářství, ale je to strašně roztomilý a hezký a ráda bych se k tomu vracela, jo.

A máte třeba pocit nebo s jakými pocity odcházíte z těch programů a jestli to má nějaký vliv na ten den nebo na následující týden?

Ano, určitě, určitě to má vliv na ten den, možná i na delší dobu. Že prostě dostanete se do takových radostnějších, radostnějších a citovějších, jako stavů, jo, a pak třeba my tady pracujeme v dílně a vytváříme taky takové podobné loutky z té hlíny, takže vdechujeme jim vlastně trochu takové život těm loutkám, jo, tak jako vy, když s nimi hovoříte, prostřednictvím jich, tak my tady taky vyrábíme takový loutky a vlastně dáváme do toho své já.

Děkuji, to je krásné. Myslíte si nebo jak vnímáte to, že s vámi komunikujeme během těch programů více přes tu loutku než skrze nás?

No, ne. Vy musíte skrze loutku, protože jste loutkoherci, tak nemůžete s námi mluvit, jako kdybyste byli normální herci bez loutek, že? Tak to je důležitý. Ta loutka prostě je vaším, jak bych to řekla, vaším obrazem duše.

A má nějaký význam, že přijdeme k vám a komunikujeme s vámi skrze loutku místo toho, abychom přišli bez ní?

Ne, ne, bez ní byste tady ani nemuseli být. (Smích) Ty loutky, to je hrozně důležitý, protože tady jsou lidi, kteří už nemají takovou paměť nebo něco a nemají, třeba jsou většinou jenom na těch pokojích, a ta loutka jim přináší radost. Víte? Radost a rozptýlení. Protože tady toho rozptýlení oni moc nemají. Já bohužel ...já jsem ráda, že mám to rozptýlení, protože ještě pracuji na tom počítači, tak já si můžu ledacos najít, ledacos poslouchat. A potom tady máme takový vedení tady v té dílně, že se můžeme taky normálně bavit, a ne jako pořád být na té úrovni těch trochu demenčních lidí, jo. Tady ještě je taková stařecká demence, tady nemáme ještě takovou, toho Alzheimerera. Tady je pár lidí jenom, kterým začíná ten Alzheimer, ale tahle ta stařecká demence to je pro ně takovýto probuzení. Těmi loutkami oni se trochu probudí a zase dostají trochu elánu do toho stereotypu a života tady. Ale jinak je to skvělý, že sem chodíte. Nemůžete chodit častěji, já vím, yle co vy budete dělat až vyjdete tu školu? Budete sem taky chodit?

Chtěli bychom.

No to by bylo úžasný.

No a když se vrátíme k té loutce, tak ona během té interakce využívá hodně toho fyzického kontaktu. Jak vnímáte ten kontakt?

No ten je úžasný, ten kontakt byl skvělejší. Jak jsme ji mohli pohladit a obejmout, tak to prostě je obrovská emoce. Tady třeba můj kolega, úplně mu vyhrkly slzy, jo. To si neumíte vy představit, ale pro nás je to prostě takový vysoce emotivní. Ta loutka dělá moc. A kor, když je tak pěkně vyřezaná, jak tenhle děda i ta babička, a vy je hezky slovně vedete. A tohle byl dobrý nápad s tou hudbou, jo, že ten děda si zatancoval a my jsme si zavzpomínali, jak jsme chodili na ty všelijaké koncerty týdlitý populární hudby. To je takovej nízký populár. No, a tak ti herci a ti zpěváci, který jsme tehdy slyšeli, tak nám to vlastně ten děda připomněl, když přitom tak tančil, a babička byla nešťastná, že děda se objímá s jinejma, jo. A to bylo moc hezký, hezký vedení a dobrý nápad obsahově, jo, kterej jste nám donesli sem, tak to bylo skvělý, protože vlastně to byl motiv zavzpomínat si, jak my jsme poslouchali ty písničky, a zároveň ten děda nám připomněl vlastně to naše mládí v té době, jo? Jak jsme jezdili do Prahy. Já si právě nemůžu vzpomenout, jak se to teďkom jmenuje. Je to na vodě. Je to na vodě ta restaurace a tam zpíval teda Hála. To nevádí, já si nevzpomenu. To už je dávno.

Mě zaujalo to, jak jste mluvila o tom, že ten kontakt je dost důležitý. Ten s tou loutkou. Jestli byste mohla popsat čím je pro vás ...co tam vidíte za ty dobré věci na tom kontaktu té loutky s člověkem?

No, já jsem vám to říkala, že to je takový citové probuzení staršího člověka, když může obejmout prostě loutku, která ho předtím pobavila, roztomile jste ji vedli, jo, měli jste k tomu hezkej slovní doprovod, komentář, jo, takže to bylo úplně skvělý no. Tady vyhrkly někomu i slzy, při těch objetích.

A myslíte si teda, že ten dotek je nějakou nedílnou součástí té lekce?

Ano, ano, to dělá moc. Kontakt, naprostej kontakt.

Jak třeba vy dáváte význam fyzickému kontaktu ve svém věku, ve vaší životní fázi?

No, tak my tady žádný fyzický kontakty nemáme. Jo, akorát teď v poslední době to byl kontakt s tou loutkou. (Mírné zasmání se) Jinak já mám kontakt samozřejmě s rodinou. Jo, a až jim budu vyprávět o tomhle, o tý loutce, tak budou úplně, protože já mám rodinu po celý Evropě a my se teďkom budeme scházet, jo, a když jim budu vykládat o těch loutkách, tak škoda, že ten rozhovor nebude až ex-post, protože v tom severu, na severu, jo? Švédsko, Norsko, Dánsko, Finsko, tam nevím, jak ty loutky, tam jsou spíš ty Alp...Elpové. Jak se jmenují ti? To sou ty skřítkové ...jo, trolové (zpětně doplněno respondentkou). Severští skřítkové, kteří žijou jako na tom severu a s tou naší loutkou nemaj takovej, to je něco jinýho. Oni obsahujou spíš zlo, jo? Elfové, ne, ti zase dobro. A tihle Alfové (oprava na Trolové) zase zlo. A to je právě na tom severu. Když jsem žila v tom Švédsku, tak jsme byli taky na těchhle těch pohádkách, těchhle zlejších skřítků. Jo, ale ty tam dělají opravdu zle každému. Jenomže tady ty naše loutky spíš mají mít takovou dobromyslnou povahu a takovou spíš eticky ty děti vést, aby byly, věděly, že v pohádkách by vlastně mělo vždycky zvítězit dobro a vlastně ty pohádky jsou vždycky boj mezi zlem a dobrem. A u nás maj zvítězit dobro a na to severu se to většinou rve tak, že tam málem zvítězí zlo, jo? Takže tady ta výchova je mnohem samozřejmě citovější, a to je správný, protože, jak sem přišly ty, ten ...to nejsou loutky, to už jsou ty filmy toho.

Jak se jmenuje ten? Ten výrobce těchhle těch speciálních filmů, jak jsou tam takový ty strašný strašidla a tak.

Ten ...Walt Disney?

Jo, Walt Disney. Když jsem byla v Disneylandu, jo? Tak to vidíte takový ty prostě hrůzostrašný. A to je strašný právě. To působí na ty naše děti. Jenomže ty naše děti některý to prostě zbožňují, jo? A to není dobrý. Právě abychom vychovávali tu naši generaci novou, tak by bylo lepší, aby takovýhle loutky, jako vedete vy, aby ty zvítězily, protože ty přinášejí v podstatě to dobro a takovej ten citovej vztah těch dětí k okolí a tak dále. Jo, kde zvítězí to dobro.

Děkuju. Vy jste tedy říkala o těch loutkách, že dávají ten dotek a to propojení. Jaký vnímáte rozdíl mezi tím dotekem od loutky a od člověka?

Já nevím, jestli tohle by se mělo dát nák do propojení, protože kontakt s živým člověkem a s loutkou, to je přece absolutně odlišný.

Loutka je pro vás jakoby neznámá osobnost, která přichází po dlouhé době. Může vyvolat nějaký strach jít do bližšího kontaktu s ní?

Ne strach. To nevyvolává. Loutka nevyvolává strach. Ta vaše loutka nevyvolává strach. Ta spíš vyvolává takový dobrý pocit, jo? Takový dobrý pocit a přináší trochu radosti, jo. Když to třeba, když máte kontakt s nějakou normální osobností, takže to se nedá přirovnávat. To v našem věku, to už jsme měli těch kontaktů tolik. (Mírné zasmání se.) Že to se nedá srovnat. To se nezlobte.

A dají se nějak porovnat rozdíly?

Akorát, podstatné je to, že když máte tu loutku, tak tady, jak vám říkám, je to takové neosobní, že? A když přijde ta loutka, tak vlastně u vás vyvolá takovej pocit radosti a citovýho rozpoložení, ale že by se to mohlo srovnávat s kontaktem s živou osobou, tak to ne. To nejde. To nejde. To nejde.

Když žijete v domově, tak toho fyzického kontaktu máte méně. Myslím tím, pohlazení nebo chycení za ruku.

Ano. No ne, víte, tady si musíme vážit každého úsměvu, každého dobrého slova a raní nás, když někdo se na nás špatně podívá, kterej třeba nás nepochopí, že? Tak to je tady hrozně důležitý, jo? Třeba, já si nemůžu naříkat, protože já ten, protože já mám svůj svět a mám ještě dost energie na to, abych mohla, abych mohla ty pocity, třeba radosti pocity, jo? Já mám radost, když nás tady dobře pozdraví, usmějou se na nás a řeknou, jak jsme se měli, jak jsme se vyspali. Nebo třeba pohlazení, to je tady hrozně důležitý, jo? Všeobecně, ne jako, netýká se to přesně jenom mě, jo? Tady ty starší lidi potřebují prostě už trochu té něhy.

Děkuji. Ještě trochu k tomu, jak jste říkala, že jste ráda za jednoduchou radost. Cítím, že takový jednoduchý dotek, je důležitý po celou dobu života. Samozřejmě, že se to nedá srovnat ten dotek člověka a loutky. Ale jestli ta loutka dokáže nějakým způsobem alespoň částečně tento dotek nahradit?

No podívejte se, to je taky důležitý to, jak ta loutka promlouvá k nám, jo? Když promlouvá tak, aby v nás vyvolala takový náký krásný pocity, tak to záleží na to loutkoherci, že? A když potom je to tak hezký, ten kontakt, tak že potom ten fyzický kontakt taky je umocněný z toho všeho.

Myslíte si, že ten kontakt s loutkou může mít nějaký vyšší pozitivní vliv na toho člověka?

No určitě, určitě. Všiml jste si dneska, jak objímali jsme toho dědečka, toho Josefa, a tak to bylo úžasný fakt. To ve vás vyvolá prostě tolik radosti a tolik pocitu, že s tím žijete zbytek, zbytek, než přijdete podruhé. (Smích)

Dobře. Děkuji. To je krásné. Asi poslední otázka ohledně vaší zkušenosti s loutkou. Jestli ta loutka narušovala vaši osobní zónu, nějaký váš komfort?

Asi nerozumím vaší otázce.

Jestli se loutka moc rychle nepřiblíží moc blízko k vám? Že nemá odstup od vás. Že může vyvolat něco nepříjemného u člověka, ke kterému přichází.

Ne, ne, ne. Právě, když má bližší kontakt s tou loutkou, tak právě to vyvolává ten krásnej pocit u nás, když jsme už starší, že jo? Tak to je úžasný, jo. Kdyby měla odstup, tak by to bylo zbytečný, abyste sem chodili. Protože kdybyste nám nic nedali a citově nás prostě nerozebrali, jak bych, tak řekla, jo, tak byste sem ani nemuseli chodit, protože kdyby to pro nás nemělo přínos, tak to pro nás nemá smysl, jo. Ty loutky nám musej přinášet radost, musej nám přinášet prostřednictvím jejich rozhovoru, prostřednictvím teda toho loutkoherce, něco krásnýho, abychom měli z čeho zbytek života žít. To je důležitý pro nás.

Kdybyste měla vybrat nejdůležitější část z toho programu? Třeba, když se pracuje se vzpomínkami nebo s loutkou.

Ale to je všechno dohromady, víte? To dělá takovej komplex. To se nedá oddělit jeden vjem od druhého vjemu, jo? To je důležitý, aby to bylo komfortní, aby to mělo nějaký smysl, jo. A to je právě ten celkový dojem toho staršího člověka, kterej vlastně se na tu loutku těší a těší se, že prostě prostřednictvím té loutky se dozví, jako třeba dneska, ty písničky, že? A tak jsme si zavzpomínali, jak jsme chodili tancovat, jak jsme slyšeli tydlety zpěváky, jak byli mladí, a ty písnička v nás vyvolaly vlastně to údobí, kdy jsme to prožívali. To je úžasný.

Děkuju moc za to. Ted' se podíváme na fotky, kde jsou vyfoceni senioři při setkání s loutkou. Zkuste se zamyslet, jak oni vnímají tu loutku a ten kontakt s ní.

Vidíte tady měli ještě toho Kašpara, šaška, ještě. To je z doby, když ještě nezrušili královské šašky. Ale tohle není z doby Kirschnera. To už je z naší doby. ... (Obr. 30) No vidíte ten pohled té paní, jak je šťastná, že prostě vidí něco jinýho, že je to takové prostě impuls, impuls v tom stáří, jo. Ta loutka prostě vás iniciuje k dalšímu radostnému, dalšímu radostnému... (Obr. 29) Podívejte se, jak tahleta třeba krásně drží, jako kdyby držela své miminko. Vidíte to? Vidíte, jak má úsměv prostě úžasnej. Jak je ráda, že drží miminko. (Obr. 28) Tahleta panenka už, ta už má trochu demenci velkou, tak ta už to tak nevnímá. ...No to záleží na tom, jak prostě maj tu hlavu v pořádku, víte? To nejde říct tak paušálně. (Obr. 27) Kdo má hlavu a ruce v pořádku, tak to vnímá, tak krásně, jak jsem vám to už vyprávěla, že ty loutky nám vlastně přinášejí takovou radost. Ale to záleží na tom, jak ti lidi, jak ti lidi jsou staří a jak dokážou ještě ty své city prostě vyburcovat k tomu, aby to vnímali, tak jak by to mělo být.

Když tedy mluvíte o tom, že záleží hodně na tom stavu té hlavy, tak jaký může mít vliv to setkání s loutkou pro člověka, který trpí třeba tou demencí, podle vás?

No smysl to určitě má, vidíte (Obr. 26), že některý ty lidé, kteří nejsou úplně jako dementní, tak maj z toho hroznou velkou radost. Vidíte to? Úplně přijdou do jiného vnímání, do jiného světa. Prostě se probudí z té letargie, kterou tady někteří lidé mají. Protože je málo těch sociálních pracovníků, kteří by se jim mohli věnovat, jo? Vlastně ti měli být pro ty lidi, kteří nechodí řekněme do té dílny nebo jak bych to, tak řekla. Tak oni nemaj tolik času, aby se věnovali třeba na pokoji tomu člověku, a tak ta loutka je, podívejte se (Obr. 26) třeba na týhleť ženě, jo. Ta loutka vyvolává takovou radost, vidíte ten pohled, jo. Tadle už ne. Vidíte, ta už, to vidíte, že ta prostě, u ní ta loutka nevyvolává ty emoce, jako u týhleť ženy. (Obr. 25) No tady ta taky je radostná. No, a to je vaše loutka tahle ta?

Jo.

A tu jste nám ještě neukázal.

Nebyl tady Kašpárek?

Ne tady Kašpárek ještě nebyl. Tady by tím, že měl rolničky, takže to bylo i zvukové, že? ...No tak tohle jsou všechny stejný.

Můžete klidně některé přeskákat až k té, co vás zaujme něčím.

(Obr. 22) No vidíte, i člověk, i chlap, jo, kterej tak k těm loutkám nemá takovej vztah jako ženská citovej, tak i toho to prostě probudí z té letargie. Vidíte to? ... (Obr. 21) No vidíte, i babička má radost, že vidí babičku. (Obr. 20) No, tahle ta paní, vidíte, ta má hlavu v pořádku. Ta je úplně celá iniciovaná tou radostí. (Obr. 19) Tady dokonce i chlap. Vidíte? Chlap se ženskou. Taky ta ženská ho rozproudila. (Mírný smích.) (Obr. 17) No a tady vidíte ten kontakt té loutky s tou osobou. Vidíte to? Vidíte ten výraz, takovej do daleka, zahleděná do daleka a ten sentiment, který se tady vyprodukoval tou loutkou. Ten je tady vidět. Vyjadřuje prostě, že se oddává tomu kontaktu. (Obr. 16) No tady máme Josefa. No, taky, taky. Tak to je hezký taky. On je totiž dobře vyřezanej ten děda. On má takovej krásnej pohled, takovej, jak bych, tak řekla, provokující k radosti, jo? Není to takovej senilní děda. (Prohlížení a přeskakování snímků) (Obr. 5) Vidíte, tady má taky babička radost, když si děda k ní sedne. A hned má radost v očích. Podívejte se, jak je to vidět. Jak to vyzařuje z toho obličeje. A děda, jak je spokojenej, že vidí živou osobu. (Mírný smích.) (Obr. 10) No a tenhle děda už zase tak moc ne. Vidíte, to je vidět prostě hned, jak ten člověk, tenhle ten, už to nevnímá. Tady v tom bych neviděla nákou, nákej citovej projev. To je člověk, kterej jenom to bere jako, že jste mu toho dědu dali do ruky, ale že by náka emoce v něm se provokovala, tak to v žádným případě. (Obr. 9) No a tady má babička hroznou radost. Směje se úplně od srdce. ...A to je nějaká figurka, kterou jsme tady ještě neměli. (Obr. 8) A tady děda taky. Jo, vidíte, no, tak je to dobrý. (Procházení fotek) (Obr. 7) Ááá, tady děda dokonce ji líbá. Dívejte se. Vidíte ten kontakt? Co to dělá, když ta loutka prostě se sejde s člověkem, kterej už má za sebou kus života, jak ho to evokuje, k takovej citovej vztahům. A projevům, bych tak spíš řekla. (Obr. 4) No, vidíte, a tadyhle u tý paní, já nevím, na mě to působí, že se tý loutky bojí. Vidíte? Tahle ta. Nevím, jak vy, ale podle mě ta paní prostě v životě zažila zřejmě něco nebo přišla o děti nebo přišla o dceru anebo o nejbližšího, tak se tý loutky naprosto bojí. Ta loutka v ní neevokuje to, co by měla. (Obr. 2) A tady naopak zase jo. Vidíte? Děda si žije spokojeně, a tak se radostně usmívá. (Obr. 1) No a tahle ta se směje úplně od srdce nahlas. (Mírný smích.)

Tak já vám moc děkuji a závěrem se chci zeptat, jestli je ještě něco, co by mělo zaznít o vašem setkání s loutkou?

Ta metoda je skvělá. Jenom ji ještě víc rozšířit, až budete mít zkušenosti, teď studujete. Pak do toho budete dávat svoje osobní věci a zkušenostmi, který získáte ze života, tak budete prostřednictvím těch loutek prostě provokovat lidi nebo jim budete dávat tolik radosti, kolik budete cítit vy, protože všechno záleží na tom, jak vy si to uděláte do budoucna. (...) Prostřednictvím těch loutek jste nám ukázali radost. Měli jsme hroznou radost, že jste tady a těšíme se na další, až se vrátíte. Až budete zkušenější, tak to bude zas mít vyšší hodnotu, že jo? Teď je to takový roztomilý, pak už to bude takový vážnější, že jo? A důstojnější, pak už k nám budete prostředkovat nějaké filosofické věci. (Smích.) Já byla na vašich programech vždycky, a hrozně jsme se všichni těšili. Už jsme se nemohli dočkat, viděli jste, jak se těch lidí, co se těšilo sešlo.

Děkuji moc za rozhovor.

Příloha č. 4 – Rozhovor s respondentkou č. 2

Takže na začátku se tě ptám, jestli souhlasíš, že ten rozhovor bude nahrávaný a že bude následně zpracován?

Ano, souhlasím.

Pro začátek, kolikrát si viděla naše programy?

Já si myslím, že čtyřikrát. Viděla jsem Kufr plný vzpomínek, viděla jsem ten hudební program, viděla jsem prvorepublikový herce a myslím, že ještě něco. Čtyřikrát jsem viděla jako program a pak jsem viděla vaši práci s loutkami individuální.

Jaký si měla prvotní dojem, jak ti senioři komunikují...

Já sem byla děsně nadšená. Ten můj první dojem, teda předtím, než jsem viděla tu přímou práci, tak jsem byla celkem jako rozpačitá, protože klienty s demencí, její jakoukoliv formou, bývá náročné zaujmout. A pokud se jedná o nějaký program, který třeba trvá dýl, než čtvrt hodiny nebo patnáct minut, tak už to musí být jako super dobrý, natolik, aby ti klienti vlastně tu pozornost věnovali nějaké konkrétní věci. A měla jsem strach z toho, že ta loutka, jsem si myslela, že jako bude fyzicky malá, že třeba na to senioři špatně uvidí, že sem si myslela, že jako nepřijdou do té přímé interakce s tou loutkou a pak jsem byla velmi příjemně překvapená, že to bylo hrozně živý a že ty emoce tam byly úplně jako jasně čitelný v ten daný okamžik, což je pro nás jakoby to nejdůležitější, a ten největší bonus, který tam mohl být v tu danou chvíli.

Myslíš si, že když si viděla ten kontakt seniora s loutkou, v čem si viděla největší přínos nebo co si viděla?

Při té práci s tou loutkou jsem nejvíc ocenila tu individualitu a mně osobně se nejvíc líbily ty vtipky. A když ta loutka starého muže chlapácky poplácá po rameni, ženě políbí ruku, takový ty věci, který ten člověk s tou loutkou třeba nečeká, mile ho to překvapí. Mně se hrozně líbilo, že jste do toho jako by šli a hrozně se mi líbilo, že to bylo jakoby fyzický, že sem, fakt sem čekala, že na tu loutku budou koukat, že to bude nějaký styl představení, ale že tady na tom je asi nejlepší ten, ta přímá interakce, ten dotyk, a hrozně se mi líbí ten humor a strašně se mi líbí to zpracování té loutky. Všechny ty loutky, který jsem viděla, tak byly na první pohled laskavý, což málo který loutkou jsou, takže žádní z těch klientů z nich neměli strach, nikdo, někteří klienti naši opravdu, jim třeba nejsou příjemný některý terapeutický jakoby pomůcky, takže ne všem by se jako loutka mohla zalíbit, ale za tu dobu jsem se asi nesetkala s nějakou jako úplně negativní reakcí. Vždycky to bylo pozitivní, maximálně neutrální, a to si spíš myslím, že by to nebylo tím, že by ta loutka nedokázala vzbudit ty emoce nebo nějakou tu pozitivní reakci, ale že spíš to onemocnění už zabránilo tomu člověku to kognitivně jakoby přijmout, že se mu ta loutka věnuje nebo že tam prostě pro něho je. Nevím, na co ses přesně ptal. (Smích.)

Zajímalo by mě, jestli si myslíš, že ti senioři můžou mít pocit nějaké infantilnosti?

Mohli by mít, kdyby to byly princezny, Kašpárce, někteří, jako takový ty echt, anebo kdyby to byl, přemýšlím ještě, ta princezna mně asi tak nejvíc evokuje jakoby dětský loutkový divadlo. Takže určitý, určitá hranice tam jako je a myslím si, že to ale není ani moc o té loutce jako samotné, ale o tom, kdo ji vodí. I jakákoliv loutka, ač by působila sebe infantilněji na pohled, tak ten loutkovodič s ní může udělat naprosto něco jakoby

jinýho a může to být klidně princezna, které se budou senioři rádi svěřovat se svýma nákýma pocitama nebo trápeníma, i to se princezně může stát, ačkoliv se mně to těžko představuje. (Smích.) Ale jako inklinovat to tam jakoby může, ale v těch programech, který jsem viděla, se to nedělo. A taky je asi dobrý, že ti loutkovodiči, teda ty s Lukášem, že jste příliš nepitvořili hlasy. Že jste jako rozlišili, která loutka je která, ale nebylo to trapný nebo prostě nebylo to dětinský, na klienty jste s tou loutkou nešišlali, což prostě jsou jakoby věci, který k té loutce patří a který tam jako by nebyly, ale věřím tomu, že by se s tím dalo zahrát klidně náký dětský divadlo, který by se jako nehodilo pro tuto cílovou skupinu.

Dobře. Když jsi mluvila o tom, že princezna by mohla být infantilní, tak která loutka, z těch, co máme, ti přijde nejvhodnější?

Mně se nejvíc líbil děda, děda Josef. To bylo úplně jasný. A... a... a pak byl výbornej byl ten pes, ten pes byl skvělej, protože to je spojení prostě několika věcí, který ty lidi mají rádi. Hrozně moc lidí u nás tíhne jakoby ke zvířatům, proto i máme taky v stacionáři máme kočku, v domově máme zebříčku, ptáčka, zahradní slavnost jsme celou dělali tématickou jako se zvířatama a i tam jsme museli samozřejmě dávat pozor, aby to nesklouzlo k náké infantilnosti, aby sme tam neměli pejsánky a tak, ale ten děda Josef se, mně osobně, líbil hrozně moc, protože mě právě přišlo, že mohl vyskočit tomu našemu senioru na klín a prostě se mu představit jako rovný s rovným. To bylo, to bylo velmi hezký. A ta panenka, ta dívka, ta Zuzanka, která to byla u nás. (Smích.) Tak ta se mně zase hrozně líbila, že ona nevypadá, vypadá jako dívka, ale nevypadá právě jako nějaká nadpřirozená jakoby bytost a vypadá tak pokorně, tak nák jako laskavě a nevťiravě, že to, si myslím, zase mohlo líbit těm dámám, že mohly jakoby i obdivovat tu její nákou něžnost nebo prostě, ta loutka má hrozně hezký výraz, je hrozně příjemná na kouknutí, každej si s ní rád jako prohodí pár slov, že k tomu úplně jako vyzývá. Člověk by se jí svěřil. Takže tady ty dvě se, za mě, nebo tři s tím psem, se mi líbily asi jako nejvíc. Že sou to jako reálný postavy, nejsou to žádný mystický, nejsou to žádný pohádkový a představují normální lidi nebo zvířata, akorát prostě v loutkové podobě.

Děkuji. Když tedy přichází hodně ke kontaktu s loutkou, myslíš si, že tam může probíhat náký narušení osobní zóny?

Asi může, určitě může, protože každý z těch seniorů má jinou osobní zónu. Tam mám třeba zkušenost s jednou naší klientkou, která zrovna byla na vašem posledním programu, a ta se nerada dotýká obecně vůbec nikoho. A třeba u hygieny, tak to je jakoby zvyklá i z náké péče jako od rodiny, tak k tomu je svolena, s tím nejsou jakoby problémy, ale není, nebo nebývalo ji příjemný chytnutí se za ruku, pohlazení, všechno takový to, co sme ji chtěli jakoby tím zpříjemnit ten pobyt nebo ji takhle nabízet tu blízkost, tak se hrozně stahovala a stahovala se i v době, kdy ste tam jakoby byli s tím programem, a u té loutky se jako nic takovýho nedělo, ba naopak, to byla postavička, která ji byla jaksí jako blízká a kterou si k sobě pustila. Může to mít vliv i to, že ona dřív bývala porodní bábou a co jsme zjistili až pozděj, že ona velmi tíhne k těm terapeutickým jakoby panenkám a podobné jako by velikosti a k nim se jakoby tulí stejně jako k té loutce, ale že by někoho takhle z nás třeba objala nebo takhle hezky pohládila, to se stalo poprvé, a tak hodně výrazně právě s tou loutkou vaší. A teď nevím, jestli to bylo s dědou nebo s tou Zuzankou na tom posledním představení. A tady to zrovna byl takový opačný pozitivní dopad, ale myslím si, že to může, a je to hodně teda na pozorování toho loutkovodiče, že pokud prostě se někdo oddálí, škaredě zatváří,

musí loutkovodič u toho hodně sledovat, aby věděl, co si jako může dovolit. A myslím si, že někdy i třeba s těžší formou demence se loutky může bát, pokud si... nebo s náskou jinou formou onemocnění, náskou psychotickou poruchou, by asi tam mohlo dojít k náskému vzdoru nebo něčemu, ale naštěstí třeba u nás se to nestalo.

V naší práci se hodně zaměřujeme na dotyk loutky se seniorem. Jak vnímáš ty tento dotek?

Já si myslím, že dotek je z toho skoro to nejdůležitější, protože na dotyk, třeba v domově se zvláštním režimem, v denním stacionáři musíme být s dotykem hodně opatrní, v domově se zvláštním režimem tak je dotyk už jakoby velmi silný terapeutický prvek. Pracujeme třeba s konceptem bazální stimulace, kdy klienti, kteří jako opravdu jsou dlouhodobě imobilní, tak jim pomáháme si uvědomovat jakoby ohraničení toho svého jakoby těla, vůbec vnímání toho, že tady jsou nebo že jsou v téhle určité pozici, a k tomu ten dotek je jakoby v jakékoliv formě výborný, kor když je to jako hravou loutkou, hravou formou a loutkou, tak to může být jakoby něco velmi přínosného, je to jakoby rozšíření formy tady toho, toho terapeutického prvku, a myslím si, že je jakoby velmi příjemný. A i to, že, to bylo hrozně hezký, jak ho viděli, když ta loutka seděla někomu na klíně, jak ti vedle jako by záviděli nebo těšili se na to, až bude jako u nich sedět taky. Že na to vysloveně jako čekali, bylo jim to jako příjemný a každý si chtěl jako šáhnout, chtěl si pohladit, chtěl si jako... zalaškovat s tou loutkou. A myslím si, že to by se dělalo asi těžko na dálku, třeba ze vzdálenosti dvou metrů, asi by tak nebyl ten kontakt tak intenzivní nebo ten člověk by z toho programu jako neměl tolik. Věřím tomu, že za náských pět nebo deset minut by všichni ztratili pozornost. A to ne kvůli tomu, že by ten program byl nezajímavý, ale je to taky i z důvodu toho onemocnění.

Myslíš si, že ten dotek může nahrazovat alespoň částečně fyzický dotek s člověkem?

Hmm, asi neřekla bych jako nahrazovat typu, že ten den, kdy ten člověk se setká s loutkou, tak by měl být jako o to míň jako třeba pohlazen nebo držen za ruku. Ale je to jako jiná forma, a to je vždycky jakoby příjemný. I pro ty klienty je to zpestření. Ale hlavně u těch našich klientů s demencí a s Alzheimerovou demencí, my tady jako moc nehrajeme na kvantum těch zážitků nebo na to, jak moc je jako ten, ta služba zábavná pořád a jestli pořád plníme jako, co máme plnit. My se hrozně snažíme, aby v ten daný okamžik, kdy se klientovi věnujeme, aby mu bylo jako dobře, takže pokud, pokud tomu člověku ta loutkou aktuálně přinese radost nebo potěchu nebo ho pohladí a mu je to příjemný, tak to je to největší jako, co mu může jakoby dát. Ne, že by to mělo nahradit to, že si s ním jakoby někdo zrovna třeba bude povídat, ale aktuální třeba v tu chvíli, ale vůbec, že v tu chvíli je šťastný, i když to za deset minut zapomene. To je pro nás prostě ukazatel toho, že ten program byl dobřej, že byl kvalitní a že to tak jako by mělo být a že ten člověk z toho profitoval, i když za chvilinku prostě neví a ten dotek by třeba znovu jako by chtěl nebo potřeboval. Takže nevím, jestli to nahradí plně, ale v tu danou chvíli je to bezva.

Když ten program sleduješ a vidíš reakce seniorů, které znáš, tak setkala ses s náskou nečekanou reakcí?

Ano, jedna z nich byla, jedna z nich byla právě ta paní, jak jsem říkala, že se nerada dotýká. Z toho jsem byla překvapená asi nejvíc. Pak jsem byla překvapená ze dvou mužů. Jeden, kterej za poslední asi řekla bych půl, tři čtvrtě roku, půl roku, nevydržel

u žádného programu být vzhůru, vcelku. I tady jako na začátku klimbal a po prvním jako doteku nebo vyskočení té loutky jako na klín, tak se probral a sledoval pak velmi pozorně celou tu dobu, což u něho bylo fakt jako zvláštní a sme se pak o tom dlouho bavili jako s personálem. Tak ten mě velmi mile překvapil. Pak tam máme právě jednoho muže, který má občas problémy třeba s tou infantilitou. Tady se třeba hodně často výtvarníci a mu ne všechny výtvarné aktivity jsou jako blízké a přijdou mu, přijdou mu dostatečně jako mužné nebo vhodné k jeho věku, mu je devadesát dva, a ten se radoval po celou tu dobu. Má nádherný fotky. Nevím, jestli budou zrovna i tady. Ale u něho zrovna jsem jako se trochu obávala, jestli to právě nebude vnímat tím infantilním způsobem, že se takhle několikrát už na některé aktivity vyjádřil, a vůbec ne, což mě teda taky velmi mile, velmi mile překvapilo. A... pak jsme tam měli paní jednu, která teda neměla demenci, ale má mentální retardaci, a tam mně přišlo, že se stydí mnohem víc než obvykle. Což bylo asi taky zvláštní, ale myslím si, že to nebylo spíš, že to nebylo loutkou, ale že to bylo tím, že jste tam byli vy, jako muži. Ona obecně jako se trochu mužů bojí, trvá jí než si na něký jako zvykne, že tam si myslím, tam mě překvapil ten ostych, protože jsem nečekala, že by se někdo ostýchal tebe nebo Lukáše nebo, a ani jako nepůsobíte nák... přísně. (Mírné zasmání se.) Nebo nákým způsobem, že by se vás někdo měl bát. Ale ona se tak trochu styděla a nebylo to nic společného s loutkou, bylo to jakoby tou přítomností toho hodně neznáma. Tak to mě překvapilo.

Kdyby si měla vyjmenovat pět nejhlavnějších nebo nejdůležitějších pozitivních věcí na té loutce u seniora? A potom třeba nějaký negativa, který tam vidíš?

Tak. Pozitiva. Jednoznačně laskavost, taky forma nadlehčeného humoru, to si myslím, že je strašně důležitý u naší práce obecně jako humor a trochu zapomenutí třeba od nějakých starostí. U nás hodně jako klienti, třeba kor v tom denním stacionáři, jsou ještě v té fázi demence, kdy o té své demenci vědí, vědí, že zapomínají a vědí, že jim to nedělá dobře a často se tím trápí. Tak ať by to bylo na padesát minut nebo na půl hodiny naprostýho jako zapomenutí na nějaké ty trápení a ponoření se do takové čisté radosti z té loutky a z toho programu, tak to si myslím, že jako je hrozný pozitivum. Obecně ta jakoby příjemná atmosféra... dělá hrozně moc. A ten dotyk, který sme zmínili, a musím si říct, že jako vizuální zážitek, obecně prostě málo kdo se setká s takhle hezkou loutkou. Mně se to asi taky nepoštěstilo si asi někdy tu loutku, a ti senioři taky jakoby pohládit, prohlídnout, dotknout se, někdo si zkusil, z těch našich klientů, máme tady takového techničtějšího muže, tak zatahat si za ty šňůrky, což bylo tak, jako že, to že mu dovolíte tu absolutní možnost toho kontaktu, je něco, s čím se ten člověk nikdy v životě jako nesetká a je to velmi příjemný. Takže to. A negativa asi úplně žádný neshledávám. Možná jen mě napadá jedno a to je, ale nevím, jak by se to dalo vyřešit, to je právě třeba při práci s loutkami u lůžka, kdy je jakoby nevýhoda v tom, že ten člověk jakoby leží na lůžku a ten loutkař je jako hodně vysoko nad ní, že, aby mohl tu loutku ovládat, tak musí jako stát a je tam nevyrovnaný to fyzický postavení těch dvou, což jako správně by se člověk měl k ní jako přisednout, koukat se do očí, třeba s ní být na nějaké podobné úrovni. A tady je ten program hodně nabízený jakoby z vrchu, i tím, že nad tím člověkem se jakoby stojí a kouká se tak z vrchu. Ale nevím, jako že... stejně si myslím, že to, že se jde s tou loutkou za klientem k lůžku, převáží to, že se na něho kouká z vrchu. To jako každopádně, ale to jediná asi drobnost, která si říkám, že asi je jediný, co mě napadá, že tam je určitá nevyrovnanost mezi tím klientem a tím, kdo mu nabízí jako ten program.

Když si zmínila ty seniory na lůžku, tak to často neděláme, tak jak bys popsala tu práci s loutkou u seniorů na lůžku?

Třeba ty poslední návštěvy byly trochu rozpačitější než ty předchozí. Mně přišlo, že ty předchozí jsme byli, a nebyli jsme mockrát, že byly jako emocionálně nabitější. A když jsme tam teď byli, tak ti klienti byli hodně zhoršení, byli hodně spadlí, a třeba u jedné paní jsem čekala jako mnohem větší radost, protože ona se skutečně jako raduje, kde z čeho, ale zrovna jsme ji jako chytli v náladě, kdy stejně se víc koukala na nás než na tu loutku. Tak tam mě to jako by mrzelo, že měla nabídku takového dobrého programu a že zrovna ona nebyla v té náladě. Ale třeba se mně to moc líbilo, že sme se jakoby pokusili navštívit tu klientku, která byla na lůžku a která trpěla, což si myslím, že bylo úplně... i pro mě obecně i pro všechny personál ten den bylo hrozně těžký za tou klientkou jakoby jít, protože jí zemřela, to byla klientka s těžší formou demence, nicméně věděla, úplně si uvědomovala, že jí umírá dcera, její jako už druhé dítě, první zemřelo už předtím, před x rokama, a teď ji vlastně dlouho umírala dcera, ona na to hodně dlouho čekala a teda zemřela a my jsme u ní byli, myslím, druhý den, kdy normálně vitální paní, která by si bývala byla za jiných okolností určitě užila, tak truchlila a zůstala na lůžku. A aji pro mě to bylo jakoby příjemnější za ní přijít i s nabídkou něčeho, nák ji jako rozptýlit, protože ona se o tom jako moc nechtěla bavit verbálně, ale té loutce zrovna říkala, že i smutní, že vím, že vám to říkala, co ji jako trápí, a říkala to té loutce a přišlo mi to moc pěkný. A i když jsem z toho neměla úplně pocit, že by ji to pomohlo nebo rozveselilo, tak zrovna včera, což už je celkem dlouhá doba od toho, co jako viděla tu loutku, tak sem ji ukazovala náké fotky a ona na vás vzpomínala a říkala, že jste se za ní přišli podívat a evidentně to v ní prostě něco velmi pozitivního jako zanechalo. Takže ačkoliv jsme třeba tu reakci nezpozorovala rovnou, tak tam určitě jako by byla, což z toho mám jako velkou radost.

Vnímáš nějaký přesah toho programu? Víš, že u demence je to zhoršený, ale i tak.

Typu jako práce s tím smutkem?

Spíš, že si na to dokážou vzpomenout nebo rozvzpomenout nebo že to v nich nák zůstane.

Tohle je u nás asi jakoby výjimka. Já bych jako, v tomhle mě hrozně těžký to, za mě jako by posoudit, vzhledem k tomu, že nejsem lékař a jelikož nám to ti senioři jako neřeknou. Pro mě je hrozně těžký vnímat to, co si ti klienti pamatují, protože mnohdy si to možná pamatují, ale třeba to nejsou schopní verbalizovat. Takže já ve skutečnosti jako nevím. Skutečně vím, že mnozí klienti to zapomenou nebo určitě řeknou, že nic takovýho se nedělo klidně do pěti minut, co odejdete. A sou klienti, u kterých vím, že jim to jako zpříjemní den. Ale asi málo komu to třeba vydrží do té doby, co třeba odejdou domů. Jo, to už většinou ty rodiny právě po nás chtěou jakoby fotky na facebook a program na doma, aby mohli s těma seniorama jako zopakovat to, co se dělo, protože by jim to neřekli nebo si to nevybavili. Ale, jak jsem říkala, mně asi ani u té loutky o náký jako hlubší přesah jako nejde u těch našich klientů. To ani jako bych nepovažovala za cíl nebo za smysl té terapie. Mně fakt jde o ten aktuální, momentální zážitek, o tu momentální radost, která je pro ně jako v tu danou chvíli to podstatný.

Myslíš si, že ta loutka může být jakýsi most pro zjednodušení té komunikace? Kdybychom chtěli dělat ten program, třeba o těch písničkách, a přišli bychom tam

bez těch loutek, jestli by s náma dokázali komunikovat tak, jak dokážou s těma loutkama?

Kdybyste měli jako ten stejnej program, ale neměli byste tam ty loutky. No, to si myslím, že byste se museli mnohem víc snažit. Upřímně si myslím, že je to hrozně, u těch našich klientů, že je to hrozné lákadlo na pozornost a, jak jsem říkala, málo kdo, málo co, je s nějakým programem vydrží prostě s nějakým programem zaujmout víc než těch deset minut, patnáct minut. A myslím si, že by to i po vás vyžadovalo asi i mnohem větší jakoby komunikační schopnosti nebo um, protože si právě myslím, že ta loutka i tím, že se umí vyjádřit jakoby fyzicky, a že hrozně pracuje s pohybem a s dotekem a vůbec s tím, jak vypadá, jak se třese, a ti klienti se koukají na to, jak ta loutka srandovně chodí, že to jim jako těžko nahradíte. To byste museli prostě přijít s nějakým programem, který by je tak hrozně bavil, že byste třeba to divadlo hráli jakoby vy, vy byste se hýbali hodně, ale nám se jako třeba moc neosvědčilo, párkrát sme to zkoušeli, formy nějakých jako přednášek nebo zábavných jako přednášek, ale... to se úplně jako neukázalo jako vhodný, no. To třeba vydrží jeden dva senioři, kteří jsou jakoby bdělí, dobře vyspalí, dobře namedikovaní (Mírný úsměv.) ten den a který třeba to daný téma jako fakt zaujme.

Tak já si myslím, že můžeme přejít k těm fotkám. Můžeš si ty fotky prohlížet a nějak se k nim vyjádřit, co tě k nim napadne, nemusíš ke všem.

Mám třeba ty svoje okomentovat?

Můžeš to asi na střídačku. Tam jsou fotky ze dvou realizací, takže jedna je vaše, takže je to pade na pade.

(Obr. 30) Jéé, tady máte zrovna toho Kašpárka, ale ten byl jako taky dobřej. Ten byl taky dobřej. A někteří Kašpárci jsou prostě strašně smutní, jako takový ty loutky, jako Kašpar není jako úplně veselá postava, ale vaše vysloveně milá loutka. A myslím si, že hrozně moc dělá to, že je to ze dřeva ještě. Že třeba ten pes, kterej byl ze dřeva, je hrozně jako zaujme tím provedením a nevím, jestli na látkovýho, třeba na plyšáka, by takhle jako nereagovali, si myslím teda. (Obr. 29) Jo, tohle se u nás dělo taky hrozně často, že si ti klienti tu loutku přitulili, že ani bych neřekla, že to je vyloženě objetí, ale bych skoro řekla, že to je jako přitulení. Jé, a tady je ještě babička, to jsem úplně zapomněla, že sme měli někdy ten program s tou babičkou. A tady byla teda taky moc krásná.

Zkus třeba si všimat těch emocí nebo toho, co ty lidi třeba cítí.

Já jsem viděla všechny ty fotky jakoby naše, že sem viděla několikrát a oni jsou hrozně pozitivní. (Pousmátí se.) A přijde mi tam, že, když to řeknu tak škaredě, neodborně, že vymáčkly z těch našich klientů, ty loutky, takové emoce, který já u nich jako nevidám často nebo vídám třeba jenom u nějakých super oblíbených činností. Tak třeba jeden muž u nás má hrozně rád sportovní aktivity, takže když jsou sportovní aktivity, tak je jako nadšený. Ale tenhle program byl zvláštní v tom, že byla víceméně nadšená celá ta skupinka. Ono možná pro někoho, kdo by jako tam přišel jako pozorovatel nebo neznal naše klienty, viděl je poprvé, tak by mu to asi nepřišlo tak pozitivní jako mně. Protože spoustu lidí prostě vlivem té demence má různý projevy a různě se tváří a různě se jakoby kývou, ale tím, že už si myslím, že je jakoby celkem znám nebo že jsem s nima jakoby delší dobu, tak jako poznám, co je baví, co je nebaví, co je jakoby těší. A málo který program je zaujme jako takhle hromadně, jako že, že bych řekla, že to bylo téměř

pro všechny velkým přínosem. Že málokterý aktivity prostě sednou celé té skupince nebo je tak potěší nebo je tak rozveselí. Třeba pro někoho, třeba jak sem mluvila o tom jednom muži, který jakoby téměř pořád spí, ale přitom vašem programu s loutkou byl vzhůru, tak pro mě je už tady tohle jakoby, tak něco silně pozitivního, co si myslím, že pro někoho nezávislého pozorovatele, bych řekla, že ten muž se jenom koukal na tu loutku, nijak nereaguje a je absolutně pasivní. Přitom je to jakoby za něho, je to největší výkon, kterého je schopný. (Obr. 27) Jééé, ta je pěkná. Předpokládám asi, že u nás ten program není právě tak jako živý nebo že se u něho možná ti klienti, tak jakoby verbálně, že se až tak tolik jako nekomentují, ale... No a tady je třeba vidět, jak sem o tom mluvila, že ta loutka je jedné paní na klíně a ti ostatní se jakoby koukají a těší na to, že bude jako u nich nebo že je vůbec jako blízko a na dohled. Což si myslím, že je právě fajn, že právě takhle zaujatě by se ta paní nekoukala s takovým nadšením, kdyby ta loutka byla dva metry od ní nebo na nějakém podium nebo prostě někde. (Obr. 26) Jo, tady je to stejný. (Obr. 25) Hrozně častý je, tady na těch fotkách je to taky vidět, to podání té ruky té loutce. Což je třeba něco, co ne všichni klienti dělají i reálně, jako s lidma. Když já se s nima uvidím, oni si mě nepamatují, tak mi většinou nepodají jako ruku. Podají mi ruku třeba jenom v případě, že jsou tam se svojí rodinou a ta mně třeba podá ruku, tak je to taky jakoby napadne. Ale u té loutky téměř všichni si jako potřásnou rukou nebo se něk seznámí. A to si taky myslím, že je hrozně důležitý tady ty jako mezilidský konvence znovu takhle jako oživit. (Obr. 22) Paní zase (Mírný smích.) natěšená. (Obr. 21) A myslím si, že se asi skoro nestává, že by si na tu loutku, když ji má někdo na klíně, nesáhl. To je taky na všech, na většině těch fotkách. (Obr. 20) A ještě často se stává, že si je drží oběma rukama, což je taky jako zvláštní, že málo co si člověk jakoby pustí tak k tělu, aby to držel oběma rukama, jak když někoho objímáme anebo se k něčemu tulíme nebo a málo kdo si něco přitiskne přímo jako na hrud', to je už tak jako intimní, kor třeba postiženej, to je tak intimní oblast. A tady na těch fotkách je to hrozně, hrozně častý. (Obr. 17) No a tohle, tohle prosím, to je ta naše paní s tou, s tou mentá... s tou lehkou mentální retardací. A u ní bylo hrozně zvláštní, ona teda jako jedna z mála, proto sem si ji tak jako i pamatovala, měla ty ruce sevřené. Tady ještě ji tak jako objímá děda Josef a má u sebe jako moc blízko vás. A to už je moc mužů na ni a na to ona není už moc zvyklá. A na ní jde vidět, že jí se ta loutka líbí, ona má hrozně ráda tady ty věci, ale na jednu stranu se... strašně se stydí, což bylo u ní jako celou dobu jako hrozně vidět a teď si bránila tu svoji osobní jako zónu a nemyslím si, že by ji to bylo nepříjemný, ale přijde mi to jako fajn, že našla způsob, jak si tu loutku udržet v takové vzdálenosti, které jako zvládne. (Obr. 16) Tady je hrozně hezký to... i ten třetí pán, kterej je o jeden, dva, tři, o tři lidi vedle naší klientky, tak i celou dobu vlastně, co ta loutka jde, ať už jakýmkoliv směrem, tak ji pozoruje natolik zaujatej, že... A ho málo co baví teda. A tady tahle klientka, ta teďka, ji hodně trápí zdravotní stav a bývá strašně často jakoby smutná a má jedny z nejhezčích fotek, takových veselých, příjemných, pozitivních. Že si fakt myslím, že ji to dalo hrozně moc. (Obr. 5) Tahle paní ta, ta strašně často vzpomíná na svou minulost a překvapilo mě, ona nám to jako vykládá jako velmi často, ale si pamatuju, že vykládala i té loutce, kde ona pracovala a co dělala, a taky se s ní chtěla sdílet, což je jako taky moc hezký. (Obr. 10) No, a tohle je ten pán, kterej, kterej běžně prostě spí a tady si prostě tu loutku dokonce, jakože pochová, což je úplně netypicky... netypicky aktivní reakce, na něho. On málo co už prostě vezme do ruky a s jídlem už neví třeba, kam to patří, že jo, že ani jakoby nezvládne ten pohyb lžičky do úst, ale tu loutku si přece jenom... (Obr. 9) No, a tohle bylo krásný. (Rozněžněnost.) Tahle paní se hrozně nahlas, hrozně nahlas smála po celou tu dobu, a

myslím aji, z těch našich klientů, nejvíc jako reagovala slovně, co se těch herců týče. Ona je vlastně nej... nejkratší dobu u nás. A tam ta, si myslím, že by se jí líbila i jakákoliv loutka, že tam to bylo jakoby hodně o tom, o tom šprýmu, tady ji ta loutka přece jenom trochu hladí jakoby po bradě nebo po krku a u ní zrovna jde vidět, že jste jako by věděli, že u ní to jako jde, že u ní můžete jít fakt jako až do toho obličejce a jí se to stejně bude pořád líbit... (Obr. 8) Tohle je ten muž, kterej, kterej si zakládá na tom, aby ty činnosti nebyly infantilní a tady jde vidět, jak té loutce podává ruku, což znamená, nějakým způsobem ukazuje, že jako, že to je ta činnost, která mu nevadí, kterou jako schvaluje, která je mu příjemná. (Obr. 7) Tady, ten polibek s tou loutkou, na to sem zapomněla, to sem hrozně nečekala. To sem hrozně nečekala, protože ten muž teda není vůbec kontaktní a ani trochu. Máme třeba ve stacionáři muže, kteří vím, že je jim příjemný, že tam je ženskej personál, jde to na nich poznat jako všemožně. On byl jako vždycky hodně striktní a má ještě Parkinsonovu nemoc a obecně na ten dotyk... si moc nepotrpí. On není na žádné jako chytnutí za ruku, většinou když opravdu chce, tak chce jako rychlou a náhou jako striktní jako péči o tělo, ale tohle je úplně jako extrém, kterej sem od něho nečekala a je to hrozně... (Obr. 4) A tahle paní, jéé a to je taky dobrý, že ji tady máme, tahle paní je neslyšící. Což znamená ta z toho programu... mimo nemohla mít vůbec nic, až na tohle. Až na to, kdy se ta loutka věnuje přímo ní a stačí ten vizuál... ne, nestačí ji jenom ten vizuální kontakt, ale vizuální a taktilní kontakt k tomu, aby ten program pro ni byl příjemnej a zajímavěj. A myslím si, že u ní třeba hrozně těžký tak jakoby ji něčím zaujmout, jak ona neslyší, tak ji jako většina věcí je jako šumák a... A nabízí se jí samozřejmě programy, který jsou hodně zaměřený na ten vjem, ale tohle taky sledovala celou dobu. Bylo to živý, furt se to hýbalo, a ještě to bylo jakoby přímo u ní a nějakým způsobem to s ní pracovalo, i když ten sluch k tomu vůbec jako nepotřebovala. (Obr. 2) No, a takovýhle srandičky ten pán prostě běžně nedělá. I třeba když my se hodně snažíme s humorem pracovat ve stacionáři a on se jako zasměje, ale tak jako že na takovou kratší dobu, a není moc jako rozverný a tady bych řekla, že byl extrémně rozverný, že to se mu jako fakt líbilo převelice. (Obr. 1) Tady třeba tady ta paní má taky zkřížený ruce, ale oproti té předchozí paní, si nemyslím, že by to tady byl výraz nějakýho bránění si území, to bylo u té předchozí paní úplně evidentní, ale tady je to spíš jako pohodlná póza sedění, protože má ještě takový pohodlný křeslo. A na výrazu tváře to jde vidět, že to není jako žádná zábrana. (Obr. 17) Tady zase podání, podání ruky s tou loutkou, hrozně častý. (Obr. 3) Tady u toho muže se taky jakoby nesetkávám tady s tím, že by byl jako něžný nebo že by prostě projevil nějakou tu citlivější stránku. A zrovna tady z téhle fotky, kdy hladí ještě po vlasech tu loutku, tak to, to by... Ale možná je to i tím, že jakoby i tady málo... Nevím kolik prostoru jsme mu schopní jako dát třeba, aby tu něžnost jako vyjádřil. Možná jsem schopná o něm říct, že není tak něžný, ale třeba je, jenom to nemám na čem vidět. A na té loutce to jako vidět jde krásně. A může to nějakým způsobem ventilovat. (Obr. 23) Jinej domov, jiná paní, taky si chytá toho Kašpárka za ruku. (Obr. 15) No, tady další, jo to je na tolika fotkách to, to držení se za ruku. A myslím si, že za prvé je to jakoby výraz toho pozdravu nebo toho přivítání, té jako konvence, a potom, že to je jakoby první věc, kdy oni se jako osmělí se té loutky jako dotknout, je ta ruka, že to asi bude nejmíň vadit, než přijdou k nějakému většímu fyzicku, což tak prostě je, je jako normální. (Obr. 11) To je krásný. (Obr. 13) Hm, hm. (Přemýšlení.) To je jako to stejný. (Obr. 14) Tady ten pán se taky hrozně málo kdy směje. To je asi jedna z mála fotek, kdy ho máme jako usměvavýho. On je velmi distingovaný, vždycky se zajímá o aktuální události a má své určité jakoby rituály, ze kterých jako neustoupí. Jako ranní káva, ranní noviny, potom

osmisměrka, oběd přesně ve dvanáct, jo, že velmi striktní a hrozně si vybírá program, na který půjde a který ne. A musí to být echt program, aby ho to donutilo změnit ten rytmus nebo náskou tu změnu. A že se tady ještě usmívá, jde vidět, že to asi jako byl spokojenej s tou volbou, kterou teda udělal. A málo co ho naláká. (Obr. 6) A tady tu fotku, teda tu máme obzvlášť rádi, protože ji budeme mít v naší výroční zprávě. (Smích.) Ale přijde mně, že mnohem větší radost měla, když se nekoukala na Oldřicha Novýho, na papíře, na fotce, ale když se koukala prostě na Josefa. Že to bylo úplně diametrálně jiná jako reakce.

Kdyby si měla násk shrnout emoce, které si viděla na těch fotkách...

Asi radost, nadšení... nevím, přemýšlím nad emocí, která zahrnuje dotyk, jestli něco takovýho je (Smích.) náská jako tělesnost, ale to není emoce, asi ta radost je taková, jakože nejvýraznější, určitě nejvýraznější. Nadšení... pobavení, to taky není emoce...

Nebo jestli si u někoho viděla náký ty obavy...

Obavy sem tam viděla jen pouze u té jedné paní a to si myslím, že byly obavy z toho tělesného, jakože to byla obava trochu jakoby z muže a strach, že ji to naruší, ale taková jako že... řízlá takovým nákým rebelstvím nebo nadšením, že se tam něco novýho jako pro ni děje a ona potom je jakoby schopná o tom povídat jako nadšeně a je moc ráda, že to zvládla a že se jí to jako líbilo, že je to něco novýho a přijde mi hrozně sympatický, že má ten prvek, kterým si zvládne, si zvládne od té loutky jako oddělit, jak ses právě ptal, jestli je možný překročit ten prostor, tak asi je, a ona si ho uměla jako ubránit natolik sama, abychom nemuseli do toho někdo zasahovat, což mi přišlo teda taky skvělý.

Super, děkuji. Je ještě něco, co tě k těm loutkám napadá a na co jsem se ještě nezeptal?

Mě to určitě napadne třeba zítra, to je asi jasný. (Přemýšlení.) Asi úplně ne.

Tak kdyby si měla jedním slovem nebo dvěma jakoby říct, co se ti nejvíc pojí se setkáním seniora s loutkou?

Takové štěstí. To sem tady ještě neřekla, a to je takové pěkné, to si myslím, že tak jako to štěstí je tam jasný. Zážitek je hrozně hezkej, je fakt příjemný a je to jako jeden z nejhezčích programů, co tam jako máme. Takže třeba i já jako pracovník se na to jako velmi těším a není to jako kvůli tomu, že bych si ho užila jako i ten program, ale já si užívám to, že vidím ty klienty, se kterými pracuju, jako nadšený nebo spokojený nebo v aktuální chvíli příjemně zabavený a mnohdy prostě, že jak třeba ten jeden muž, který jsem říkala, že je hodně distingovaný, že mají v sobě i tu stránku, kterou já bych jindy jinak jako neobjevila, je to pro mě hrozně i pracovně jako zajímavý.

U tebe jsme říkali, že je to v danou chvíli ten pocit, ale jestli třeba jde vidět, že to nějak zlepší tu náladu toho člověka pro ten den nebo aspoň pro další aktivitu?

Myslím si, že to bys chtěl moc. Asi by se někdo takový našel, ale... asi bych s tím jako nepočítala. Kdyby se našel někdo, třeba z těch našich klientů, kdo by za pár hodin byl prostě schopen říct jako, ty jo, ta loutka mi zlepšila den, tak to si myslím, že je jako velkej extrém asi, no, no. Pár minut možná, ale třeba zrovna u téhle paní těžko říct. Protože zrovna tahle paní, na kterou teď koukám, to je paní, která si nepamatuje situace, ale pamatuje si emoce. A mně to, je to jako hrozně evidentní, ale de to na ni víc poznat, když je to tím negativním směrem, když to pozitivní jako člověk pak nepozná, že to

vyvolalo zrovna jakoby ta loutka. Ale ona třeba spadla, nic se jí nestalo, ale ona se hrozně rozruší tím, že spadla a že třeba hrozně dlouho jí trvalo, než se jako uklidnila a do deseti minut zapomněla, že spadla, vůbec si nepamatovala jakoby ten pád, ale celý den byla neklidná, nervózní, roztřesená, věděla, že se jí něco stalo, ale jako že, přetrvala v ní ta negativní emoce nebo náká ta rozladěnost po celý den, i když vůbec nevěděla, co jí to jako způsobilo. Jestli to jde na tu druhou stranu, asi jde, ale je to pro nás hůř porozovatelný. Ale to je třeba u ní zajímavý, že ty emoce dokážou jakoby vydržet.

Hodně se tady bavíme o demenci, tak v čem vidíš, že ta demence nejvíc ovlivňuje tu práci s tou loutkou nebo čím to nejvíc narušuje? A ještě jestli ta loutka u té těžké demence nějaký smysl má?

Jako těžká demence je sice nějaký diagnostický pojem, ale záhadnou částí té demence nebo vůbec děsivost té demence je, že se u každého projevuje úplně jinak. A může mít diagnostikovanou stejný stupeň demence, stejný počet testů a stejně ten člověk bude reagovat na něco úplně rozdílným způsobem, i když jakoby je na stejné úrovni. Takže tam bych řekla, že těžká demence, ne těžká demence, tam jde prostě o to, jak je ten člověk na to naladěný nebo... to asi nevymyslíme, to se holt bude muset zkusit. A v čem ta demence může jakoby bránit té práci s loutkou je třeba, že u nás je to hodně přímo o té fyzické, fyzickém potěšení z té loutky, ale pro tu loutku nebo pro toho loutkovodiče už je mnohem, si myslím, náročnější mu přinést ten program, kterej má nějaký téma, čeho se jako drží, a chce to tou loutkou jim sdělit nebo prezentovat, protože to už, to je prostě tady na takové druhé koleji. Takže může to být dobrý, na druhou stranu to může být výhoda, že to nemusí být tak dobře připravený, protože nám jako fakt skutečně jde o tu loutku samou a o ten kontakt a o ten dotek než prostě o ten program, kterej ta loutka nějakým způsobem prezentuje nebo kvůli čemu tam jakože se tváří, že tam je. Tak asi tak.

Tak děkuji za rozhovor.

Nemáš zač.

Příloha č. 5 – Rozhovor s respondentkou č. 3

Takže na začátku bych vás chtěl poprosit o souhlas s nahráváním a zpracováním těch dat?

Ano, souhlasím.

Dobře, děkuji. Tak první otázku bych asi dal, jaký první dojem ve vás zanechalo to, když jste viděla nákou interakci, kdy ta loutka přišla k nějakému seniorovi?

No, já jsem to vlastně pak hodnotila, po skončení té akce, a říkala jsem, že, že je úžasný, jak vlastně ti senioři potřebují, že je vidět vlastně na tom kontaktu s tou loutkou, jak oni strašně potřebují projevit nějaký city, ve smyslu lásky jakoby, že vlastně se až mazlili s těma loutkama, což se mi teda hrozně líbilo, protože oni, mně to tady případně někdy až, že to mám tendenci srovnávat s takovou tou citovou deprivací, protože vlastně rodina za některými moc nechodí. Ale hlavně jakoby, chybí jim kontakt, chybí jim jakoby tělesný kontakt a jakoby oni si to s tou loutkou, jsem měla pocit, vynahrazovali. Jo, že jakoby, to bylo úplně markantně vidět. Že i lidi, kteří jako třeba moc nekomunikují nebo jsou stažení do sebe, tak jakoby, se otvírali ve styku s tou loutkou. Až mě to překvapilo jak moc. No, takže určitě, určitě tady ten bezprostřední kontakt, to jakoby nějaké suplování tělesného přímého kontaktu a bylo fakt, že většina z nich i jako by reagovala, tak jako mile na tu loutku, tak jakoby až dětsky, že se jako by vrátili až do dětských let, kde se cítili nejlíp. Že oni se teď hrouží do těch vzpomínek na to dětství a na tu hlubokou minulost, takže to v nich asi vyvolávalo tady ty pocity, jako by byli zpátky malými dětmi.

Když jste zmínila ten dotyk, tak jakou dáváte důležitost tomu dotyku při té práci s tou loutkou?

No, dávám mu velkou důležitost, právě protože říkám, oni si to tím vynahrazují, to, co jim tady chybí. Takže je fajn, že jakoby s těma loutkama to není žádné jenom dívání se, ale že oni vlastně jako by jsou vtaženi do toho děje a jsou přímými aktéry, účastníci. Můžou si tu loutku ohmatat, můžou si s ní povídat, což bych třeba někdy i nečekala, že se jakoby rozpovídají s tou loutkou, protože člověk si řekne, jsou to dospělí lidi, tak jakoby, ehh... přece si nebudou s dřevěným panáčkem hrát na děti, ale oni to vůbec neřeší, jo? Jakoby, že to v nich vyvolá tu bezprostřednost a reagují tak jako mile, no. Asi tak.

Může ten dotyk nák nahradit ten fyzický dotyk s lidskou osobou?

No to ne. Nemůže. To určitě nemůže, ale... oni asi v tu chvíli ten pocit mají, jako že jim to stačí, že je lepší, oni jako by, i tak spousta lidí, co vlastně nenavštěvují tady ty volnočasové aktivity, kde přímo pracují s něčím, nemají moc jakoby těch podnětů právě hmatových. Protože oni vlastně jsou obklopeni stále stejnými věcmi. Mnozí z nich, kteří i na tom programu s tou loutkou byli, jsou třeba vyvezení jednou, dvakrát týdně. Kdy třeba nemají vztah k výtvarným věcem, kde vlastně je těch podnětů nejvíce těch hmatových, ehh, a účastní se třeba jen některých společenských setkávání, kdy vlastně jakoby jim to přináší nový rozměr právě v tom hmatovém kontaktu, jo? Že, ehh... když leží, tak mají kolem sebe stoleček, peřinu, ovladač na televizi, ovladač na postel na polohování a takhle ty úplně běžné věci denní potřeby, ale to je pořád stejné. Ta loutka je vlastně jakoby, přináší ten nový rozměr.

U toho dotyku. Myslíte si, že ta loutka přichází dost blízko, jestli se může stát, že ta loutka nějak narušila osobní zónu seniora?

To nenarušila, protože to není člověk. Právě, právě, že ona si to může dovolit, protože to je něco pohádkového, je to jakoby pohádkový svět a ten si člověk pustí vždycky blízko, protože pohádkový svět neubližuje. To máme v sobě zakódované od dětství.

Děkuji. Jaké emoce se objevují při tom setkání seniora s loutkou?

Já jsem viděla teda jenom pozitivní. Jenom pozitivní, eehhh, protože, jak jsem řekla vlastně předtím, neohrožuje to, nemají pocit ohrožení. Takže určité pocit dobrý.

Je nějaká nečekaná reakce, která vás zaskočila, že ten senior komunikoval s tou loutkou jinak, než byste čekala?

No, ano, ano, že právě jako by se vrátili do těch dětských let. Že... byli, i když třeba nejsou schopní komunikovat s ostatními lidmi někteří, protože jsou uzavření do sebe, ehh, maj ňákou sociální... nebo cítí se sociálně izolovaní, což je pochopitelné, protože byli vytrženi z rodinného prostředí, tak s tou loutkou komunikovali úplně v pohodě, což třeba s náma, se zaměstnancema, takhle nekomunikují, i když se třeba snažíme. Takže určitě ta komunikace je, je jiná a překvapuje právě v tom, že u dospělých lidí to člověk nečeká, ale jsme u seniorů, a seniori jsou trochu jiná skupina než běžná populace, která chodí do práce a je soběstačná.

A u tý komunikace. Je to pro nás, jako lektory, zjednodušení, že přicházíme komunikovat skrze tu loutku?

Určitě. Máte prostředníka, který je hezký, milý, pohádkový, ehh... a... a s nimi jednodušeji komunikuje s tou loutkou než s lidma. A mnohým lidem ublížili, protože třeba rodina je dala do domova, protože chtěla jejich byt, nebo oni cítí... nebo oni je třeba ani nechťeli dát do toho domova, ale museli, protože se nestačili o ně už postarat, ale mnozí z nich to vnímají jako příkoří. Někteří z nich se do smrti tady prostě nesmíří s tím, že skončili v domově pro seniory. I když se jim snažíme dát všechno, tak jim stejně nenahradíme tu rodinu a ten běžný kontakt s lidma. Takže určitě to je zjednodušení přes tu loutku. A mám zkušenosti, že jsme tady měli vlastně, zrovna z vaší fakulty jsme tady měli ňáké černé divadlo, já už si nepamatuji, jak se jmenujou, ale byli úžasní teda, ale právě, že to byli lidi a hráli divadlo lidí a chtěli je vtáhnout do toho děje, tak u většiny z nich se to nepodařilo v tu chvíli. Že jako by vtáhli třeba do děje z patnácti zúčastněných tři, což je docela malé procento. Takže přes tu loutku určitě je to jednodušší.

Dobře. Vzpomenete si na ňákou nejsilnější reakci, jak někdo reagoval?

No... jo. No, nevím, jestli nejsilnější, ale třeba pamatuju si tam klientku, která je, zrovna teďka prožívá velmi těžké období, protože její sestřenice, která je tady umístěná, je dlouhodobě hospitalizovaná, a ona je poměrně hodně uzavřená, nikam nechodí vlastně z bytu, jenom na jídlo. Navíc má teďkom zraněnou ruku, má ji myslím v sádře, tak u té paní mě docela překvapilo, že si s tou loutkou povídá, že se s ní vybavovala, hladila ji a usmívala se na ni, což jsou reakce, které u ní třeba moc často nevidáme. U té paní mě to asi tak překvapilo nejvíc.

Ještě tady zaznělo, že ty loutky jsou jako hračky, ňáké pohádkové bytosti, tak jestli je tam někdy ňáké riziko infantilnosti?

To ne, protože ty programy jsou koncipované tak jakoby pro dospělé. Ono záleží, s loutkou se dá zahrát cokoliv, dá se s ní zahrát pohádka, dá se s ní asi zahrát i horor, takže vzhledem k tomu, jak to máte postavené ty, ty programy, že jakoby je sice, protože to jsou pořady pro pamětníky, tak je sice vracíte jakoby zpátky o několik třeba i desítek let, ale pořád je to ten svět dospělých. No, takže infantilnost bych tam až tak neviděla.

Myslíte si, že by měl někdo strach z té loutky?

Ne. Ne, ne. Tady se to určitě nestalo. Nebo myslím si, že, nebo domnívám se, že by se to teoreticky mohlo stát třeba kdyby to bylo u lidí trpících Alzheimerovou nemocí anebo už silně dementních, respektive se stařeckou demencí, ale to tady nemáme. Ale zase je to na vyzkoušení. Asi máte své zkušenosti, jestli chodíte hrát do domovů se, se zvláštním režimem, tak tam jsou lidé vlastně téhle skupiny, ale tady určitě sem nic takového nezaznamenala.

Poslední dobou se v našich programech objevuje více náký humor, náky vtip. Jak jej vnímáte?

No, jsem za něho ráda, protože ten, protože právě u seniorů, u mojich seniorů ten smysl pro humor chybí. Někteří ho třeba neměli nikdy a pak se to ještě zhorší vlastně, když zestárnou, protože samozřejmě mají spoustu svých trápení, maj spoustu nemocí, bolestí, špatných zkušeností a ten humor je hrozně důležitá věc, protože pokud si budou umět, pokud se budou umět zasmát nebo ten humor v nějaké situaci spatřovat, tak se jim bude samozřejmě jednodušeji žít. Takže jsem ráda, že se tam hodně jakoby lidi smějou. Určitě.

Jsou nějaká omezení té loutky?

Já si myslím, že u loutek... asi žádné omezení být nemůže. Ta loutka může být omezená maximálně, bez urážky, tím, kdo ji vodí a tím, kdo za ní vlastně vystupuje. Takže vlastně záleží na kreativitě toho člověka, který za tou loutkou stojí.

Ještě zpětně se chci zeptat, kolikrát jste byla na programu s loutkami?

V podstatě vždycky, když jste byli tady. Tak já mám pocit, jestli to byl třetí nebo čtvrtý program. Pokaždé.

Kdybyste měla někomu v pěti bodech říci, nějak stručně shrnout, co je pro vás to setkání loutky se seniorem?

Pět nejdůležitějších bodů. No tak určitě možnost toho kontaktu, jak kdyby tělesného nebo nákých těch hmatových podnětů, to určitě. Potom v podstatě je to jakoby otevření úplně nového světa, který oni normálně běžně nezažívají, takže je to setkání úplně s jiným světem, tím rozměrem. Pak ten humor, to zcela určitě. Pak samozřejmě i ta terapie reminiscenční jako taková, ta je pro seniory hodně důležitá, možná nejdůležitější. To jsou čtyři. A pátá... řekněme, že ta loutka je schopná ty lidi spojit, protože ty lidi poslouchají, co říkají ostatní, reagují i přes tu loutku jeden na druhého, ne jenom na tu loutku. Takže i to, ta socializace.

Dobře, děkuji. Vy jste teda řekla, že tady nemáte lidi s demencí?

No, tak máme samozřejmě s lehkou počáteční demencí. Máme tady samozřejmě i dva lidi, nevím, jestli je to oficiálně potvrzený, nejsem zdravotník, to vypadá na silnou demenci nebo na Alzheimeru, ale není to potvrzené, a je to z toho důvodu, že my jsme

začínali jako penzion pro seniory a pak jsme se stali po roce 2006, vlastně po novém zákoně o sociálních službách, domovem, tak jsme to měli nastavené tak, že jsme domov, ale nejsme domov se zvláštním režimem, protože tady to prostě stavebně nejde. Ale samozřejmě, když ten člověk sem nastoupí a zestárne tady o dalších deset let a ta demence nastoupí, tak my už ho nikam neposíláme. Ale jinak my a priori, když se jezdí na sociální šetření, nevybíráme lidi, je to podmínka, nesmí mít stařeckou demenci anebo Alzheimeru.

Jak si myslíte, jaký smysl může mít ta práce s loutkou právě u lidí s demencí?

No, zase, je to spíš můj laický pohled na věc, a vycházím taky z toho pohledu, že s těma lidma se setkávám. Buď je ta demence stařecká a nepostihuje úplně všechny složky osobnosti, tak je to všechno v pořádku, je to fajn a budou reagovat velmi podobně jako lidi, kteří netrpí tou demencí. Ale máme tady i paní, která podle mě vykazuje známky Alzheimerovy nemoci a tam by se to teda muselo vyzkoušet, ale tam je zkušenost je třeba taková, že pokud ji vytrhneme z toho jejího denního režimu, kdy ona má rituály svoje, které jsou pro ni důležité, tak pak reaguje dlouhou dobu hrozně zmateně a je úplně vyhozená, jako laicky řečeno, ze sedla. S tím je problém. Ale muselo by se to asi vyzkoušet. A tam bych to asi neviděla úplně na takovou velkou skupinu, ale třeba na menší skupinku lidí, kteří jsou na tom podobně.

Ted' odbočíme jinam. Myslíte si, že bychom my, jako lektoři měli měnit hlasy za ty loutky?

Nemyslím si to, protože to u mnohých lidí může vyvolat negativní pocit. Ono to má možná smysl u dětí, ale jsou to přece jenom pořád dospělí lidi. Tak já třeba za sebe se myslím, že je to zbytečný měnit hlas.

Kdybyste měla říct jedno slovo o tom setkání loutky se seniorem, co by to bylo?

Nezapomenutelný zážitek, protože oni od toho prvního setkání na to pořád vzpomínají a teď už se vždycky fakt těší.

Takže je tam tedy nějaký přesah?

Je tam přesah určitě. Je tam přesah u těch lidí, kteří si to vlastně pamatují nebo když jsem jim třeba říkala, že zase přijedete, tak oni, jo, to bylo super, to jsou ty loutky a babička a děda a... pes, myslím psa jste tam měli. Takže si to... vlastně pro ně jsou... tak jako dítě si pamatuje citově podbarvené zážitky, jako by ty emotivní, ať už kladně nebo záporně, tak u nich je to vlastně stejný, že si nejvíc pamatují jakoby ty emoce. Takže určitě.

Asi poslední otázka, než se podíváme na ty fotky. Kdybyste měla říct, co je pro vás cílem toho setkání seniora s loutkou?

Takže... No, v první řadě asi, protože u nás se jedná o ty skupinové aktivity, tak to, že ty lidi jsou vyvezeni z těch lůžek, z těch pokojů, z těch čtyř stěn. Jsou vyvezeni mezi ostatní lidi a právě mají, jsou vytrženi z těch stereotypů. Takže určitě vytržení ze stereotypů, pak to společenství, to setkání. A... potom už je to vlastně na individualitě každého, co si z toho jakoby na individuálním přístupu, co si z toho každý, kdo odnese, protože každý člověk si určitě z toho setkání odnese něco jiného. Někdo fajn pocit, někdo právě si trochu vybiže tu frustraci z toho nedostatku těch kontaktů nebo toho kontaktu, někdo dobrý pocit z toho, že si vzpomněl třeba při tom posledním programu na co nejvíce zpěváků, že to poznal, takže určitě, já si myslím, že

to je vytržení ze stereotypu, a to společné setkání a samozřejmě, jak bych to řekla, (Přemýšlení.) nevím, teď jsem se do toho zamotala. Každopádně tady ty dvě věci, tady ty dvě jsou pro mě hodně důležité. A asi taky, že jim to zpestří to, co už tady probíhá, že vlastně pro nás jakoby aktivizační pracovníky, je každý člověk nebo každá skupina lidí, kteří přijdou s ochotou pro ty seniory něco udělat, znamená strašně moc, protože my samozřejmě máme omezené možnosti. My bychom měli neomezení, ale máme je omezené z důvodu času, z důvodu stavu, v jakém ti klienti jsou a z důvodu financí samozřejmě.

V následující části vám ukáži několik fotek, které zachycují přímé setkání seniora s loutkou. Zkuste se na ně podívat a říct, co vás k nim napadne. Nemusíte se vyjádřit ke všem. Je to zcela na vás.

(Obr. 30) Tato je krásná tahle fotka. Ta je krásná. (Přemýšlení nad fotografií.) Nevím, tady třeba z té fotky na mě dýchá takové to, to teplo. Ta paní vyzařuje úplně takový šťastný teplo ze sebe, jak když se dotýká té loutky, když drží toho Kašpárka za ruku. Takže já nevím, jedním slovem?

Ne, nemusíte. Právě něco můžete jedním slovem, něco celou větou...

(Obr. 29) Tak tohle je krásné objetí, důležité objetí, určitě. (Obr. 28) (Přemýšlení.) Ted' nevím, tady mi paní přijde jako, co po mně chceš. (Mírné zasmání se a přemýšlení nad další fotkou.) (Obr. 27) Tady nevím. (Obr. 26) Tady zase ten kontakt určitě. (Obr. 25) Tady to je taková nefalšovaná radost. (Obr. 22) Ježíš, tady ten pán s tou náušnicí je úplně drsnější. (Zasmání se.) Oni to chlapi vnímají úplně jinak než ženský. To jsem si taky všimla. No, to setkání s tou loutkou, protože tam vlastně byl ten pán... nemůžu říkat jména a pán... a pán... a oni ti pánové na to reagovali hezky, reagovali moc hezky až mě překvapili teda někteří, ale reagují jinak, no. Ty ženský jsou takový emot... emotivnější a jdou do toho víc naplno než ti chlapi, chlapi jsou zdrženliví, protože oni dokonce udržují takový to zdání těch chlapáků, jo? Takže určitě ten rozdíl tam je. (Obr. 21) A tohle je taky hezká fotka. Teda ty seš kdo? (Přemýšlení.) Jo, tady ta fotečka je vlastně se stejnou paní, jak z té první fotky, ta je prostě štěstíčko, no. (Obr. 20) Tady je kontakt, zase kontakt. Důležitý kontakt, no. (Sledování fotografií.) Jé, ale tahle je. Já to nebudu přehazovat. (Obr. 19) To je taky radost, určitě radost. (Obr. 17) Tahle je nádherná. (Přemýšlení.) Prostě fakt jako, ta loutka je úžasná. To je jako mám tě rád jako a ten člověk si to prostě užívá. (Obr. 16) Radost. (Obr. 5) Tady bych to viděla až jako partnerství s tou loutkou. (Obr. 10) Jsme dva dědové. (Mírné zasmání se.) (Obr. 9) Tady je to taky o kontaktu. Řekla bych k tomu takovou tu repliku, taky jsem byla tak krásná, mladá. (Pousmání se.) (Obr. 8) Partáci (Obr. 7) To je moc hezká fotka. To je jako, že... mi přijde jako konečně si můžu políbit taky krásnou mladou ženskou. (Zasmání se.) A tu loutku neznám ani. Tu jste tady neměli. (Obr. 4) Tady nevím. Tady z tváře mně přijde, že ta paní má ještě trošičku ostych. (Obr. 2) Dva penzisti. Zase, dva dědové. (Obr. 1) Tady mi přijde, jak kdyby paní jako se bránila do manželství a říkala, no tak ty mně budeš něco vykládat a smála se u toho. (Přemýšlení.) Většina těch fotek má společného to, že je tam hodně toho kontaktu, že se toho fakt dotýkají ti lidi, což je úplně super. (Obr. 18) Že vlastně taky... radost. (Obr. 3) Tak to je úplně nádherné, to je něha. Jak ji hezky hladí po těch vlasech, pěkný. (Obr. 24) Zase kontakt. (Obr. 23) Tady má paní trošičku taky odstup, ale zase to je o dotyku. (Obr. 15) Chlapské potřesení. (Přemýšlení.) (Obr. 11) Děda dědovi na klíně. (Zasmání se.) (Obr. 12) Tady je to takové

něžné. Babička hladí dědu. (Obr. 13) ...kontaktů. (Obr. 14) Náké očekávání, co mi ta loutka řekne, nabídne. (Obr. 6) Tady nevím. Čekání, jestli ji ta loutka poradí, možná.

Když jste teď viděla fotky těch reakcí, tak jaké emoce se tam, podle vás, nejčastěji objevují?

Určitě úsměv, takže radost. Hodně tam bylo toho objímání, takže zas jakoby, ten kontakt, touha po tom kontaktu. A i ta něha, oni mají jako něco v očích ti senioři, když jakoby se snaží s tou loutkou komunikovat. Takže asi tady ty tři principy.

Je ještě něco, co podle vás nezaznělo a vy to máte spojeno s loutkami u seniorů?

Teď mě teda nic nenapadá.

Takže já děkuji za rozhovor.

Příloha č. 6 – Rozhovor s respondentem č. 4

Souhlasíš, že bude tento rozhovor nahráván a potom zpracován pro potřeby mé diplomové práce?

Ano, souhlasím.

Na začátku, jelikož pracuješ s tou loutkou. Tak jak se ti komunikuje s tou loutkou? Jaký jsou třeba přínosy nebo negativa té práce?

Tak pro mě ta loutka je jakejsi jakoby prostředek pro usnadnění komunikace s těma lidma, protože ty lidi se soustředí na tu loutku a tolik se nesoustředí na mě, jako na člověka, takže vidím vlastně, vidím. Pozitivum je v tom, že to usnadní tu komunikaci a negativní, že občas právě... Právě potom negativum vnímám to, že občas jsem takovej nejistej v tom, jestli mám... že vlastně se ztrácím v tom, jestli teda komunikuju jenom za tu loutku nebo jestli komunikuju za sebe a teď už je to lepší, ale pořád s tím někdy v nákých situacích, když jsem u nákého seniora, jako bojuju vnitřně.

Měníš tam třeba hlasy nebo snažíš je jako dát té loutce nějaký svůj hlas?

Ne, vůbec neměním. Vůbec hlas neměním. Mám ho furt stejnej, ať mluvím za mužskou postavu, jako loutky, nebo za ženskou. Vlastně její charakter, její charakter je, podle mě, vytvořenej jménem, který je té loutce daný, a přístupem, jak vlastně s tou loutkou vlastně funguju u toho seniora. To znamená, že ten její charakter vychází ze mě, jelikož vlastně za tu loutku mluvím. Není to jakoby, třeba bych to nepřirovnával k hranému divadlu loutkovému, kdy prostě ty jednotlivý loutky můžou mít úplně falešnej charakter, aniž by vlastně ten loutkoherce s tou loutkou nákým způsobem cítil nebo s ní měl nákej vztah, ale myslím si, že tady je to hodně o tom, že ten děda dělá věci prostě, který chcu já. A dělá je v rámci náké improvizace a musí reagovat na podněty, který sou nahodilý od těch seniorů a jsou náhodný. A vlastně já je zpracuju během sekundy, dvou sekund, a prostě reaguju tou loutkou, takže si myslím, že to, že ta loutka vlastně ten charakter má jako můj. A hlas teda neměním.

Tak, když teda přicházíš k té loutce, tak jak vnímáš ty jejich reakce nebo podle tebe reagují na tu loutku?

Reagujou, reagujou pozitivně. Za celou tu dobu asi jenom třikrát se stalo, že by nák byl problém s tím, že by tu loutku nechtěli mít u sebe. A je to vždycky takovej krásnej moment na začátku celého toho programu, kdy my tam vlastně přijdeme, nebo přijdu, a vidím vlastně ty obličejy těch seniorů, kteří vůbec neví, co se bude dít, a tak tam sedí v tom půlkruhu a čekaj a moc výrazu jako ve tváři nemají. A v momentě jako když na úvod přijde ta první loutka, tak vždycky vidím jako tu změnu, změnu v tom obličejí těch lidí a všichni se usmívaj, všichni jsou jako překvapení a najednou se začne jakoby šumět všechno v sále, začnou se jako mluvit se navzájem ty lidi a povídat si o tom a podobně. A pak při té individuální práci s tím klientem, tak tam jde taky vidět, že v momentě, kdy prostě vezmu tu loutku a dám ji na klín tomu člověku, tak ten senior se začne usmívat, začne to brát všechno pozitivně, co se týče té loutky, hnedka se dotýký té loutky, chce se dotknout hnedka a přistupuje k té loutce jako k člověku, jako k osobnosti.

Stává se ti častěji, že ty loutky komunikují spíš s tebou nebo, že spíš komunikují víc s tou loutkou?

Myslím si, že víc komunikují s tou loutkou, ale očekávají odpověď ode mne. Že jako nejsou hloupi (Mírný smích) v tomhle smyslu. Že vlastně jakoby oni, oni se koukají na tu loutku, koukají se jí do očí, zeptají se jí, možná někdy jako se podívají nahoru, ale spíš se jako koukají, převážně se koukají na tu loutku. A já sice mluvím, tak je to někdy samozřejmě jako svede, že se podívají na mě, ale pak stejně jako když pak třeba odpovídají tak zase odpovídají té loutce, no. Takže spíš komunikují s tou loutkou, než se mnou. Je to vyjimečný, když se třeba ptají na věci úplně mimo třeba toho programu.

Ty jsi teda naznačil ten dotyk, když si o něm mluvil, tak jakou mu přisuzuješ důležitost tomu doteku?

Mmm, tak dotek, dotek, dotek je myslím jedna z těch hlavních věcí, proč využíváme loutky. Myslím si, že to je vlastně jakoby, že to je to nejdůležitější v rámci toho programu a je to i nejintenzivnější, co se týče nějaké emocionality toho programu. A vnímám to tak, že, že prostě těm seniorům v těch domovech ten osobní kontakt chybí a tím, že jim vlastně jako chybí, tak potom když za nima přijde loutka, která hnedka je chce objímat a kolikrát je to tak, že ne ta loutka je chce objímat, ale ti senioři automaticky tu loutku objímají, jsou rádi, když si za nima přijde sednout, sedí jim na klíně, oni ji hladí, stane se, že jí dají pusku, hladí ho po hlavě, třeba například loutku dědy. (Chvilé pauza.) Jako ten dotek je tam důležitý i možná v nějaké intimitě, která vlastně potom těm seniorům pomáhá být jako uvolněnější během toho programu. Že vlastně, že vlastně zjistí, že to jsou jako kamarádi, že jsou, že vlastně jsou to přátelé těch, jako jsou to loutky samozřejmě, ale jakoby, že sou to jakoby hodný postavičky, který, který jim tam přišly udělat radost. A oni se k nim chovají úplně stejně. S pokorou k nim přistupují a ten dotyk vlastně je odměnou pro ty seniory.

Myslíš si, že ten dotyk může nahradit jako ten dotyk s fyzickou osobou?

To si nemyslím, jako že by šel vyloženě nahradit jako dotek, protože dotek jako člověk a člověk je, podle mě, jako mnohem intenzivnější, protože člověk může cítit jakoby ty emoce z té druhé strany mnohem intenzivněji než z té loutky, ale myslím si, že se dá jako u těch seniorů prostě, že dokážou ocenit ten dotek natolik, že vlastně, že ten výsledek je (Chvilé pauza.) výsledek není stejný, ale může se přiblížit tomu doteku. Ale myslím si, že spíš to v nich jako vyvolá, než že to je jako nahraditelný, to není teda s tím lidským, ale myslím si, že to může vyvolat (Chvilé pauza.) jakoby potřebu toho doteku. Že třeba to může u někoho, může to u někoho nastartovat nějakou takovou potřebu toho, že najednou bude víc chytat za ruku tu sociální pracovníci nebo nějakou jako tu rodinu nebo, že pak přijde vnouče, tak pojd' mě obejmout nebo něco. Že může se stát jako, že to tak je, ale to nevím, to je jenom moje poleminka. Ale myslím si, že to není jako nahraditelný. Ale pořád lepší jako obejmout loutky než, aby ten senior nebyl obejmut vůbec.

A jaký emoce to podle tebe vyvolává ten dotyk té loutky z člověkem nebo celkově ta reakce na tu komunikaci té loutky s člověkem?

Jaký emoce to vyvolává ve mně?

Můžeš oboje. Jaké v nich a jaké v tobě.

Tak ve mně, když začnu u mě, tak ve mně to vyvolává emoce jako, že vždycky se u toho strašně usmívám, aniž bych nad tím přemýšlel. To znamená, že u mě to je nějaká emoce jako radosti z toho přijmutí a vlastně radost jakoby z toho, že má radost někdo jinej. (Mírné pousmátí.) A občas je to i takový, že taková emoce, jak bych to nazval, taková rozněžněnost nad tím, že vlastně někdo, starej člověk a že já prostě můžu dopřát tady ten pocit, že teda někoho objímá. A z hlediska těch seniorů (Chvíle pauza.) tam si myslím, že oni to přijímají jako, jako velký potěšení v rámci vlastně toho každodenního nějakýho harmonogramu v tom domově pro seniory, a myslím si, že jim to, že to je takový zpestření toho programu jejich. Je to něco jako... A vlastně ten dotyk v nich může vyvolat, co vidím, je radost. Základní emoce, kterou vidím z toho dotyku těch lidí, tak je radost. Maj prostě radost. Vidím tam kolikrát nějakou jako emoci, nevím, jestli je to emoce, ale vidím kolikrát, že u toho jako vzpomínají, že kolikrát jako, že taky jsem měl takovýho dědečka, nebo něco takovýho. Takže nějaká vzpomínka do minulosti. Že tam taky kolikrát vidím, a to mi teda jako řeknou i řeknou té loutce. A vidím tak jako emoci (Chvíle pauza.) zas nevím, jestli je to emoce, ale jakoby ta potřeba, že vlastně oni automaticky ta loutka tam je, a oni automaticky chytají hned tu loutku. Hned jdou do toho kontaktu. Vůbec se toho nebojí. Takže možná nějaká jako potřeba nebo nějaký chtíč možná toho doteku. Vlastně si to ani neuvědomují, ale podvědomě jako ten dotek vyhledávají.

Jaký jsou třeba nějaký nečekaný reakce na tu loutku?

Tak nečekaná reakce je, když ten senior odmítne tu loutku. To znamená, že ji dokonce i odhodí, což se stalo. Anebo, nečekaná reakce, (Chvíle pauza.) pro mě nečekaná reakce byla například, když mi ten senior řekl, že, byla to seniorka, byl jsem tam s loutkou dědečka, a bylo to tak, že vlastně mi řekla no, že ta loutka vypadá třeba jako její manžel, který už umřel několik let zpátky. A vlastně nechtěla, pořád se koukala na toho dědečka a pořád ho hladila a pořád chtěla ten kontakt s ním. Tak to byla taky jedna taková nečekaná reakce. (Chvíle pauza.) A pak další nečekaný reakce jsou, když třeba, stane se, nebo stalo se to jednou nebo dvakrát, že ta seniorka jako mluví sprostě na tu loutku. Že ji oslovuje sprostě, ale přitom to ale nemyslí zle. Že to jako, (Mírný smích.) že ona, to se stalo teda jednou nebo dvakrát, ale jakože to jde vidět jako, že ten senior to říká v dobrém úmyslu a že si to jako užívá ten pobyt s tou loutkou prostě a ten pocit toho doteku, ale vlastně jakoby, ale prostě nevím proč, ale řekne to jako, jako sprostým výrazem, no. Tak to byla taky nečekaná reakce. Pak nějaká ještě nečekaná reakce. (Chvíle pauza.) Pak jsou nečekaný reakce, kdy já si vytvořím v hlavě nějakou, nějaký jakoby předpoklad toho, jak ten člověk bude s tou loutkou komunikovat. To znamená, že já si vytvořím, se podívám na ty lidi, vidím, jak se kdo usmívá, jak sedí, jak komunikují s okolím, jak se tváří na tu loutku, a v momentě, kdy tam přijdu, tak třeba očekávám, že, předpokládám, že třeba tahle seniorka se nebude chtít bavit s tou loutkou. A najednou ta seniorka celou dobu tam sedí zamračená, najednou se začne usmívat a začne s tou loutkou komunikovat a moc ji děkuje, že tam přišla ta loutka a podobně. Takže to jsou takový ty zvraty, kdy vlastně já jako lektor očekávám něco a ten senior se pak zachová úplně jinak, než jsem předpokládal.

Kdyby si měl vybrat nějakou nejsilnější reakci, ať pozitivní nebo negativní, která tě třeba někdo zasáhla? Která ti nějak zůstala v hlavě.

(Dlouhá pauza.) To je docela těžký říct. Za těch pět let toho bylo hrozně moc, těch příběhů. Já jako vzpomínám si, první věc, co mě napadlo, byl úplně začátek, kdy jsme

začínali. Tak to bylo vlastně, že jsme, že jsme ještě nevěděli, co vlastně děláme, že jsme přinesli loutky, no, přinesli jsme loutky vlastně do domova pro seniory, byl to penzion Jiřinka a byl to jako domov pro seniory tenkrát soukromý zařízení a v Řečkovicích a tam jsme donesli loutky, byli jsme tam na praxi a říkali jsme si, co budeme dělat s těma seniorama druhé den, tak jsme tam donesli loutky, a tak jsme se tam s nima začli jako jen tak prostě sme ty loutky dali těm lidem na klín a začli jsme si s nima povídat o loutkách a tak. A byla tam jedna klientka, mluvila německy, mluvila jiným jazykem, a vlastně ta klientka byla většinou agresivní a naštvaná na všechny v okolí. A nikdo na ní vlastně nemluvil německy. Nikdo tam německy nemluvil, mluvili česky. No a ona najednou dostala do ruky babičku, loutku babičky, a my jsme teda ovládali tu a ona na ni začla mluvit německy, začla se usmívat a začla ji chytat za ruce tu loutku a vlastně babička jenom vždycky, bylo vidět, že se na něco ptá, babička jenom vždycky zakývala hlavou a vlastně ta seniorka byla jako šťastná, no. A bylo to jako, že nám pak ty sociální pracovnice potom říkali, že ji vlastně takhle za tu dobu, co tam byla, nevím, jak dlouho tam byla, ale za tu dobu ji prostě v takovémhle stavu neviděli. Že by se jako usmívala a měla z něčeho radost. Tak to byl jakoby jeden příběh silnej, no. A popravdě na další vyložene, že by to bylo hodně silný. (Chvíle pauza.) Ono jich je víc, no, těch reakcí. Je silná reakce, když prostě ten senior řekne něco z minulosti. Řekne něco z minulosti, například ta paní, co řekla, že jí umřel ten manžel. A pak tam s tou loutkou komunikovala na úrovni jako, že to je jakoby taková vzpomínka na toho manžela. Tak ta je taky silná.

Myslíš si, že vnímají někteří senioři strach z loutky?

Myslím si, že není strach z té loutky, že není strach z té postavičky, ale že jedinej strach, kterej prostě vnímaj, je, co já s tou loutkou dělám, jako ten loutkoherec. Což je vlastně, to znamená, že oni vlastně z tý loutky samotný strach jako nemají, pokud to vyložene není, že máme loutku psa a ten člověk má strach jako ze psů. V ten moment jako ten strach tam je, ale jinak všeobecně bych řekl, že jako spíš mají strach z toho, jak my s tou loutkou budeme fungovat. Což znamená jako taková, zase je to takový jako předpovídání toho, že oni si třeba myslí, že, co my tam teďka uděláme, a nakonec uděláme něco jinýho. Takže spíš si myslím, že ten strach mají jakoby z nás, že vlastně, co tam teďka budeme dělat. To si myslím, ale myslím si, že jako vyložene z loutky, z té malý, jako strach nemaj. Že tam není jako, oni to berou jak, nejdřív si myslím, že to berou jako hračku, tu loutku, ale v momentě, kdy zjistí, že ta loutka s nima mluví, komunikuje a vlastně si s nima podá ruku, povídá si s nima, mává na ně, tancuje s nima, zpívá si s nima a já nevím, co všechno, tak ji začnou postupem času programu brát jako tu osobnost, charakter, začnou ho brát jako člověka a vlastně skončí to tím, že, skončí to tím, že na začátku je ta důvěra, podle mě, úplně nejmenší a vlastně celej ten program ta důvěra takhle jako stoupá. A vlastně stane se, že nakonci ta reakce těch seniorů může být mnohem vřelejší na ty loutky než na začátku.

Když si pojmenoval tu loutku jako hračku, cítíš tam nákou infantilnost?

Já v tom necítím infantilnost. Jako ten strach tam byl, ale za těch pět let, nebo prostě jak dlouho to děláme, tak jsem zjistil, že jako není vůbec žádný strach, proč by se měla jako, proč by měli, nebo nikdy jsem neviděl seniory, kteří by říkali jako, Ježiš, to je trapný. (Chvíle pauza.) Možná se to někdy stalo, ale nevzpomínám si teďka, že by někdo řekl, to je trapný, a odešel by z toho programu.

Když se vrátím k tomu doteku. Pociťoval si někdy, že ta loutka narušuje nějakou osobní zónu?

Myslím si, že můžou být, párkrát se stalo, že ten senior byl překvapený, že najednou prostě ta loutka jako k němu šla do klína, jo, ale myslím si, že po prvním jako, po první konfrontaci ve smyslu, že si podali ruku, tak vlastně ta, tady tohle ten strach z toho osobního prostoru je najednou úplně pryč. A naopak prostě, že oni mají rádi, že ta loutka, bylo by blbý, kdybych si tam sedl já na ten klín samozřejmě. To by bylo hodně velký narušení osobního prostoru, ale ta loutka vlastně malá, je to hračka, někdo ji bere jak panenky, jo, že to je vlastně taková osobnost nebo takovej malej človíček, takže vlastně myslím si, že třeba i takovýho dědečka dokážou vnímat jako vnouče, si myslím. Je to vlastně malej vnuk, kterýho prostě tam mají. Takže ten osobní prostor tam, si myslím, že, že s tím nemají problém. Ze začátku možná trošičku, ale my je třeba v tom programu upozorňujeme na to na začátku, z části, že ty loutky jsou kontaktní a že vlastně ty loutky se s vámi půjdou pozdravit a tak.

Dobře. Ted'ka odbočím od toho. Jakou cítíš důležitost nějakého humoru během toho programu?

Tak bylo to, ten humor, to je velkej jako vývoj, si myslím, těch našich programů, který máme s těma seniorama. Myslím si, že na začátku ten humor tam vůbec nebyl, že vlastně první rok nebo když jsme dělali ty první realizace, tak jsme vlastně se soustředili na tu komunikaci s těma seniorama, na tu přímou. A ted'ka postupem času prostě, jak už to hrajeme dýl a dýl, tak ten humor tam vzniká mnohem intenzivněji. A ty důležitost toho humoru, vlastně kterej tam je, tak vlastně ti senioři v tom každodenním životě v tom domově, tam až tak nezažívají nějaký velký změny a pořád vidí vlastně stejný lidi a podobně, a pak když tam přijdeme jako my dva, mladí jako kluci, a ted' si tam děláme srandu z těch, jako ty loutky si dělá srandu dědeček z babičky a babička z dědečka a podobně, tak ti senioři se smějou a myslím si, že to jako každej humor a po každé, když se člověk směje nějakému humoru, tak vlastně je to zdravý. Je to dobře pro toho člověka, když se tak jako směje. Protože ti senioři si myslím, já nevím jako je to zase můj osobní názor, jako většinou, když tam přijdu, tak se moc neusmívají, a jsem rád, že během té vlastně hodiny, kdy tam jsme my, se vlastně usmívají a smějou se a vyloženě se smějou jako od srdce, že to je smích, že to není jenom, že se pousmějou, ale že se stanou, stanou se situace, kdy se fakt jako zasmějou od srdce, a my se taky smějeme. To znamená, že je to jako oboustranný, vzájemný. Smějou se i sociální pracovníci kolikrát. A ten humor je tam důležitý pro, možná i pro to navození důvěry a nějaké dobré atmosféry bezpečné, která tam jako má vzniknout. Vlastně prostor, v kterým se pak dá jako snadněji pracovat s těma seniorama, takže je to možná i, že to jako odbourává takovou tu nějakou neviditelnou bariéru mezi náma a těma seniorama. Jsme taky jenom lidi.

Kdybys ted'ka mohl zkusit vyjmenovat pět věcí, které definují tu část loutky se seniorem. Kdybys do pěti bodů shrnul, co to pro tebe znamená? Stručně popsat, jaké vnímáš hlavní pozitivní či negativní věci ohledně setkání seniora s loutkou.

Tak je tam kontakt, osobní jako dotek, jako dotek myslím, takže dotek. Pak je tam, pak bych popsal vzpomínka. Pak bych dal radost. (Delší pauza.) Pak bych dal možná, nějak jako zvědavost. Že vlastně oni často jako prozkoumávají tu loutku jako hodně, že se snaží. (Chvilé pauza.) A pak bych možná tam dal možná ještě slovo vztah, slovo vztah.

Díky. A kdyby si měl říct, jaký je pro tebe cíl práce s loutkou u seniora?

Jo, pro mě je cíl, aby vlastně jsem pozitivně působil na toho člověka, ve smyslu, aby jeho, aby ta jeho vlastně etapa... stárí, která je jako poslední etapa člověka tak, aby byla vlastně jako, abych mu aspoň na ten čas, kdy tam budu já, umožnil vlastně, aby byla jako, aby ta etapa byla aktivní a ten čas, aby byl aktivně strávenej. To znamená, že on vlastně jako, abych mu nabídl nějaký zpestření. A vlastně ta radost, kterou oni potom jako, oni dají najevo, tak je to vlastně i radost moje, takže je to vlastně nějaký i sebe... jak bych to řekl, sebe... sebenaplnění, sebenaplnění Nějaké práce, která má smysl. Takže jako je to oboustranný vždycky. A... Já jsem zapomněl, jak zněla ta otázka.

Co je pro tebe cílem...

Jo, cílem. Jo, tak hlavně cílem je jakoby, aby tem člověk strávil ten čas kvalitně se mnou, aby, aby se ten senior usmíval, aby mu změnil náladu k lepšímu a často, jako v těch programech, záleží, jak je ten program koncipovanej, na co je zaměřenej, ale hlavně, aby si třeba zavzpomínal a aby si zavzpomínal ve smyslu, že vlastně jako, my tomu říkáme pozitivní vzpomínání. Že člověk vzpomíná, aniž by ho někdo negoval v tom, že mluví nějakou hloupost například. Že vždycky má ten senior pravdu a pokud nemá, tak mu neřekneme nemáte pravdu, ale snažíme se to nějak obejít tak, aby, aby vlastně se necítil dotčený z toho, že pravdu nemá. Takže, takže pro mě, pro nás nebo pro mě, je cílem, aby, abych vlastně toho seniora jako zaktivizoval jak psy..., hlavně po té psychické stránce.

Super. Děkuji. Poslední otázka. Vnímáš nějaké omezení u těch loutek?

Jo, určitě. Jo, jo, jako že vnímám omezení, možná bych to rozdělil jako na dvě sféry. Vnímám omezení loutek ve smyslu, jak střídáme loutky, tak každá loutka má jinak udělanej pohybovej aparát například a jinou vizáž a charakter a, jako vizuální charakter. Myslím si, že tam vnímám to omezení, když hraju s loutkou, která je jako vyhovující ve smyslu, že má už ty ověřené pohyby, který jako vím, že tomu senioru udělá radost nebo to pomůže jako v tom navázání toho kontaktu. A pak mám prostě loutku, která je omezená v tomhle a nedokážu to s ní udělat, tak tam je velký omezení. Že vlastně velký omezení je třeba v tom, že prostě nemáme víc loutek, s kterýma můžeme jako fungovat na té stoprocentní jako úrovni. To máme prostě jenom pár, máme dvě nebo, dvě loutky, který prostě maj takovou, tři, který maj takovou moc. A jinak vlastně jako zbytek jsou loutky, který jako ano, navodí nějaký pocit, ale není, jako já za sebe, jako za lektora, vnímám, že to není to stoprocentní, co bych mohl dat tomu seniorovi. Takže to je jedno omezení, ve smyslu těch loutek, a pak možná, jako pak vidím omezení, že mě někdy mrzí, že právě s tím seniorem, že to je moc přes tu loutku. Že vlastně kolikrát bych chtěl, aby to bylo víc za mě. Prostě já mu podám ruku a třeba prostě, že, že si tam za ním sednu na chvíli a že si tam s ním jako povykládám o něčem. Takže v tom vidím pak to omezení, že vlastně jsem, jsem v podstatě, ta loutka, to je strašně zajímavý, že ta loutka je vlastně, na jednu stranu mi umožňuje tu komunikaci, ale na jednu stranu tvoří bariéru mezi mnou a tím seniorem. Že málo kdy se stane, že bych toho seniora pohládl po rameni nebo ho chytnul za ruku já, ale dělá to za mě ta loutka vlastně. Takže je to takový zajímavý, že vlastně na jednu stranu pomáhá, ale na druhou stranu dělá jako velkou bariéru, no. To je zvláštní.

Vzpomněl jsem si ještě jednu otázku, co bych chtěl. Jak vnímáš tu práci u lidí s demencí?

Jo. No, tak je velkej rozdíl, určitě, v těch skupinách, se kterýma pracujeme. Ta demence vlastně hodně ovlivňuje celej ten chod té, vlastně ten vztah tý loutky s tím seniorem, protože u té demence je kolikrát, u té demence je kolikrát jako hodně, hodně nerozeznatelný to, co ten člověk vlastně chce. Takže je těžký pak odvodit, co si všechno s tou loutkou můžu dovolit. A kolikrát nevím, jestli to, co dělám, jim dělá radost nebo jestli to, co dělám jako ňák ubližuje emočně nebo vnitřně, takže pak je důležitý jako pozorovat právě ty drobný detaily, jako, nevím, pohyby konečků prstů, pohyby očí, pohyby rtů a takových věcí, který můžou dávat, samozřejmě tohle je specifická demence, o který teďka mluvím. Ale pak třeba můžou být demence ve smyslu, že ten člověk komunikuje, ale zase třeba nerozumí až tak ňákýmu jazyku komunikace, kterej já používám. To znamená, že pak je těžký, že vlastně něco řeknu a ten senior vlastně jako normálně mluví, třeba, o normálních věcech, ale tady tohle nedokáže odpovědět. Potřebuje pomoc, potřebuje třeba navést, jo, že to znamená u těch, co nemají tu demenci, tak je necháváme ať si jako vzpomenu, klidně jim svým způsobem trošičku můžeme říct, ne, nemáte pravdu, jo, třeba tady paní má pravdu, že to hrajeme takhle, ale u těch s tou demencí jako je důležitý, aby tam ten pozitivismus z naší strany byl mnohem větší a samozřejmě z mé strany je to mnohem víc energie u těch seniorů s demencí. Je to mnohem víc jako práce s nima.

Super, díky. V další fázi tu mám několik fotek, tak kdyby ses na ně podíval a řekl, co na nich vidíš, nemusíš ke všem, jak bys popsal tu emoci nebo ten přístup toho seniora k tý loutce.

Třeba, (Mírné zasmání se.) a můžu jednoslovně?

Můžeš úplně, jak chceš. Třeba jenom volná asociace.

Jak chcu, jo? (Obr. 30) Tak tohle je třeba pro mě jako radost babičky a vnuka. (Obr. 29) To je pro mě... to je pro mě jako návrat po dlouhý době, když se prostě dva lidi vidí po dlouhý době prostě, že se dlouho neviděli, tak je to taková upřímná radost, hodně kontaktní, že se dotýkají. (Obr. 28) Tady je to u mě takový, že, že mně právě ten, to překvapení nebo to zkoumání jako jo, že zkoumá tu loutku. (Obr. 27) Tady je to u mě ňákej druh komunikace, že vlastně spolu komunikují. (Delší prohlížení další fotografie.) (Obr. 26) Tady je to takový to upřímný překvapení a radost dohromady, jako že očividně paní je ráda, že tam za ní, že tam je ta loutka a směje se na ní, ale zároveň taková ostýchavost, že vlastně tam není moc doteku, kontaktu, že. (Prohlížení další fotografie.) (Obr. 25) Tady to je možná právě ten humor takovej, že vlastně tady vnímám ten, tu srandu, že vlastně Kašpárek, že se srandovní a stojí prostě na opěrátku od židle a paní se usmívá na Kašpárka. (Obr. 22) Tohle je taky takovej, že kontakt, z mé strany je to takový, že právě nečekaný, že prostě nečekaný, že prostě takovej chlap, jak hora, prostě udělá takovej upřímný výraz prostě na loutku. (Obr. 21) Tady vnímám jako takovej pocit jako takovýho probuzení vlastně najednou se paní usmívá. (Obr. 20) To je taky taková radost z toho, že drží babičku a že, že vlastně se kouká na tu loutku a... všude vidím radost, no. (Mírný smích.) Radost. (Obr. 19) Tady vidím ňáký kamarádství jako, že vidím radost, jako že ji bere jako kamarádku. (Obr. 17) Tady vidím právě radost z toho doteku. Ale spíš bych to viděl jako vnitřní prožitek, že to ani paní nedává tolik najevo, ale jde to vidět, že prostě ta radost tam je. Že prostě vnímá. (Obr. 16) no, tady vidím prostě upřímnou, štěstí z toho, že vlastně je tam ten dědeček, že prostě za ní přišel. (Obr. 5) Tady je takovej (Krátká pauza.) jako očekávání toho, co ta loutka udělá. (Obr. 10) Tady je taky jako dobrej pocit z toho, že vlastně ta loutka je na tom klíně, ten

kontakt, že vlastně. Tady třeba se mně vybavuje ten pocit těch vnoučat, že třeba jako je tam sám v tom domově a najednou má koho jako chytout. (Obr. 9) Radost, upřímná. Smích, ten humor tam je. (Obr. 8) Tady je zase to zkoumání, takový to, že. (Obr. 7) Tak tohle je. (Mírné usmání se.) To je prostě, to je láska. (Zasmání se.) (Obr. 4) To je seznamování. (Obr. 2) Tohle je to, co mi řekneš. Tak mi něco řekni. (Obr. 1) To je ten humor, prostě srandu, humor. Prostě radost. (Obr. 18) Takový nadšení z toho setkání se. (Krátké prohlížení dalšího obrázku.) (Obr. 3) Tady vidím upřímnost, nával upřímnosti. (Delší prohlížení si dalšího obrázku.) (Obr. 24) To je takovej, takový vztah. Taky bych to viděl jako babička a vnuk, no, že to je taková ta dlouhodobá známost. (Obr. 23) Tady vidím zase takovej ten první kontakt, seznámení. (Prohlížení si další fotografie.) (Obr. 15) Tady vidím, třeba u pána, jako seznamování a tady u dalších je taková, jsem se zaměřil na ty pány vzadu, že to je taková jako očekávání, zvědavost, jako na tu reakci, co ta loutka udělá, jak bude reagovat dál. (Obr. 11) To je prostě pro mě dědeček a vnuk, i když je to teda dědeček ta loutka. (Obr. 12) To je právě to pohlázení, kdy vlastně to není kontakt, že je příjemnej ten kontakt, ale tady je pro mě vlastně to, že ten aktivní kontakt, ve smyslu, že, že ho dává ta paní. Ta paní dává ten kontakt té loutce, a ne loutka té paní. (Obr. 13) Tady vidím, to jsou takový, takovej výraz jako, že dává rady do života, jak má žít a jak má ten život si užít. (Obr. 14) Tady vidím právě to, ta zvědavost, jak tahá za nitky pán, takže prostě je zvědavej na tu loutku. (Obr. 6) Tady vidím, že to je, to je. To je právě ten běžnej, to je takovej ten běžnej kontakt, kdy ta loutka tam prostě je s tím člověkem a ten člověk ho i bere jako, jako osobnost, jako charakter, no, že vlastně tam jen tak spolu seděj, ale přitom vnímají se navzájem.

Tak děkuju moc. Závěrem, jestli chceš něco říct, co nezaznělo nebo na co jsem se nezeptal a myslíš si, že je důležitý. Nebo celkově nějakou větu, kterou bys to zakončil.

Mmm. Ještě jako tam, si myslím, že je jako důležitý, že hodně hraje prostředí, v kterým jsme. A vždycky i ten kontakt jako loutka s tím seniorem, takže je prostě důležitý prostředí, v jakým hrajem a jak vypadá ta místnost, jak, jaká tam panuje nálada, a všechno tohle jako ovlivňuje vždycky ten proces toho seznamování a toho kontaktu té loutky se seniorem. To je asi vše, co mě ještě napadlo.

Děkuji moc za rozhovor.

Příloha č. 7 – Metodický list k programu Ta naše písnička česká

Ta naše písnička česká

metodický list

Anotace: Program je vystavěn na příběhu dvou postav, které představují dvě loutky. Loutky dědečka a babičky přicházejí před seniory s tím, že se poslední dobou hádají u poslouchání svých oblíbených písniček z mládí. Trápí je, že si nemohou vzpomenout na jména a tváře svých oblíbených interpretů. Dědeček s babičkou mají s sebou fotky interpretů a jejich nahrávky a prosí seniory, jestli by jim nemohli pomoci s rozpoznáním skladeb a přiřazením k interpretům. Program je zaměřen na práci se vzpomínkami.

Klíčová slova: loutka, senior, reminiscence, dramatická výchova, pozitivní vzpomínky, psychický stav, komunikace, lidský kontakt

Cíl: Docílení pozitivních změn v psychickém stavu seniorů skrze vyvolání pozitivních vzpomínek z dlouhodobé paměti.

Cílová skupina: senioři s lehkou a střední demencí

Počet účastníků: 10–17 seniorů

Čas na přípravu: 20 min

Čas na realizaci: 50–60 min

Pomůcky: loutka dědečka Josefa, loutka babičky Rozárky, starý kufr, notebook s nahrávkami písniček a s reproduktory, gramofonové desky, černobílé fotky interpretů

1. Příchod lektorů a uvedení programu

Na začátku programu přijdou dva lektori, představí se a řeknou něco o sobě. Pokusí se nastolit příjemnou atmosféru za pomoci dotazování se na dnešní den a na to, jaké bylo jídlo a jak se cítí. Následně seniorům oznámí, že za nimi nepřišli sami, ale že s sebou přivedli jejich dva malé dřevěné kamarády, kteří by potřebovali s něčím pomoci. Jeden z lektorů oznámí, že se tedy jde podívat, jestli už jsou kamarádi připraveni. Druhý lektor během toho seniory připraví na to, že loutky jsou docela kontaktní a budou se s nimi chtít seznámit. Upozorní také na to, že rozhodně není účelem infantilnost.

2. Příchod loutek a jejich seznamování se se seniory

Přichází loutka dědečka a zdraví seniory. Říká, že za nimi nepřišel sám, ale s babičkou. Ta ovšem stále nepřišla, tak se začne postupně se seniory seznamovat. Během toho přichází babička a je na dědečka nazlobená, že ji utekl. Babička si stěžuje, že dědeček dobře ví, že ona má kratší nohy a že na ni má čekat, tak jaktože ji zase utekl. Poté pozdraví seniory a jde se s nimi postupně seznámit. Seznamuje se z opačného směru než dědeček. Loutky postupně obcházejí seniory, sedají si jim na kolena a podávají jim ruce. Loutky se se seniory seznamují a vyptávají se seniorů na to, jak se jim daří a jak se cítí.

Během této části dochází k prvnímu fyzickému kontaktu mezi seniory a loutkami. Tato část je velmi důležitá a je důležité, aby lektor byl empatický a přistupoval k seniorům velmi opatrně, aby se nezalekli. Lektori postupně zjišťují, jak jsou na tom senioři zdravotně a jak jsou otevření práci s loutkami.

3. Uvedení do příběhu

Poté, co se loutky seznámí se seniory, poví seniorům, s jakým problémem k nim přicházejí. Loutky vypoví seniorům, jak se doma hádají u poslouchání svých oblíbených písní z mládí. Oba neustále písničky přiřazují k jiným interpretům, a nakonec ani neví, kdo z nich má pravdu. Poprosí tedy seniory, jestli by jim nemohli pomoci s rozpoznáním některých písní a interpretů.

4. Rozdávání fotek seniorům

Loutky rozdávají seniorům dobové fotografie nejznámějších českých interpretů. Každý senior dostane jednu fotografii a snaží se přijít na to, kdo je na fotografii vyobrazen. Dále mají senioři přemýšlet o tom, co všechno si o interpretovi pamatují.

5. Pouštění ukázek a rozpoznávání písniček a interpretů

Když dostane každý senior jednu fotografii, tak dědeček představí, že mají s sebou speciální hrací kufr, ze kterého se budou pouštět ukázky. Následně lektori vysvětlí, že vždy pustí krátkou ukázku, kolem čtyřiceti sekund, nějaké písničky a kdo bude mít na fotce interpreta, jehož je ukázka, tak zvedne fotografii nad sebe. Po ukázce zkusíme společně seskládat, co víme o životě interpreta.

Babička je unavená a jde si sednout. Lektor, který vedl babičku jde pouštět ukázky. Po každé ukázce se lektori zeptají, o jakou ukázku šlo. Kdo má fotku interpreta, tak ji ukáže a lektor s fotografií obejde všechny seniory. Kromě fotky senioři vzpomínají na název písně, která právě zazněla, na další písně od daného interpreta a na nějakou zajímavost o interpretovi, kterou znají. Když si senioři nevzpomenou na moc informací, tak lektori o interpretovi něco poví.

Ukázky a jejich pořadí:

1. Oldřich Nový – Jen pro ten dnešní den
2. Inka Zemánková a Lišáci – Slunečnice
3. Sestry Allanovy – Růžová krinolína
4. Yvetta Simonová – Zhasněte lampióny
5. Yvetta Simonová a Milan Chladil – Děti z Pirea
6. Pavel Novák – Pihovatá dívka
7. Pavel Bobek – Oh, Ruby, nechtěj mi lásku brát
8. Jiří Štědroň – Belinda
9. Karel Hála – Hádej Matyldo
10. Karel Kopecký – Takový schody do nebe
11. Waldemar Matuška – Sbohem lásko
12. Golden Kids – Hej, pane zajíci
13. Marta Kubišová – Depeše
14. Marie Rottrová – Lásko
15. Hana Hegerová – Vana plná fialek

Všechny ukázky doprovází dědeček svým tancem. Senioři tedy poslouchají ukázky, vzpomínají a u toho se baví dívání na dědečkovu tancování. Někdy dědeček někoho vyzve i k tanci. Délka ukázek se odvíjí od oblíbenosti skladeb. Občas senioři začnou písničky zpívat a zpívají dál, i když je ukázka už vypnuta.

6. Poděkování a loučení se

Poté, co lektoři proberou všechny interprety z fotek, které rozdali mezi seniory, tak babička s dědečkem poděkují za pomoc s rozpoznáním a přiřazením písniček k interpretům. Následně seniorům oznámí, že se s nimi budou muset rozloučit a že je opět všechny obejdou. Než se jdou loutky rozloučit, tak lektoři řeknou, že by bylo hezké si k loučení pustit písničku, kde se zpívá o tom, jak jsou ty naše české písničky krásné. Lektor pustí písničku Ta naše písnička česká od Milana Chladila a poté se jdou loutky loučit. Při loučení již dochází k většímu kontaktu mezi seniory a loutkami. Loutky si již mohou dovolit seniora obejmout nebo pohladit. Lektor ovšem musí vycítit, u kterého seniora si to může dovolit a u kterého nikoliv. Po písničce Ta naše písnička česká ještě následuje píseň Je jaká je od Karla Gotta a během této písničky se loutky pomalu vrátí k hracímu kufříku a s díky se loučí, mávají a odcházejí.

Příloha č. 7 - Metodický list k programu Krásy naší vlasti

Krásy naší vlasti

metodický list

Anotace: Program je vystavěn na příběhu dvou postav, které představují dvě loutky. Loutky dědečka a pejsek přicházejí před seniory s tím, že moc rádi cestují po naší krásné vlasti. Trápí je, že si nemohou vzpomenout na některá místa, která navštívili. Dědeček sbírá celý život pohlednice, ale nemůže si pomocí nich vybavit, jak to místo přesně vypadalo a co všechno tam viděl. Dědeček žádá o pomoc s rozpoznáním míst z pohlednic a o doporučení nových míst, kam by se měl jet podívat. Program je zaměřen na práci se vzpomínkami.

Klíčová slova: loutka, senior, reminiscence, dramatická výchova, pozitivní vzpomínky, psychický stav, komunikace, lidský kontakt

Cíl: Docílení pozitivních změn v psychickém stavu seniorů skrze vyvolání pozitivních vzpomínek z dlouhodobé paměti.

Cílová skupina: senioři s lehkou a střední demencí

Počet účastníků: 10–17 seniorů

Čas na přípravu: 10 min

Čas na realizaci: 45–60 min

Pomůcky: loutka dědečka Josefa, loutka psa Raťáka, starý kufr, pohlednice z míst v ČR

1. Příchod lektorů a uvedení programu

Na začátku programu přijdou dva lektori, představí se a řeknou něco o sobě. Pokusí se nastolit příjemnou atmosféru za pomoci dotazování se na dnešní den a na to, jaké bylo jídlo a jak se cítí. Následně seniorům oznámí, že za nimi nepřišli sami, ale že s sebou přivedli jejich dva malé dřevěné kamarády, kteří by potřebovali s něčím pomoci. Jeden z lektorů oznámí, že se tedy jde podívat, jestli už jsou kamarádi připraveni. Druhý lektor během toho seniory připraví na to, že loutky jsou docela kontaktní a budou se s nimi chtít seznámit. Upozorní také na to, že rozhodně není účelem infantilnost.

2. Příchod loutek a jejich seznamování se se seniory

Vbíhá loutka pejska a všechno očuchává. Za chvíli za ním doráží dědeček a zdraví seniory. Dědeček Josef představí sebe a svého pejska Raťáka. Poté se jdou jednotlivě představit se seniory. Dědeček obchází seniory, podává jim ruku, seznamuje se s nimi a vyptává se jich na jejich den. Raťák vyráží z opačného směru a skáče seniorům do klína, očichává je, olizuje a hledá něco dobrého k snědku. Zároveň touží po podrbání za ouškem a po pohlazení.

Během této části dochází k prvnímu fyzickému kontaktu mezi seniory a loutkami. Tato část je velmi důležitá a je důležité, aby lektor byl empatický a přistupoval k seniorům velmi opatrně, aby se nezalekli. Lektori postupně zjišťují, jak jsou na tom seniory zdravotně a jak jsou otevřeni práci s loutkami.

3. Uvedení do příběhu

Poté, co se loutky seznámí se seniory, poví seniorům dědeček Josef, co jej trápí a s čím by potřeboval pomoci. Josef vykládá o své zálibě v poznávání naší vlasti a o tom, jak každou sobotu jezdí s Raťákem na výlet a vždy navštíví nějaký hrad nebo zámek a následně nějakou přírodní zajímavost. Zároveň seniorům poví o tom, že z každého místa, které navštíví, si pořizuje pohled na připomenutí toho, kde byl a co tam viděl. Problémem ovšem je, že v poslední době mu pohlednice nepomáhají v rozvzpomínání na již navštívená místa. Josef tedy prosím seniory o pomoc, jestli by mu nemohli

pomoci rozvzpomenout si na ty místa, která navštívil. Zajímá jej, co je to za místo, kde se nachází a co je tam všechno k vidění.

4. Rozdávání pohlednic

Dědeček Josef jde pro kufr s pohlednicemi a dotáhne jej před seniory. Raťafák je sice neposedá, ale rychle se unaví, a tak jej lektor dá spát a zatím rozdává seniorům pohlednice z kufru. Každý senior dostane jednu pohlednici a má za úkol popřemýšlet, jestli to místo zná, jestli tam byl a co o tom místě všechno ví.

5. Poznávání míst a pomáhání dědečkovi Josefovi

Dědeček Josef na střídačku obchází seniory a ptá se jich na místo, které na pohlednici mají. Ptá se jich, zda tam byli a co o tom místě ví. Když to místo neznají nebo ví o něm jenom něco málo, tak pomáhají ostatní senioři. Společně tedy se snaží seskládat, co nejvíce informací o místu z pohlednice. Když si senioři nemohou na nějaké místo vzpomenout, tak lektori o místě něco poví. Během toho lektor, který odložil Raťafáka, obchází s danou pohlednicí všechny seniory a ukazuje jim místo o kterém se společně baví. Když se proberou všechny pohlednice, tak se lektori vyptávají seniorů na jiná místa, která měli rádi a kam rádi jezdili a které by doporučili dědečkovi Josefovi.

6. Poděkování a loučení se

Dědeček Josef moc poděkuje za pomoc s rozpomínáním a za zajímavé informace, které ani neznal. Zároveň děkuje za nové tipy, kam by se mohl příště vydat. Poté jde vzbudit Raťafáka a jdou se rozloučit se seniory. Každý jde z jedné strany a loučí se. Obě loutky jsou pro seniory již dobře známé a senioři si pouštějí loutky blíže k sobě. Dědeček Josef nabízí obejmutí a Raťafák se tulí více než na začátku. Důležité ovšem je vycítit, u kterého seniora může být loutka více kontaktní a u kterého to není chtěno. Lektor musí s loutkou zodpovědně přistupovat ke každému seniorovi. Závěrem loutky opět poděkují, zamávají a odcházejí. Raťafák si sedne na kufr a dědeček jej odtahuje s kufrem z místnosti pryč.